

דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק
ועידוד לימוד התורה

יורה דעה ער-שכא

יו"ל ע"י 'דרשו ה' ועוזו'

קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה
מהדורת השו"ע ומפרשיו בעריכת 'מכון ירושלים'

כתובת להערות כחו"ל:
Dirshu - US Office
911 East County Line Rd East
Suite 205
Lakewood, New Jersey 08701
1-888-5DIRSHU
info@kolleldirshu.org

הפצה כחו"ל:
For distribution outside of Israel:
Israel Bookshop Publications
501 Prospect Street
Lakewood, NJ 08701
T: (732) 901-3009
F: (732) 901-4012

הפצה בישראל:
'דרשו' 02-5609000
ת.ד. 39061 ירושלים
כתובת להערות:
ת.ד. 39061 ירושלים
פקס. 02-6540269

© כל הזכויות שמורות

ספר השולחן ערוך ומפרשיו - למכון ירושלים
הביאורים ושאר ההוספות - לארגון 'דרשו ה' ועוזו'
אין להעתיק או לצלם או לאכסן מידע זה בכל אמצעי ללא רשות מפורשת מבעלי הזכויות

עימוד הביאורים והמפתח: גיוון 052-7682971
כריכה ושערים: סטודיו S מקובר 02-5710540
הדפסה וכריכה: אמונה וחסד בע"מ 02-6715501

שלחן ערוך

יורה דעה

סימנים ער-שכא

מהדורת 'דרשו'

לאסוקי שמעתתא

ביאורים, מקורות, גדרים וטעמי ההלכות, על סדר השו"ע והרמ"א

אליבא דהלכתא

פרטי הדינים, פסקי הלכות והוראות מגדולי האחרונים והפוסקים
בכל הענינים המעשיים והמצויים לפי סדר השו"ע והרמ"א

מפתח ענינים

מפתח ענינים על כל ההלכות המעשיות
המובאות בשו"ע, ברמ"א ובמדורים הנלווים

שנת תשפ"ג

דברים אחדים

שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב, יעלצו לפני אלוקים וישישו כל שערי ציון אשר אהב, בהגלות נגלות תפארת אור יקרות, אוצר כלי חמדה מחובר לטהרות, מעשה חושב שתי כתפות חוברות, שלחן ערוך יורה דעה מהדורת 'דרשו' עם 'לאסוקי שמעתתא' ו'אליבא דהלכתא', תורה מפוארה בכלי מפואר, כנחלים נטיו כגונת עלי נהר, סביב יחנו כנגד ההר, דברי רבותינו אשר כתבו להורותם, אמת וצדק נפגשו משובצים במילואותם, אחד באחד יגשו מטעמים יעשו אותם, לפלס דרך ולהאיר נתיב לפני הלומדים בהלכות המרובות והעמוקות שבחלק זה, ולהעמיד לפניהם משנה בהירה וסדורה משרשי ההלכה עד מסקנתה למעשה.

והן מודעת זאת כי בחסד ד' עלינו זכינו להוציא לאור את הספר הגדול 'משנה ברורה' עם 'ביאורים ומוספים', אשר נתקבל ברצון ובחיבת הקודש בקרב תופסי התורה בכל מקומות מושבותיהם, ורבים שמו בו עינם וקבעו בו לימודם דבר יום ביומו, להוסיף בינה בעומק ההלכות המצויות ולהרחיב דעת בידיעת פרטי ההלכה למעשה.

ועתה גבר עלינו חסדו להוסיף ולילך מחיל אל חיל, בחלק יורה דעה אשר מחד גיסא רבו בו ההלכות שהן בבחינת 'אורח חיים', הן מצד היותן מצויות מאד והן מצד שאינן מסורות רק לבית דין או למורי הוראה, כי אם לכל יחיד ויחיד; ומאידך גיסא לא זכה לאורו הגדול והבהיר של מרנא החפץ חיים זיע"א, אף כי כידוע היה במחשבתו לעשות גם בחלק זה כמעשהו באורח חיים.

ואם אמנם בשעתו נועד השולחן ערוך להיות מקום הילוך לרבים אשר ישוטטו בו ותרבה הדעת "למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל" (הקדמת המחבר), עד כי "יהיה ברור לו כל דין שיישאל עליו הלכה למעשה בהיותו שגור בפיו ספר זה" (שם), הרי עם ירידת הדורות והתמעטות הלבבות - כמו גם התרבות פרטי הדינים ודקדוקי ההלכות ומחלוקת הדעות בספרי הפוסקים, וכן התחדשות המקרים ושינויי המציאות באופנים רבים אשר לא נולדו עדיין בזמן חיבור השולחן ערוך - נעשו חלק גדול מהלכותיו כרשות היחיד ליחידי סגולה אשר באו בשעריהן להורות דעה ולהבין שמועה.

וכיון דאתמחי קמיעא דידן בחלק 'אורח חיים', וחפץ ה' בידינו הצליח, הרהבנו בנפשנו עוז להוסיף על הקודש ולהעלות גם בחלק 'יורה דעה' את נרות המערכה ואת כל כליה, להאיר לפני לומדי ההלכה ומבקשיה, הן בהצגת מקורות הדינים, גדריהם וטעמיהם, והן במיצוי מידותיהם ופסקי הוראותיהם של גדולי הפוסקים והמפרשים, ראשונים גם אחרונים עד חכמי זמננו.

בגשתנו אל המלאכה הנכבדה הזאת, נתנו אל לבנו את גודל האחריות הנדרשת מאיתנו בבואנו אל חצרות בית ה' לשאת ראשי שערים ולתקן פתחי מבואות לפני עמודי התורה אשר כל בית ישראל נשען עליהם, ועל כן קודם כל פינה אשר פנינו נטלנו עצה והדרכה מפי גדולי ההוראה שליט"א, אשר הורו וכיוונו את צעדינו באופן עריכתם של הביאורים והמדורים השונים. וגם לאחר תחילת העריכה, כאשר העלינו בפניהם את גליונות הספר, קיבלנו מהם את ברכת הדרך להמשך מלאכת הקודש.

מתוך דבריהם למדנו, כי העיקר החסר מן הספר בלימוד חלק זה של יורה דעה, ניתן להירמז במאמר הכתוב "את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה" - "יבין שמועה" ללומדי ההלכה המבקשים להבין את הדברים מיסודם, מתוך הבנת סדר השתלשלותם עד ההלכה למעשה, ו"יורה דעה", לשואלי ההלכה למעשה, כאשר שאלות רבות נוגעות לכל יחיד בביתו, וגם

לרבות אצל המתלמדים בהוראה אשר לעתים אין הדברים מחוורים אצלם כל הצורך למעשה. ולא זו אף זו, כי בדורות האחרונים נתחדשו ענינים רבים אשר לא התבארו בשלחן ערוך ובנושאי כליו או בספרי הפוסקים הקדמונים.

בהתאם לכך, חילקנו את מדורי ההוספות במהדורה זו לשני מדורים:

לאסוקי שמעתתא – ביאור מקורות ההלכה מהתורה ומדרשות חז"ל, וכן טעמיה וגדריה מדברי הראשונים והאחרונים, לדעת מוצאה ומובאה ועל מה הטבעו אדניה, לצד עיקרי הדינים המופיעים בנושאי הכלים ובספרי הפוסקים. וכל אלו מוסבים על דברי המחבר והרמ"א זה לעומת זה, דבר דבור על אופנו ועל מכונו.

אליבא דהלכתא – פסקי הלכות והוראות בכל הדינים המצויים והמעשיים מגדולי האחרונים והפוסקים, יוצאים ונמשכים מתוך דברי רבותינו המובאים ב'לאסוקי שמעתתא' אשר מהם פינה ומהם יתד לכל הכרעות ההלכה למעשה המובאות ב'אליבא דהלכתא', וכולם ערוכים בתמצית ובבהירות באופן מדויק, ללא תוספת סברות ונימוקים שאינם מוזכרים בדברי הפוסקים. לתועלת המעיינים נסדר כל ענין בפני עצמו עם כותרת המדגישה את הנדון בו, למען יוכלו לעמוד בנקל על עיקרי הדברים הנדונים ולבוא אל חקר ההלכה כאשר איותה נפשם.

להשלמת המלאכה בתכלית השלימות, נוסף בסוף הכרך **מפתח ענינים** מפורט ומקיף, בו הובאו בתמצות ובבהירות ערכי ההלכה ופרטי הדינים המבוארים בשלחן ערוך ובמדורים הנלווים, למען יוכלו כל שואלי דבר ה' למצוא על נקלה דברי חפץ, לדעת את המעשה אשר יעשון. כמו כן, שולבה במהדורתנו מהדורת השלחן ערוך של מכון ירושלים, אשר פקיע שמה בדיוקנותו ובבהירותו.

כל המלאכה הנכבדה הזאת נעשתה על ידי חבר תלמידי חכמים מופלגים, יודעי דעת ונבוני דבר, אשר עמלו ויגעו בה ביראה ובכבוד ראש, מתוך הכרת גודל האחריות הנדרשת מהם בכתיבת חיבור זה אשר נועד להביא את דבר ה' זו הלכה אל בית ישראל, וכולם מקבלים עליהם נועם עול עבודת הקודש, ונותנים עיניהם ולבם להעמדת הדברים הנכתבים על דיוקם, למען יהיו זכים ואמיתיים וברורים בתכלית, בבדיקה אחר בדיקה וניפוי סולת מסולת למען לא תצא תקלה מתחת ידינו ח"ו.

להם ולכל הנלוים עליהם, כל אנשי תבונה ומעשה אשר נשא לבם אותם לקרבה אל המלאכה, איש איש במלאכתו אשר המה עושים בחכמה ובדעת ובכשרון, מביעים בזאת הגאון רבי דוד הופשטטר שליט"א נשיא 'דרשו' והנהלתה, את תודתם ואת תודת לומדי ההלכה. ותודה כפולה ומכופלת יאתה להם על התמסרותם בכל כוחם אל השליחות הגדולה שהוטלה עליהם בבירור ההלכה בעמל וביגיעה עד שהביאוה לידי תכלית הדיוק והבהירות, למען הודיע לכל מבקשי ה' את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. יהי רצון שתעמוד להם זכות זו, שלא תמוש התורה מפיהם ומפי זרע זרעם עד עולם.

וכבואנו אל הקודש, תבענה שפתותינו תהילה ושבח לבורא עולם, הא'ל המאורנו חיל ויתן תמים דרכנו, על הזכות הגדולה שזכינו בה בחסדו יתעלה, ונפיל תחינתנו לפניו שגם פעולתנו זו כקודמתה תשא חן וחסד בעיני לומדי התורה רבנן ותלמידיהו, ונוכה לסיים את עריכתם והוצאתם לאור של כל כרכי חלק יורה דעה אשר כמה מהם כבר נמצאים בעז"ה בשלבי עריכה מתקדמים, ויתקבלו כולם לרצון בקרב ישראל, להגדיל תורה ולהאדירה. "ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו".

שפתי כהן – ש"ך
רבי שבתאי כ"ץ זצ"ל

נקודות הכסף
וקונטרס האחרון
רבי שבתאי כ"ץ זצ"ל

מורי זהב – מ"ז
ודף האחרון
רבי דוד הלוי זצ"ל

באר הגולה השלם
רבי משה רבקה זצ"ל
עם ציונים מהש"ך

ערוך לחם השלם
רבי יעקב קאשטרו זצ"ל

גליון מהרש"א
רבי שלמה איגור זצ"ל

באר היטב השלם
רבי זכריה מענדל מבעל זצ"ל
רבי יהודה אשכנזי ממוקמין זצ"ל

פתחי תשובה ונחלת צבי
רבי אברהם צבי איזנשטם זצ"ל

ביאור הגר"א
רבי אליהו מוילנא זצ"ל

יד אפרים
רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל

הגהות רע"א השלם
רבי עקיבא איגור זצ"ל

יורה דעה • סימנים ער-שכא

אשל אברהם ותוספות מרובה
רבי אברהם אופנהיים זצ"ל

אבן העזר
רבי עזר מקלימנמוב זצ"ל

אוצר המפרשים

יד אברהם
רבי אברהם משכיל לאיתן זצ"ל

חתם סופר
רבי משה סופר זצ"ל

דגול מרכבה השלם
רבי יחזקאל לנדא זצ"ל

ועליהם גלוז קובץ חידושי גאונים נלקמו ונאספו מספרים
חידושי הגרשוני, שו"ת הרדב"ז, שו"ת המבי"ט, כנסת הגדולה, שיירי כנסת הגדולה, לחם הפנים, בית לחם יהודה,
תפארת למשה, מראה כהן, כרכי יוסף, שיורי ברכה, מקור מים חיים, עצי לבונה, בית מאיר, ישועות יעקב

הגהות והערות
כולל אוסף ציונים, מקורות הארות והגהות ומ"מ מיוסדים על דפוסים ראשונים וליקוט מספרי אחרונים

מהדורת פריעדמאן

בהוצאת

מפעל שלחן ערוך השלם

מכון ירושלים

מפתח ההלכות

הלכות בלאי זרעים	
סימן רצז דיני כלאי זרעים ופרטיהם.....	קה
הלכות בלאי בהמה	
סימן רצז* דיני הרבעת והנהגת כלאי בהמה.....	קי
הלכות בלאי בגדים	
סימן רחצ דברים האסורים משום כלאי בגדים.....	קטז
סימן רצט באיזו מינים נוהגת בהם כלאים.....	קטז
סימן ש איזו כלאים דאורייתא ואיזו דרבנן.....	קיט
סימן שא אם מותר להציע כלאים תחתיו ודין מרדעת ותכריכין.....	קכד
סימן שב דין בגד שאבד בו כלאים.....	קל
סימן שג שמותר לפשוט כלאים מחבירו אפילו בשוק.....	קלב
סימן דש.....	קלב
הלכות פדיון בכור	
סימן שה מי חייב בפדיון בכור ומתי ראוי לפדיון וכל דיניו.....	קלב
הלכות בכור בהמה טהורה	
סימן שו דין בכור בהמה טהורה באיזה זמן ובאיזה מקום נוהג.....	קנא
סימן שז דין הבכור אחר שחיטה שאינו יכול למכרו ולא לשחטו עד שיפול בו מום.....	קנה
סימן שח איסור עבודת הבכור ואיסור גיזתו.....	קנה
סימן שט דיני בכור בזמן הזה.....	קנז
סימן שי דין בכור שנשחט שלא על פי חכם.....	קנח
סימן שיא דין החשוד למכור הבכור.....	קנט
סימן שיב דין הנוטל שכר לראות בכור.....	קנט
סימן שיג שלא להטיל מום בבכור.....	קס
סימן שיד מי נאמן על הטלת מום בבכור.....	קסג
סימן שטו דין ספק בכור ויוצא דופן וטומטום ואנדרוגינוס.....	קסז
סימן שטז דין הלוקח בהמה מן הגוי ואינו יודע אם בכרה.....	קסח
סימן שיז דין בכור שנתערב ומת אחד מהבהמות.....	קעב
סימן שיח כמה ספקות בדיני בכור בהמה.....	קעג
סימן שיט דין חתוך אבר הבכור ויתר דיני בכור.....	קעג
סימן שכ מי הם החייבים בבכור בהמה טהורה ודיני שותפות הגוי.....	קעד
הלכות פטור חמור	
סימן שכא בכור בהמה טמאה במה ומי ובאיזה מקום נוהג ודין פדיונו ועריפתו.....	קפ
מילואים.....	601
מפתח הענינים.....	609

הלכות ספר תורה	
סימן ער שכר מצות כתיבת ספר תורה.....	ב
סימן רעא העור שנכתבת עליו ושרטוטה ודין הדיו.....	ד
סימן רעב דין רוחב הדפין.....	ט
סימן רעג שיעור הגליון ורוחב בין שיטה לשיטה ובין דף לדף.....	יא
סימן עדר שצריך לכתוב אותה לשמה ודין תיקון האותיות וזיוגן.....	יד
סימן ערה צורת פרשה פתוחה וסתומה וצורת השירה.....	יח
סימן רעז דין תליית הדילוג ודין הטועה בכתיבת השם.....	כג
סימן רעז שלא להפוך היריעה על פניה.....	לד
סימן רעה דין תפירת ספר תורה.....	לה
סימן רעט דין הגהת ספר תורה ושלא ישהנו מוטעה.....	לו
סימן רפ נקרעה היריעה לאחר תפירתה.....	מ
סימן רפא מי כשר לכתוב ספר תורה ואם אמר הסופר שלא כתב האזכרות לשמן.....	מג
סימן רפב לנהוג כבוד בספר תורה ודין תשמשיה.....	מז
סימן רפג שיכול לדבק תורה נביאים וכתובים יחד.....	נב
סימן רפד שלא לכתוב בלי שרטוט.....	נג
הלכות מזוזה	
סימן רפה שכר מצות מזוזה.....	נד
סימן רפז מקומות החייבים במזוזה.....	נו
סימן רפז איזו פתח חייב במזוזה.....	סב
סימן רפח במה והיאך נכתבת.....	סג
סימן רפט מקום קביעתה וכיצד נקבעת וברכתה.....	סו
סימן רצ שלא לכתוב אותה על גליון ספר תורה.....	סט
סימן רצא מזוזה מתי נבדקת ומי חייב בה.....	ע
הלכות שילוח הקן	
סימן רצב כמה דינים משלוח הקן.....	ע
הלכות חדש	
סימן רצג דיני חדש ומתי נוהג.....	עד
הלכות ערלה	
סימן רצד דיני ערלה באיזה מקום נוהגת ובשל מי.....	עז
הלכות בלאי אילן	
סימן רצה דיני הרכבת האילן.....	צב
הלכות בלאי הכרם	
סימן רצז דיני כלאי הכרם וכלאי זרעים.....	צד

שלחן ערוך

יורה דעה

ער - שכא

ער (א) כ"א איש. עיין בתשובת בית אפרים חלק יו"ד סימן (ס"ב) [סג] לענין כתיבת ספר תורה בשותפות אם יוצאין ידי חובתם, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד מהרב מוה"ר דוד דיטבעק ז"ל פרשת כי תצא¹¹ שגם הוא ז"ל נסתפק בזה דלמא בעינן כולו משלם [ע"פ דברים לא, יט] להוציא שותפות, כמו דאיתא גבי אתרוג במסכת בבא בתרא דף קל"ז [ע"ב], ע"ש (ואף דבא"ח סימן תרנ"ח סיפ"ד בהג"ה כתב ודוקא שלא קנו לצורך מצוה כו', שאני התם דכל אחד אינו צריך לו רק בעת נטילתו לצאת בו, מה שאין כן הכא דכל אחד צריך שיהיה הספר תורה שלו בכל עת ובכל שעה, ופשוט הוא), ותמה מאד על מנהג העולם הפשוט הוא בעיני כל בחברה שכותבין ספר תורה בשותפות, דכל אחד יוצא בו. ושוב כתב להוכיח קצת כמנהג העולם דיוצאין בשותפות, ע"ש: (ב) איש מישראל. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ה לענין אם גם נשים חייבים במצוה זו של כתיבת ספר תורה כאנשים או לא, ע"ש: (ג) אבותיו. עיין בספר תורה. עיין בספר תורת חיים בסנהדרין דף כ"א [ע"ב] שכתב ונראה דיחיד הכותב ספר תורה לעצמו ונתנה לבית הכנסת לקרות בה [ב]צבור ומקדישה לאו שפיר עביד, דכיון שמקדישה הרי היא של הקדש ולא שלו היא, ואינו יוצא בה ידי חובתו. וליכא למימר דבכתיבה לחוד תליא מלתא, זה אינו, דיחיד שכתב ספר תורה לעצמו ואחר כך נאבדה פשיטא שצריך לכתוב לו ספר תורה אחרת. ולכן נראה דאין להקדיש ספר תורה אלא אם כן כותב לעצמו אחרת, עכ"ל ע"ש. (וכן ראיתי בספר ברכי יוסף אות י"א שכתב כן בשם תשובת בית יהודה חלק א' יו"ד סימן כ"ג¹²). ועיין בספר בני יונה מהגאון מוה"ר יונה לנד"סופר [סימן א] שחולק עליו וסובר דאם נאבדה ממנו והיא מצויה באיזה מקום שיוצאים ידי מצוה ועתה כתבו לכם [דברים שם], ואפילו אם נקרעה או נשרפה קרוב הרב שיצא ידי מצוה של כתיבה, ומכל שכן אם הקדישה דיצא, דמסתמא לא הקדישה אלא שתהא מיוחדת לקריאת הצבור אבל מצוה הכתיבה אישיתאיר לעצמו. ומכל מקום יותר טוב שלא יקדישה והרי תהיה כולה שלו, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד פרשת כי תצא¹³ שחולק גם כן על התורת חיים הנ"ל והוכיח מדברי הרמב"ם [מלכים ג, א] דיחיד שכתב ספר תורה משלו ואחר כך נאבדה דיצא ואינו צריך לכתוב אחרת, ע"ש. (וכן בספר תורת נתנאל מהגאון בעל קרבן נתנאל שעל הרא"ש פרשת יתרו חולק על התורת חיים וכתב עליו וז"ל [סוף ד"ה סנהדרין], ראה זה דבר חדש ואין אחד מהפוסקים שהזכיר דין זה, גם כל העולם כולו אין נוהגין שכנאבד מהם ספר תורה שיכתוב מחדש, על כן בדקתי אחריו ואעלה שלא כדבריו כו', והוכיח מהרמב"ם [הג"ל] ג"כ כן, ע"ש: (ד) אבותיו ספר תורה. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ד שהעלה דאפילו לא הניחו לו אבותיו כתובה אלא כל שהוא אפילו תיבה או אות אחת לבר והוא גמר והשלים את הכל לא יצא ידי חובת מצוה עשה זו, ע"ש. והא דכתב בהג"ה דאם הגיהו הרי זה כאילו כתבו אף על פי שלא כתב כל התורה כולה, עיין ט"ז ס"ק א': (ה) אבותיו. עיין באר היטב [ס"ק א] מה שכתב אבל ספרי יחידים וכו'. ועיין במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק ח"מ סוף סימן מ"ג ובהג"ה מבין המחבר שם מה שכתבו בזה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רפ"ב ס"ק ט"ז בשם ספר יד הקטנה [ספר תורה פ"ד עשה כג מנחת עני אות ט]. ועיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג שכתב דמותר למכור ספר תורה על ידי הגרלה שקורין אויש פלעטין, ואין בזה בזיון לספר תורה כלל, ע"ש היטב. ועיין באשל אברהם בא"ח סימן שכ"ב ס"ק א' [אוצר מפרשים ס"ק ד] שכתב בשם תשובת פרי הארץ [ח"ב סימן טו] גם כן דמותר, אלא דליתר שאת יניחו הספר תורה בלי תפירות ונמצא דאין בו קדושת ספר תורה כלל. ובתשובת ריב"ש [סוף סימן רפה] הביאו הב"י [א"ח סימן קנ"ג עמוד פט סוף דבור ראשון] כתב, כל ספר שיש בו טעות אין בו קדושת ספר תורה ויכול למכרו, ע"ש. [והביאו גם כן הרמ"א לקמן סימן רפ"ב סיפ"ד י"ח ובא"ח סימן קנ"ג סיפ"ד ג ועיין במגן אברהם שם ס"ק ג ובתשובת חתם סופר יו"ד סימן רע"ט]. ועיין בתשובת רשב"ש סימן שכ"ד שכתב, ועל אודות הספר שפניחות הנשים לבית הכנסת, ואמרת שמאחר שאינן מצוות ללמוד תורה טוב שיניחוהו להשיא יתום ויתומה, יפה אמרת אבל לא מטעמך, ועל שיש הנשים אף על פי שאינן חייבים ללמוד תורה אבל תורתם חכמה וזכות הן לעולם הבא בזכות התורה כו' [ברכות יז, א], אמנם אם יש יתום ויתומה להשיא יותר יהיה מצוה שיניחוהו להם ממה שיתנו הספר תורה לבית הכנסת. אלא שזהו כשיש ספר תורה אחר לצבור לקרות בו, אבל אם לא כן יתנו לצבור, שהתלמוד קודם למעשה [קידושין ב, ב], ע"ש: (ו) כדי לקנות חרש. [ע"ין באר היטב [ס"ק ג]. ועיין בתשובת חתם סופר [י"ח] סימן רנ"ד [ד"ה ומ"ש מעלתן דמי שהיה לו ספר תורה שקנה אסור למכור כדי לכתוב ספר תורה בעצמו, אף דמתחילה לא היו רק כחוטף מצוה והשתא הוי כאילו קבלה מסיני, אין זה מיקרי עילוי בקודש, דעלייה צריך להיות במצוה הניקנית שהיא קדושה יותר מהראשונה. ואף אם הספר השני ספרא דוקא טפי כתביה ונכתב יותר בהדרגה, גם זה אינו מעלין בקודש, כיון שאין הקדושה מעולה בעצמה אף על פי שהוא יפה ומבודד, ע"ש]. (*ועיין תשובת אבן השם סימן כ"ג באחד שנדר לבו ונדר

ער (א) אבותיו. עיין בספר תורה. עיין בספר תורת חיים בסנהדרין דף כ"א [ע"ב] שכתב ונראה דיחיד הכותב ספר תורה לעצמו ונתנה לבית הכנסת לקרות בה [ב]צבור ומקדישה לאו שפיר עביד, דכיון שמקדישה הרי היא של הקדש ולא שלו היא, ואינו יוצא בה ידי חובתו. וליכא למימר דבכתיבה לחוד תליא מלתא, זה אינו, דיחיד שכתב ספר תורה לעצמו ואחר כך נאבדה פשיטא שצריך לכתוב לו ספר תורה אחרת. ולכן נראה דאין להקדיש ספר תורה אלא אם כן כותב לעצמו אחרת, עכ"ל ע"ש. (וכן ראיתי בספר ברכי יוסף אות י"א שכתב כן בשם תשובת בית יהודה חלק א' יו"ד סימן כ"ג¹²). ועיין בספר בני יונה מהגאון מוה"ר יונה לנד"סופר [סימן א] שחולק עליו וסובר דאם נאבדה ממנו והיא מצויה באיזה מקום שיוצאים ידי מצוה ועתה כתבו לכם [דברים שם], ואפילו אם נקרעה או נשרפה קרוב הרב שיצא ידי מצוה של כתיבה, ומכל שכן אם הקדישה דיצא, דמסתמא לא הקדישה אלא שתהא מיוחדת לקריאת הצבור אבל מצוה הכתיבה אישיתאיר לעצמו. ומכל מקום יותר טוב שלא יקדישה והרי תהיה כולה שלו, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד פרשת כי תצא¹³ שחולק גם כן על התורת חיים הנ"ל והוכיח מדברי הרמב"ם [מלכים ג, א] דיחיד שכתב ספר תורה משלו ואחר כך נאבדה דיצא ואינו צריך לכתוב אחרת, ע"ש. (וכן בספר תורת נתנאל מהגאון בעל קרבן נתנאל שעל הרא"ש פרשת יתרו חולק על התורת חיים וכתב עליו וז"ל [סוף ד"ה סנהדרין], ראה זה דבר חדש ואין אחד מהפוסקים שהזכיר דין זה, גם כל העולם כולו אין נוהגין שכנאבד מהם ספר תורה שיכתוב מחדש, על כן בדקתי אחריו ואעלה שלא כדבריו כו', והוכיח מהרמב"ם [הג"ל] ג"כ כן, ע"ש: (ד) אבותיו ספר תורה. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ד שהעלה דאפילו לא הניחו לו אבותיו כתובה אלא כל שהוא אפילו תיבה או אות אחת לבר והוא גמר והשלים את הכל לא יצא ידי חובת מצוה עשה זו, ע"ש. והא דכתב בהג"ה דאם הגיהו הרי זה כאילו כתבו אף על פי שלא כתב כל התורה כולה, עיין ט"ז ס"ק א': (ה) אבותיו. עיין באר היטב [ס"ק א] מה שכתב אבל ספרי יחידים וכו'. ועיין במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק ח"מ סוף סימן מ"ג ובהג"ה מבין המחבר שם מה שכתבו בזה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רפ"ב ס"ק ט"ז בשם ספר יד הקטנה [ספר תורה פ"ד עשה כג מנחת עני אות ט]. ועיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג שכתב דמותר למכור ספר תורה על ידי הגרלה שקורין אויש פלעטין, ואין בזה בזיון לספר תורה כלל, ע"ש היטב. ועיין באשל אברהם בא"ח סימן שכ"ב ס"ק א' [אוצר מפרשים ס"ק ד] שכתב בשם תשובת פרי הארץ [ח"ב סימן טו] גם כן דמותר, אלא דליתר שאת יניחו הספר תורה בלי תפירות ונמצא דאין בו קדושת ספר תורה כלל. ובתשובת ריב"ש [סוף סימן רפה] הביאו הב"י [א"ח סימן קנ"ג עמוד פט סוף דבור ראשון] כתב, כל ספר שיש בו טעות אין בו קדושת ספר תורה ויכול למכרו, ע"ש. [והביאו גם כן הרמ"א לקמן סימן רפ"ב סיפ"ד י"ח ובא"ח סימן קנ"ג סיפ"ד ג ועיין במגן אברהם שם ס"ק ג ובתשובת חתם סופר יו"ד סימן רע"ט]. ועיין בתשובת רשב"ש סימן שכ"ד שכתב, ועל אודות הספר שפניחות הנשים לבית הכנסת, ואמרת שמאחר שאינן מצוות ללמוד תורה טוב שיניחוהו להשיא יתום ויתומה, יפה אמרת אבל לא מטעמך, ועל שיש הנשים אף על פי שאינן חייבים ללמוד תורה אבל תורתם חכמה וזכות הן לעולם הבא בזכות התורה כו' [ברכות יז, א], אמנם אם יש יתום ויתומה להשיא יותר יהיה מצוה שיניחוהו להם ממה שיתנו הספר תורה לבית הכנסת. אלא שזהו כשיש ספר תורה אחר לצבור לקרות בו, אבל אם לא כן יתנו לצבור, שהתלמוד קודם למעשה [קידושין ב, ב], ע"ש: (ו) כדי לקנות חרש. [ע"ין באר היטב [ס"ק ג]. ועיין בתשובת חתם סופר [י"ח] סימן רנ"ד [ד"ה ומ"ש מעלתן דמי שהיה לו ספר תורה שקנה אסור למכור כדי לכתוב ספר תורה בעצמו, אף דמתחילה לא היו רק כחוטף מצוה והשתא הוי כאילו קבלה מסיני, אין זה מיקרי עילוי בקודש, דעלייה צריך להיות במצוה הניקנית שהיא קדושה יותר מהראשונה. ואף אם הספר השני ספרא דוקא טפי כתביה ונכתב יותר בהדרגה, גם זה אינו מעלין בקודש, כיון שאין הקדושה מעולה בעצמה אף על פי שהוא יפה ומבודד, ע"ש]. (*ועיין תשובת אבן השם סימן כ"ג באחד שנדר לבו ונדר

ג'ליון מהרש"א

ער [א] [שו"ע סיפ"ד א] מצוה עשה על כ"א איש. ולא אשה, רמז"ס [ספר המצוות, סוף מצוה עשה] 11. ונתשובת שאגת אריה דיני ספר תורה [סימן לה] פסק על פסק זה של הרמז"ס, דאי משום דליתנהו בכל המצוות אם כן גם ישראלים ליתנהו מצוות כהנים ולפטור: [ג] [שם] ואינו רשאי אבותיו. עיין בספר בני יונה מהגאון מוה"ר יונה לנד"סופר [סימן א] שחולק עליו וסובר דאם נאבדה ממנו והיא מצויה באיזה מקום שיוצאים ידי מצוה ועתה כתבו לכם [דברים שם], ואפילו אם נקרעה או נשרפה קרוב הרב שיצא ידי מצוה של כתיבה, ומכל שכן אם הקדישה דיצא, דמסתמא לא הקדישה אלא שתהא מיוחדת לקריאת הצבור אבל מצוה הכתיבה אישיתאיר לעצמו. ומכל מקום יותר טוב שלא יקדישה והרי תהיה כולה שלו, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד פרשת כי תצא¹³ שחולק גם כן על התורת חיים הנ"ל והוכיח מדברי הרמב"ם [מלכים ג, א] דיחיד שכתב ספר תורה משלו ואחר כך נאבדה דיצא ואינו צריך לכתוב אחרת, ע"ש. (וכן בספר תורת נתנאל מהגאון בעל קרבן נתנאל שעל הרא"ש פרשת יתרו חולק על התורת חיים וכתב עליו וז"ל [סוף ד"ה סנהדרין], ראה זה דבר חדש ואין אחד מהפוסקים שהזכיר דין זה, גם כל העולם כולו אין נוהגין שכנאבד מהם ספר תורה שיכתוב מחדש, על כן בדקתי אחריו ואעלה שלא כדבריו כו', והוכיח מהרמב"ם [הג"ל] ג"כ כן, ע"ש: (ד) אבותיו ספר תורה. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ד שהעלה דאפילו לא הניחו לו אבותיו כתובה אלא כל שהוא אפילו תיבה או אות אחת לבר והוא גמר והשלים את הכל לא יצא ידי חובת מצוה עשה זו, ע"ש. והא דכתב בהג"ה דאם הגיהו הרי זה כאילו כתבו אף על פי שלא כתב כל התורה כולה, עיין ט"ז ס"ק א': (ה) אבותיו. עיין באר היטב [ס"ק א] מה שכתב אבל ספרי יחידים וכו'. ועיין במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק ח"מ סוף סימן מ"ג ובהג"ה מבין המחבר שם מה שכתבו בזה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רפ"ב ס"ק ט"ז בשם ספר יד הקטנה [ספר תורה פ"ד עשה כג מנחת עני אות ט]. ועיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג שכתב דמותר למכור ספר תורה על ידי הגרלה שקורין אויש פלעטין, ואין בזה בזיון לספר תורה כלל, ע"ש היטב. ועיין באשל אברהם בא"ח סימן שכ"ב ס"ק א' [אוצר מפרשים ס"ק ד] שכתב בשם תשובת פרי הארץ [ח"ב סימן טו] גם כן דמותר, אלא דליתר שאת יניחו הספר תורה בלי תפירות ונמצא דאין בו קדושת ספר תורה כלל. ובתשובת ריב"ש [סוף סימן רפה] הביאו הב"י [א"ח סימן קנ"ג עמוד פט סוף דבור ראשון] כתב, כל ספר שיש בו טעות אין בו קדושת ספר תורה ויכול למכרו, ע"ש. [והביאו גם כן הרמ"א לקמן סימן רפ"ב סיפ"ד י"ח ובא"ח סימן קנ"ג סיפ"ד ג ועיין במגן אברהם שם ס"ק ג ובתשובת חתם סופר יו"ד סימן רע"ט]. ועיין בתשובת רשב"ש סימן שכ"ד שכתב, ועל אודות הספר שפניחות הנשים לבית הכנסת, ואמרת שמאחר שאינן מצוות ללמוד תורה טוב שיניחוהו להשיא יתום ויתומה, יפה אמרת אבל לא מטעמך, ועל שיש הנשים אף על פי שאינן חייבים ללמוד תורה אבל תורתם חכמה וזכות הן לעולם הבא בזכות התורה כו' [ברכות יז, א], אמנם אם יש יתום ויתומה להשיא יותר יהיה מצוה שיניחוהו להם ממה שיתנו הספר תורה לבית הכנסת. אלא שזהו כשיש ספר תורה אחר לצבור לקרות בו, אבל אם לא כן יתנו לצבור, שהתלמוד קודם למעשה [קידושין ב, ב], ע"ש: (ו) כדי לקנות חרש. [ע"ין באר היטב [ס"ק ג]. ועיין בתשובת חתם סופר [י"ח] סימן רנ"ד [ד"ה ומ"ש מעלתן דמי שהיה לו ספר תורה שקנה אסור למכור כדי לכתוב ספר תורה בעצמו, אף דמתחילה לא היו רק כחוטף מצוה והשתא הוי כאילו קבלה מסיני, אין זה מיקרי עילוי בקודש, דעלייה צריך להיות במצוה הניקנית שהיא קדושה יותר מהראשונה. ואף אם הספר השני ספרא דוקא טפי כתביה ונכתב יותר בהדרגה, גם זה אינו מעלין בקודש, כיון שאין הקדושה מעולה בעצמה אף על פי שהוא יפה ומבודד, ע"ש]. (*ועיין תשובת אבן השם סימן כ"ג באחד שנדר לבו ונדר

דמיס. ונתשובת זרע אברהם יו"ד סימן ז' חולק וסובר רק למכור בגורל כעין לאטריא, ואף אם יהיה לעניים הנאה זו, ע"ש. אולם הידיעות כל זמן שלא נתפרו יחד מותר, דעדיין אין צם קדושת ספר תורה. ועיין שם אם למכרם עם שאר ספרים צהנלעה, ומקור הדין צנכורות ל"א ח' וע"כ שם וצנכורות ע"ה ג':

אוצר מפרשים

ער א (שו"ע סיפ"ד א) מצוה עשה על כ"א איש. ולא אשה, רמז"ס [ספר המצוות, סוף מצוה עשה] 11. ונתשובת שאגת אריה דיני ספר תורה [סימן לה] פסק על פסק זה של הרמז"ס, דאי משום דליתנהו בכל המצוות אם כן גם ישראלים ליתנהו מצוות כהנים ולפטור: [ג] [שם] ואינו רשאי אבותיו. עיין בספר בני יונה מהגאון מוה"ר יונה לנד"סופר [סימן א] שחולק עליו וסובר דאם נאבדה ממנו והיא מצויה באיזה מקום שיוצאים ידי מצוה ועתה כתבו לכם [דברים שם], ואפילו אם נקרעה או נשרפה קרוב הרב שיצא ידי מצוה של כתיבה, ומכל שכן אם הקדישה דיצא, דמסתמא לא הקדישה אלא שתהא מיוחדת לקריאת הצבור אבל מצוה הכתיבה אישיתאיר לעצמו. ומכל מקום יותר טוב שלא יקדישה והרי תהיה כולה שלו, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד פרשת כי תצא¹³ שחולק גם כן על התורת חיים הנ"ל והוכיח מדברי הרמב"ם [מלכים ג, א] דיחיד שכתב ספר תורה משלו ואחר כך נאבדה דיצא ואינו צריך לכתוב אחרת, ע"ש. (וכן בספר תורת נתנאל מהגאון בעל קרבן נתנאל שעל הרא"ש פרשת יתרו חולק על התורת חיים וכתב עליו וז"ל [סוף ד"ה סנהדרין], ראה זה דבר חדש ואין אחד מהפוסקים שהזכיר דין זה, גם כל העולם כולו אין נוהגין שכנאבד מהם ספר תורה שיכתוב מחדש, על כן בדקתי אחריו ואעלה שלא כדבריו כו', והוכיח מהרמב"ם [הג"ל] ג"כ כן, ע"ש: (ד) אבותיו ספר תורה. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ד שהעלה דאפילו לא הניחו לו אבותיו כתובה אלא כל שהוא אפילו תיבה או אות אחת לבר והוא גמר והשלים את הכל לא יצא ידי חובת מצוה עשה זו, ע"ש. והא דכתב בהג"ה דאם הגיהו הרי זה כאילו כתבו אף על פי שלא כתב כל התורה כולה, עיין ט"ז ס"ק א': (ה) אבותיו. עיין באר היטב [ס"ק א] מה שכתב אבל ספרי יחידים וכו'. ועיין במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק ח"מ סוף סימן מ"ג ובהג"ה מבין המחבר שם מה שכתבו בזה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רפ"ב ס"ק ט"ז בשם ספר יד הקטנה [ספר תורה פ"ד עשה כג מנחת עני אות ט]. ועיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג שכתב דמותר למכור ספר תורה על ידי הגרלה שקורין אויש פלעטין, ואין בזה בזיון לספר תורה כלל, ע"ש היטב. ועיין באשל אברהם בא"ח סימן שכ"ב ס"ק א' [אוצר מפרשים ס"ק ד] שכתב בשם תשובת פרי הארץ [ח"ב סימן טו] גם כן דמותר, אלא דליתר שאת יניחו הספר תורה בלי תפירות ונמצא דאין בו קדושת ספר תורה כלל. ובתשובת ריב"ש [סוף סימן רפה] הביאו הב"י [א"ח סימן קנ"ג עמוד פט סוף דבור ראשון] כתב, כל ספר שיש בו טעות אין בו קדושת ספר תורה ויכול למכרו, ע"ש. [והביאו גם כן הרמ"א לקמן סימן רפ"ב סיפ"ד י"ח ובא"ח סימן קנ"ג סיפ"ד ג ועיין במגן אברהם שם ס"ק ג ובתשובת חתם סופר יו"ד סימן רע"ט]. ועיין בתשובת רשב"ש סימן שכ"ד שכתב, ועל אודות הספר שפניחות הנשים לבית הכנסת, ואמרת שמאחר שאינן מצוות ללמוד תורה טוב שיניחוהו להשיא יתום ויתומה, יפה אמרת אבל לא מטעמך, ועל שיש הנשים אף על פי שאינן חייבים ללמוד תורה אבל תורתם חכמה וזכות הן לעולם הבא בזכות התורה כו' [ברכות יז, א], אמנם אם יש יתום ויתומה להשיא יותר יהיה מצוה שיניחוהו להם ממה שיתנו הספר תורה לבית הכנסת. אלא שזהו כשיש ספר תורה אחר לצבור לקרות בו, אבל אם לא כן יתנו לצבור, שהתלמוד קודם למעשה [קידושין ב, ב], ע"ש: (ו) כדי לקנות חרש. [ע"ין באר היטב [ס"ק ג]. ועיין בתשובת חתם סופר [י"ח] סימן רנ"ד [ד"ה ומ"ש מעלתן דמי שהיה לו ספר תורה שקנה אסור למכור כדי לכתוב ספר תורה בעצמו, אף דמתחילה לא היו רק כחוטף מצוה והשתא הוי כאילו קבלה מסיני, אין זה מיקרי עילוי בקודש, דעלייה צריך להיות במצוה הניקנית שהיא קדושה יותר מהראשונה. ואף אם הספר השני ספרא דוקא טפי כתביה ונכתב יותר בהדרגה, גם זה אינו מעלין בקודש, כיון שאין הקדושה מעולה בעצמה אף על פי שהוא יפה ומבודד, ע"ש]. (*ועיין תשובת אבן השם סימן כ"ג באחד שנדר לבו ונדר

שבתות וימים טובים נמי, דתניא העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם, ומשני, התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה לא, הכא מחצות. אי נמי התם סימן ברכה הוא דלא חזי אבל שמותי לא משמתינן ליה, הכא שמותי נמי משמתינן ליה, ע"כ. ולכולהו פירושי ושנויי נראה ברור דאיסורא איכא, לשנויא קמא בפירוש איתמר התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור וכו', הרי שאמרו לשון אסור על מה שאמרו אינו רואה סימן ברכה לעולם. ולשנויא בתרא גם כן מוכח הכי, שאמרו [סימן] ברכה הוא דלא חזי שמותי הוא דלא משמתינן ליה, ויש לדרקוק אמאי לא משני התם אינו רואה סימן ברכה אבל איסורא ליכא אבל הכא איסורא נמי איכא, אלא שהדבר ברור דסבירא ליה דבמה שאמרו אינו רואה סימן ברכה איסורא נמי איכא, ולזה תירץ התם סימן ברכה הוא דלא חזי, כלומר אף על פי שיש איסור אין עונש בדבר אלא דלא חזי סימן ברכה, אבל הכא משמתינן ליה. וזה מבואר בדברי הרמב"ם סוף הלכות יום טוב [ה, יז] ובטור א"ח סימן תס"ח [עמוד תעט]. אך קשה על רבינו המחבר שכתב דאיכא איסורא, ובא"ח סימן תקפ"ה [שם] כתב דליכא איסורא, הוא היפך מה שכתב כאן והיפך מה שאמרו פרק מקום שנהגו, וצ"ע: (כנסת הגדולה הנבי"א אות ג) ואינו רשאי אבותיו. הרב מהר"ר צבי אשכנזי בתשובותיו [החם צ"ב] סימן קכ"ג אסר למכור ספר תורה בהכרזה בבית הכנסת, אבל מורנו הרב זרע אברהם יו"ד סימן (ר') [ז] והרב שבות יעקב חלק ב' סימן צ"א והרב פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג חלקו על הרב מה"ר צבי הנוכר והתירו. ובספר בית לחם יהודה [ס"ק ד] נטה לסברת מה"ר צבי מטעם אחר, ואינו מתוויר. אבותיו ספר תורה בריפ"ה [לאטערי] ודאי אסור, ואם ימכרו עם שאר ספרים או שחורות ומעלה בדמים משום הספר תורה שרי, אף דמובן כי דמי הספר תורה מעלים שם, ומורנו הרב זרע אברהם שם ועיין מה שכתב הרב פרי הארץ חלק ב' סימן ט"ז שנהגו להקל, וצדד צדדין, ע"ש באורך. אבותיו ריעות מספר תורה שאינם מהוגהות, בריפ"ה, שרי, ומורנו הרב זרע אברהם שם: ד (שם) ואפילו אבותיו ישן כדי לקנות חרש אסור וכו'. ואם החדש יש בו עדיפות דכשיתו שרי למכור ולהפקיד דמיו עד שיקנה החדש, בית דוד [י"ח] סימן קל"ט: ה (שם) אבותיו אבותיו או איש אשה וכו'. מי שרצה למכור ספר תורה לישא אשה, ועשיר אחד אמר לו אתן לך כל הצריך לנשואין ולא תמכור ספר תורה, והוא מסרב, צריך לקבל מתנת העשיר ולא ימכור הספר תורה, כן כתבתי בענייני בקונטרס חיים שאל [ח"א] סימן ע"ד אות מ"ב: (שיורי ברכה אות ד)

ער א [כ"א] איש. עיין בתשובת בית אפרים חלק יו"ד סימן (ס"ב) [סג] לענין כתיבת ספר תורה בשותפות אם יוצאין ידי חובתם, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד מהרב מוה"ר דוד דיטבעק ז"ל פרשת כי תצא¹¹ שגם הוא ז"ל נסתפק בזה דלמא בעינן כולו משלם [ע"פ דברים לא, יט] להוציא שותפות, כמו דאיתא גבי אתרוג במסכת בבא בתרא דף קל"ז [ע"ב], ע"ש (ואף דבא"ח סימן תרנ"ח סיפ"ד בהג"ה כתב ודוקא שלא קנו לצורך מצוה כו', שאני התם דכל אחד אינו צריך לו רק בעת נטילתו לצאת בו, מה שאין כן הכא דכל אחד צריך שיהיה הספר תורה שלו בכל עת ובכל שעה, ופשוט הוא), ותמה מאד על מנהג העולם הפשוט הוא בעיני כל בחברה שכותבין ספר תורה בשותפות, דכל אחד יוצא בו. ושוב כתב להוכיח קצת כמנהג העולם דיוצאין בשותפות, ע"ש: (ב) איש מישראל. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ה לענין אם גם נשים חייבים במצוה זו של כתיבת ספר תורה כאנשים או לא, ע"ש: (ג) אבותיו. עיין בספר תורה. עיין בספר תורת חיים בסנהדרין דף כ"א [ע"ב] שכתב ונראה דיחיד הכותב ספר תורה לעצמו ונתנה לבית הכנסת לקרות בה [ב]צבור ומקדישה לאו שפיר עביד, דכיון שמקדישה הרי היא של הקדש ולא שלו היא, ואינו יוצא בה ידי חובתו. וליכא למימר דבכתיבה לחוד תליא מלתא, זה אינו, דיחיד שכתב ספר תורה לעצמו ואחר כך נאבדה פשיטא שצריך לכתוב לו ספר תורה אחרת. ולכן נראה דאין להקדיש ספר תורה אלא אם כן כותב לעצמו אחרת, עכ"ל ע"ש. (וכן ראיתי בספר ברכי יוסף אות י"א שכתב כן בשם תשובת בית יהודה חלק א' יו"ד סימן כ"ג¹²). ועיין בספר בני יונה מהגאון מוה"ר יונה לנד"סופר [סימן א] שחולק עליו וסובר דאם נאבדה ממנו והיא מצויה באיזה מקום שיוצאים ידי מצוה ועתה כתבו לכם [דברים שם], ואפילו אם נקרעה או נשרפה קרוב הרב שיצא ידי מצוה של כתיבה, ומכל שכן אם הקדישה דיצא, דמסתמא לא הקדישה אלא שתהא מיוחדת לקריאת הצבור אבל מצוה הכתיבה אישיתאיר לעצמו. ומכל מקום יותר טוב שלא יקדישה והרי תהיה כולה שלו, ע"ש. ועיין בספר פרדס דוד פרשת כי תצא¹³ שחולק גם כן על התורת חיים הנ"ל והוכיח מדברי הרמב"ם [מלכים ג, א] דיחיד שכתב ספר תורה משלו ואחר כך נאבדה דיצא ואינו צריך לכתוב אחרת, ע"ש. (וכן בספר תורת נתנאל מהגאון בעל קרבן נתנאל שעל הרא"ש פרשת יתרו חולק על התורת חיים וכתב עליו וז"ל [סוף ד"ה סנהדרין], ראה זה דבר חדש ואין אחד מהפוסקים שהזכיר דין זה, גם כל העולם כולו אין נוהגין שכנאבד מהם ספר תורה שיכתוב מחדש, על כן בדקתי אחריו ואעלה שלא כדבריו כו', והוכיח מהרמב"ם [הג"ל] ג"כ כן, ע"ש: (ד) אבותיו ספר תורה. עיין בתשובת שאגת אריה סימן ל"ד שהעלה דאפילו לא הניחו לו אבותיו כתובה אלא כל שהוא אפילו תיבה או אות אחת לבר והוא גמר והשלים את הכל לא יצא ידי חובת מצוה עשה זו, ע"ש. והא דכתב בהג"ה דאם הגיהו הרי זה כאילו כתבו אף על פי שלא כתב כל התורה כולה, עיין ט"ז ס"ק א': (ה) אבותיו. עיין באר היטב [ס"ק א] מה שכתב אבל ספרי יחידים וכו'. ועיין במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק ח"מ סוף סימן מ"ג ובהג"ה מבין המחבר שם מה שכתבו בזה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רפ"ב ס"ק ט"ז בשם ספר יד הקטנה [ספר תורה פ"ד עשה כג מנחת עני אות ט]. ועיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן מ"ג שכתב דמותר למכור ספר תורה על ידי הגרלה שקורין אויש פלעטין, ואין בזה בזיון לספר תורה כלל, ע"ש היטב. ועיין באשל אברהם בא"ח סימן שכ"ב ס"ק א' [אוצר מפרשים ס"ק ד] שכתב בשם תשובת פרי הארץ [ח"ב סימן טו] גם כן דמותר, אלא דליתר שאת יניחו הספר תורה בלי תפירות ונמצא דאין בו קדושת ספר תורה כלל. ובתשובת ריב"ש [סוף סימן רפה] הביאו הב"י [א"ח סימן קנ"ג עמוד פט סוף דבור ראשון] כתב, כל ספר שיש בו טעות אין בו קדושת ספר תורה ויכול למכרו, ע"ש. [והביאו גם כן הרמ"א לקמן סימן רפ"ב סיפ"ד י"ח ובא"ח סימן קנ"ג סיפ"ד ג ועיין במגן אברהם שם ס"ק ג ובתשובת חתם סופר יו"ד סימן רע"ט]. ועיין בתשובת רשב"ש סימן שכ"ד שכתב, ועל אודות הספר שפניחות הנשים לבית הכנסת, ואמרת שמאחר שאינן מצוות ללמוד תורה טוב שיניחוהו להשיא יתום ויתומה, יפה אמרת אבל לא מטעמך, ועל שיש הנשים אף על פי שאינן חייבים ללמוד תורה אבל תורתם חכמה וזכות הן לעולם הבא בזכות התורה כו' [ברכות יז, א], אמנם אם יש יתום ויתומה להשיא יותר יהיה מצוה שיניחוהו להם ממה שיתנו הספר תורה לבית הכנסת. אלא שזהו כשיש ספר תורה אחר לצבור לקרות בו, אבל אם לא כן יתנו לצבור, שהתלמוד קודם למעשה [קידושין ב, ב], ע"ש: (ו) כדי לקנות חרש. [ע"ין באר היטב [ס"ק ג]. ועיין בתשובת חתם סופר [י"ח] סימן רנ"ד [ד"ה ומ"ש מעלתן דמי שהיה לו ספר תורה שקנה אסור למכור כדי לכתוב ספר תורה בעצמו, אף דמתחילה לא היו רק כחוטף מצוה והשתא הוי כאילו קבלה מסיני, אין זה מיקרי עילוי בקודש, דעלייה צריך להיות במצוה הניקנית שהיא קדושה יותר מהראשונה. ואף אם הספר השני ספרא דוקא טפי כתביה ונכתב יותר בהדרגה, גם זה אינו מעלין בקודש, כיון שאין הקדושה מעולה בעצמה אף על פי שהוא יפה ומבודד, ע"ש]. (*ועיין תשובת אבן השם סימן כ"ג באחד שנדר לבו ונדר

הלכות ספר תורה

סימן ער

שהוא על פי סוד³, ויש שכתב שהוא מפני שיש כמה ענינים שאפשר ללמוד מס"ת כשר, כגון מאופן כתיבתו, ועוד, שע"י הלימוד מס"ת כשר שקדושתו גדולה זוכים להבין יותר⁴. ויש שמבואר בדבריו שאין מטרת המצוה כדי שילמד בס"ת, אלא כותבים אותו כתפילין ומזוזות שאינם נכתבים לשם קריאה⁵.

סעיף א. מצות עשה^א על כל איש מישראל לכתוב^ב לו ספר תורה^ד. כדי ללמוד בו, כלשון הפסוק 'ועתה כתבו לכם... ולמדה את בני ישראל'¹, ואם לא יהיה מוכן לו ללמוד בו תמיד ויצטרך ללכת לבית חבריו לשאול ממנו, ימנע לפעמים מללמוד². וטעם הדבר שהמצוה היא לכתוב ס"ת כשר, יש שכתב

1. רא"ש הלכות קטנות הל' ס"ת סי' א, והובא בטור ובביאור הגר"א להלן ס"ב. 2. חינוך מצוה תריג. 3. פלא יועץ ערך ספר. 4. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קסג עמ' שכו. 5. הגר"י פערלא על הרס"ג ח"ג ששים וחמש פרשיות פרשה ס בתחילתו סוף ד"ה ואמנם לענ"ד, כפי מה שביאר את דברי הר"ן מגילה ה, ב מדפי הר"ף.

אליבא דהלכתא

היו יוצאים ידי חובה, אין אפשרות לשלם מה שמחויבים אלא מן החולין [ראה לעיל (סי' רמט ס"א)]. מאידך, בשו"ת בית הלוי (שם בסוף הסימן) כתב שנהגו כן מפני שלדעת רש"י שיוצא ידי המצוה כשקנה ספר תורה, יוצא גם בשותפות [עי"ש הטעם]. וכן כתב בשו"ת אגרות משה (שם) שיתכן שיצא לפי כמה מהראשונים. והגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד פנ"ח אות כ) הורה, שכיון שיוצא בזה לכמה דעות ואין צריך להוציא על כך הון רב, יש לעשות כן, והוסיף, שאפילו לדעות שאין יוצאים יש אפשרות להשתתף באופן שיהיה של כל אחד במשך תקופה, כגון חצי שנה [ראה פתחי תשובה (ס"ק ג) שי"א שמי שהיה לו ספר תורה ואבד, קיים את המצוה].

ג. שעת חיוב מצות כתיבת ספר תורה

ושעת חיוב מצוה זו, כתב המנחת חינוך (סוף מצוה תריג) שאם יסוד המצוה הוא כתיבת ספר תורה [כלשון הרמב"ם (הל' ספר תורה פ"א ה"א)], די בכך שיכתוב פעם אחת בחייו, ורק שזרזין מקדימין למצוות, אך אם ענין המצוה הוא שיהא לו ספר תורה [כלשון הרמב"ם בספר המצוות (עשה יח) והחינוך (שם)], וראה מקדש מעט (ס"ק ט-י), מחויב הוא בדבר כל רגע וצריך לכתבו מיד כשנעשה גדול ומתחייב במצוות, אלא שלא ראינו שנזהרים בזה. ובשער הציון (סי' תקמה ס"ק א) מבואר שאדם מחסר מצוה כל עוד אין לו ספר תורה כשר, ולכן יכול לכתוב בחול המועד כמי שאין לו מזוזה בפתחו. ובערוך השלחן (סי"ב) תלה בזה את מחלוקת הפוסקים המובאת בפתחי תשובה (ס"ק א) האם מי שכתב ספר תורה ונאבד חייב לכתוב שוב, וכתב שלדעת הרא"ש (המובאת להלן סי"ב) שהמצוה היא כדי שילמדו בספר, בודאי חייב לכתוב שוב, ואילו לרמב"ם שלא ביאר כרא"ש אין צריך [וראה להלן (סוף סעיף זה)].

כתיבת ספר תורה בעצמו

והכותב ספר תורה בעצמו ולא ע"י שליח, נאמר בגמ' (מנחות ל, א) שהרי הוא כאילו קיבל את התורה מהר סיני, ובטור מבואר שזהו גם אם הגיה אות אחת, כמובא בט"ז (ס"ק א). ומטעם זה כתבו בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' מז אות ב) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קלה) לגבי אדם שאין כתיבתו יפה, ובידו לתת לסופר מומחה לכתבו ולקיים 'זה קלי ואנוהו', אך יפסיד מעלה של 'מצוה בו יותר מבשלוחו' [שהסתפק החיי אדם (כלל סח ס"ז) איזו מעלה עדיפה, ובבני יונה (סי' רעד ס"ג) כתב שאם יכול לכתוב כתיבה מיושרת, ישתדל לכתוב בעצמו], שהעצה היא שיתן לסופר לכתוב הכל מלבד האות האחרונה, ויכתבנה בעל הספר תורה, וירויח בכך ג"כ את מעלת 'כאילו קבלה מהר סיני'. והסתפק התשובות והנהגות (ח"א סי' תרכד) שמא אף באות זו אפשר שהסופר יכתוב מבלי להשלים, כגון עם הפסק באמצעה באופן שאינה נראית כאות, ובעל הספר תורה ישלים את החסר.

ד. כתיבת האותיות בסוף הספר תורה ע"י אחרים

ובשעת סיום כתיבת אותיות הספר תורה, כתב המקדש מעט (ס"ק ו) שנהגו שהסופר נותן לאחרים לכתוב אות משום חיוב מצוה, ואין במנהג זה שום פקפוק, וכן הובא בשם הנודע ביהודה והרעק"א (נטעי גבריאל כתיבת ספר תורה פי"א הע' ג) שכך נהגו ישראל. והוסיף הנטעי גבריאל (שם) בשם הרעק"א, שנהגו שכל אחד כותב את האות הראשונה של שמו. אכן, דעת הגר"מ פיינשטיין (מסורת משה ח"א עמ' שלב) שעדיף שהסופר יכתוב את כל האותיות בעצמו, כדי שלא יפגם הנוי של הספר תורה [שאינו די בכך שהסופר עושה את המסגרת].

מחיקת אותיות כששכח הסופר להניח לאחרים לכותבם

ואם שכח הסופר להניח לאחרים לכתוב אותיות וסיים את הכתיבה בעצמו, דעת הגר"מ פיינשטיין (שם) שבדאי אין למחוק אותיות שכבר נכתבו עבור כך. וכן הורה הגר"ש אלישיב (משנת מרדכי סי' רעא עמ' שצז) שאסור לעשות אפילו גירוד קל עבור כך,

א. החיוב בכתיבת ספר תורה

ומי שבידו לכתוב ספר תורה ואינו כותב, כתב החינוך (מצוה תריג) שמבטל עשה זה ועונשו גדול, כי היא סיבה ללמוד מצוות התורה [ובשעה"צ (סי' תקמה ס"ק א) מבואר שאדם מחסר מצוה כל עוד אין לו ספר תורה כשר, ולכן יש להתיר לתקן טעות בחול המועד, וכמי שאין לו מזוזה בפתחו במועד], וכתב המנחת חינוך (שם אות י) שכופים אותו לכתוב, כשם שכופים על כל מצות עשה. ולענין חיוב מצוה זו בזמננו, ראה להלן (סי"ב ד"ה הטעם).

הטעם שאין ברכה על כתיבת ספר תורה

והטעם שאין מברכים ברכה על כתיבת ספר תורה, כתב החידושי אנשי שם (על המרדכי מנחות סי' תקמט אות א) שהוא מכיון שהאדם אינו מחויב לכתוב בעצמו. והחדרי דעה (כאן) כתב, שהוא משום שנפטר בברכות התורה. ובמקדש מעט (ס"ק א) כתב, שכיון שמטרת המצוה היא שילמד בספר תורה ולא הכתיבה עצמה, אין מברכים, כי לא הושלמה תכלית המצוה. וראה טעם נוסף בשם החתם סופר להלן (סי"ב ד"ה הטעם).

מקום הנחת הספר תורה לאחר שנכתב

ומקום הנחת הספר תורה לאחר שקיים מצות כתיבתו, כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סוף סי' קסג) שאם יש לו מקום משומר ומכובד בביתו טוב שיניחו בבית וילמד בו שנים מקרא, כמבואר בט"ז (או"ח סי' רפה ס"ק ב) שיקרא לכל הפחות פעם אחת מספר תורה כשר, ובכך יקיים את המצוה לדעת הרא"ש [המובאת בשו"ע להלן (ס"ב)], שענינה כדי שילמד בו, וכמפורש בב"י (שם) שהמניח את הספר תורה בביתו על מנת לקרוא בו הוא ובניו, מקיים בכך את עיקר המצוה [ואף בזמננו, למרות שעיקר הלימוד שלנו הוא בשאר ספרים]. ובתשובות והנהגות (ח"א סי' תרכה) כתב, שמעלה גדולה לתת את הספר תורה לבית הכנסת כדי שיקראו בו בציבור ויקיים בכך 'ולמדה את בני ישראל', ורק שלא יקדישו [וראה להלן המשך סעיף זה (ד"ה נתינת ספר תורה במתנה והקדשתו)].

ב. מצות כתיבת ספר תורה בנשים

ובחיוב נשים במצות כתיבת ספר תורה, כתב הברכי יוסף (אות א) שמבואר בשו"ע כאן [שכתב 'איש' מישראל] שאינן מצוות, והביא שכן מבואר ברמב"ם (סה"מ עשה יח ובסוף העשין), סמ"ג, טור ורשב"ש. וכן מפורש בחינוך (מצוה תריג) שכיון שאינן חייבות בתלמוד תורה אינן חייבות בכתיבתה, והביאו בשו"ת ברכה (אות א). ובשו"ת שאגת אריה (סי' לה) פקפק בזה, שכיון שלדעת הרא"ש [המובאת להלן (ס"ב)] ענין מצוה זו הוא כדי שילמד בספר תורה, נשים ג"כ שייכות לזה, שהרי מברכות ברכות התורה כל יום מחמת שצריכות ללמוד את המצוות שנוגעות להן. ובחדרי דעה (כאן) ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שנב) ובשו"ת בית הלוי (ח"א סי' ו) והקסת הסופר (סי' א לשכת הסופר אות ג) דחו דבריו, שנשים אינן מצוות ללמוד מדין תלמוד תורה, אלא רק כדי שיוכלו לקיים את המצוות שהן מחויבות בהן, ואינם כאנשים שמצווים ללמוד גם את המצוות שאינן שייכות להם, מדין מצות תלמוד תורה, ועל כן פטורות ממצוה זו, וראה ערוך השלחן (ס"ו ו-ז).

כתיבת ספר תורה בשותפות

וכתיבת ספר תורה בשותפות, הביא הפתחי תשובה (ס"ק א) שנחלקו הפוסקים אם יוצאים בזה, ובהגהות רעק"א הוכיח מהתורת חיים שאין יוצאים [ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קסג, עמ' שכט) כתב לדחות את ראייתו], וכן פסק המקדש מעט (ס"ק ב וגדולי הקדש ס"ק א), וכן כתב הערוך השלחן (ס"א), והוסיף שמה שנוהגים העולם לעשות כן אינו אלא מצוה וזכות בעלמא. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קמז) שלהלכה נראה יותר שלא יצאו, ועל כן צידד שכשהקהל כותבים ספר תורה בשותפות יכול כל אחד לשלם את חלקו מכספי מעשר [לדעות שאפשר לקנות ספרים ממעשר כספים], שאילו

אליבא דהלכתא

סי' כג) כתב, שהמנהג לברך לפני שמכניסים אותו להיכל. ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' סה) כתב, שהמנהג לברך 'שהחיינו' לאחר שעולה לתורה בפעם הראשונה שקוראים בו, וכן הביא מנהג זה בשערי אפרים (שם), לברך לפני הברכה הראשונה או לאחר הברכה האחרונה, אך כתב שאין נוהגים כן במקומו.

והבאר היטב (או"ח סי' רכג ס"ק י') הביא, שהמהר"י בירב כתב שהקונה ספר תורה יברך, ושבוש"ת נאמן שמואל (סי' ז) כתב שיברך בפעם הראשונה שקורא בספר תורה. אכן בשו"ת נאמן שמואל שלפנינו כתב שכיון שהספר תורה נעשה לשמש במשך כמה שנים, אין לברך עליו 'שהחיינו' אלא יברך על פרי חדש ויפטרנו, וכן פסקו הברכי יוסף (כ"א) ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רנד) ובבן איש חי (שנה א פ' ראה אות ט). והשערי אפרים (שם) כתב שעדיף לפטור עם פרי או בגד חדש, אך מי שנוהג לברך יכול לברך [אלא שבמקומו לא ראה שנוהגים לברך, ועל כן יברך בלחש]. והמשנ"ב (סי' רכג ס"ק יג) כתב שנחלקו האחרונים האם מברכים על קניית ספרים, שאף שמברכים על כלים חדשים, י"א שבספרים אין מברכים משום ש'מצוות לאו להנות ניתנו'. והביא שהחיי אדם צידד שאם הידר להשיג ספר זה ושמוח בקנייתו, יברך מחמת שמחתו, וכן כתב המור וקציעה, וסיים שעל כן אין למחות ביד המברך. ובביה"ל (סי' כב ס"א ד"ה קנה) כתב לגבי תפילין [ולכאורה הוא הדין ספר תורה] שכשקנאם אינו מברך, אך אם עשאו לעצמו יש דעות שמברך, ועל כן מהנכון שיכניס עצמו לחיוב 'שהחיינו' על דבר אחר ויכון לפטור גם את זה, ובפרט אם מקיים מצוה זו בפעם הראשונה בחייו, שיש פוסקים שצריך לברך עליה 'שהחיינו'.

אופן הבאת הספר תורה לבית הכנסת

וכשמביאים את הספר תורה לבית הכנסת לאחר סיום הכתיבה, כתב בברכת מועדיך לחיים (לגר"ח פאלאג'י, דרוש ב ד"ה ומאחר) שעושים כן בשמחה רבה ובפירסום גדול ברוב עם ובשירות ותשבחות. והוסיף (דרוש ד ד"ה וזהו), שיש להדליק אבוקות, כיון שהכותב ספר תורה הרי הוא כאילו קיבלה מהר סיני, ויש לעשות זכר לדבר באופן של 'נר מצוה ותורה אור'. אכן כתב החיי אדם (כלל לא סי' ג) שאלו שמפזרים הרבה בשעת נתינת הספר תורה לבית הכנסת בסעודות וריבוי נרות והוצאות מרובות, אילו היו שומעים לדברי חכמים היו יודעים שבדאי יותר טוב לתת לעניים שלומדים תורה, ועדיף לתת להם אף על פני כתיבת הספר תורה עצמה.

ולחוציא ספר תורה מהארון קודש לקראת הספר תורה החדש, ראה מה שכתבנו לקמן (סי' רפב ס"א).

השתתפות בהכנסת ספר תורה

והיושב בביתו ושומע שיש בחוץ הכנסת ספר תורה, דעת הגר"ש ז"ל אויערבך (אהל יעקב כבוד ספר תורה עמ' רנז) שיש בכך משום כבוד התורה להשתתף וללוות, אך אין דין לבטל מלימוד תורה עבור כך, ודעת הגר"ש דבליצקי (שם) שמידת חסידות ללוות אך אינו חיוב.

הכנסת ספר תורה מבית נדיב שאינו שומר תורה ומצוות

ולעשות הכנסת ספר תורה מבית נדיב שאינו שומר תורה ומצוות, דעת הגר"מ פיינשטיין (מסורת משה ח"א עמ' שלח) שמוותר לפי שעושים כן לכבוד התורה ולא לכבוד האיש, ואף אם היה בבית גוי היו לוקחים אותו משם.

הכנסת ספר תורה לבית

ולעשות הכנסת ספר תורה בפירסום ובשירות ותשבחות כשמכניס את הספר לביתו ולא לבית הכנסת, דעת הגר"ש אלישיב (וישמע משה ח"א עמ' רחצ) שעושים, כיון שהשמחה היא לכבוד התורה, ואין חילוק להיכן מכניסו. והוסיף (שם עמ' רצט), שאפשר לעשות אף כשמעבירו מחדר לחדר בתוך ביתו, ואין צריך דוקא להוליכו ברחוב.

אדם שאינו רוצה לחגוג את הכנסת הספר תורה

ואם אינו רוצה לחגוג את הכנסת הספר תורה, דעת הגר"ש אלישיב (שם) שאינו מוכרה, אבל כשעושה יש בכך כבוד התורה.

הכנסת ספר תורה בספר שכבר השתמשו בו

ולעשות הכנסת ספר תורה לאחר שכבר התחילו להשתמש בו, דעת הגר"ש אלישיב (שם עמ' רחצ) שאפשר לעשות כל שלא עשו עדיין.

תחנות במנחה במקום הכנסת ספר תורה

ולומר תחנות במנחה במקום שעומדים להכניס אליו את הספר תורה, דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש שם סי' ג) שאומרים, מפני שאין מקור ברור בפוסקים שאין לומר [וראה נטעי גבריאל (כתיבת הכנסת ספר תורה פ"י ס"א)].

קריאה בתורה לאחר שהכניסו את הספר תורה

ולקרוא בתורה לאחר שמסיימים את כתיבת הספר תורה, הורה החזו"א (ארחות רבנו ח"ד עמ' רכב) כשהכניס ספר תורה לקרוא בפרשת השבוע. ויש שנהגו לקרוא מ'מעונה' עד הסוף (נטעי גבריאל כתיבת ספר תורה פ"ג הע' א). מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (שם ס"ד) שאין נוהגים לקרוא, ואפילו בלי ברכה. וכן כתב בספר תורת רפאל (לג' רפאל שפירא, סוף סי' ב) שלא יפה עושים אלו שקוראים בתורה בסיום כתיבתה, מפני שאסור לקרוא בספר תורה בלי ברכה, שזה אינו כבוד לתורה כשקוראים בה בלי ברכה, והוסיף, שלפי הבאר שבע והמשכנות יעקב יש בכך אף איסור דאורייתא, מפני שברכת התורה שמברך היחיד בבוקר אינה מועילה לקריאה בציבור, וא"כ יוצא שקורא בתורה בלי ברכת התורה. וכן מבואר בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' טז) שאין לקרוא בספר תורה בציבור בשעה שאין תקנה לקרוא בה, כיון שמבואר בירושלמי שאסור לקרוא בציבור בלא ברכה, ומצד שני נפסק שאין לברך כשאין חובת קריאה, ועל כן למעשה אין לקרוא

מפני שאסור לזלזל בכבוד שמים ולפסול כתבי הקדש בלי סיבה ראויה, כמבואר בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רסא).

אופן כתיבת האותיות האחרונות ע"י אחרים

ואופן כתיבת האותיות האחרונות ע"י אחרים, כתב בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' קב) שהסופר עושה נקודות בצורת האותיות, ובעל הספר מחבר אותן. ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' ז) כתב שמנהג העולם שהסופר עושה את המסגרת של האותיות, ואחרים ממלאים אותה, אלא שכשעושים כן יש לזוהר מאנשים שממלאים את האות שלא לשמה וממומרים הפסולים לכתיבה, שאף שהמסגרת כשרה ונחשבת אות, מ"מ מצוי שכשממלאים את האות מוסיפים דיו על המסגרת, ובדיו שלא לשמה שנכתב ע"ג דיו לשמה פסל הפמ"ג [מספק]. ולכן אם מילאו מומרים את האותיות יש למוחקם, ואם אי אפשר, יש לחזור ולהעביר קולמוס ע"ג האותיות [וראה שו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ג-גא)].

קיום מצוה במילוי אותיות

והאם מקיימים מצוה במילוי האותיות, צידד הדעת קדושים (או"ח סי' לב סי' א') שכשחסר דיו בתוך האות [כגון באמצע עובי רגלה] בשעת כתיבתה, הרי היא פסולה [וא"כ כשממלא את האות, הרי שבכך כותבה בכשרות, ומבואר בגמ' (מנחות ל, א, והובאה ברמ"א כאן) שהמגיה אות אחת בספר תורה נחשב כאילו כתב את הספר תורה], וראה גם משנ"ב שם (ס"ק לב). מאידך, הגדולי הקדש (שם סוף ס"ק ח) כתב שהאות כשרה, מפני שאין שיעור לעובי האות, ודי בקו אחד של האות שמוקפת גויל כדי להכשירה. וכן דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד פס"א ס"ו ו-יא) לענינו, שהאותיות כבר כשרות ע"י המסגרת, אלא שהוסיף, ש"מ"מ יש מצוה במילוי מפני שהוא נטפל לאות וחלק מהנוי שלה, ונחשב כחלק מכתבתה, ועל כן אף שאינו מסיים את הספר תורה, מ"מ נחשבת כתיבת כל אות מצוה. ומ"מ בעצמו נהג למלאות את האות יו"ד (שם ס"ח, הליכות האיש עמ' רעט), מפני שלפני שממלאים אותה אינה נחשבת אות כשרה, שהרי הרבה פעמים המסגרת שלה דומה לאות ס' או מ' [וראה לעיל בשם הרעק"א שהמנהג לכתוב את האות הראשונה של שמו], ואף נהג (שם ס"ז) לשלם ולקנות אותה.

סיום כתיבת ספר תורה בחול המועד

ולסיים כתיבת ספר תורה בחול המועד, כתב בשו"ת שואל ומשיב (שביעיה סי' מא) שכן הוא המנהג להשלים את כתיבת הספר תורה בחול המועד סוכות ולהכניסו לבית הכנסת בהושענא רבה. ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב קונטרס אחרון או"ח סי' כ) כתב, שאף שעדיף לסיים לפני המועד, מ"מ אם הסופר כבר כתב את המסגרת של האותיות לפני המועד ולא הספיקו למלאותם לפני המועד, ורוצים להשתמש בספר תורה בחג, מותר למלאותם במועד, כיון שמילוי האותיות אינה מעשה אומן אלא מעשה הדיוט, וכן כתב הכף החיים (סי' תקמה ס"ק ו). מאידך, בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ב) אסר, כיון שכשממלאים את האותיות צריך לאמן את היד ולעשות כן בזהירות תחת השגחת הסופר, ואין זו מלאכת הדיוט. וכתב בשו"ת בצל החכמה (שם), שבשעת הדחק יש למקילים על מה לסמוך [וראה שם שהביא עוד פוסקים בענין זה], אך עכשיו שנתבטל המנהג להכניסו בחול המועד, אין להחזירו. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' צו אות ג) שכיון שהבית יצחק היקל, יש להקל במקום שנחוץ לסיים במועד עצמו [כגון שחל בו יארציט של בן משפחת בעלי הספר תורה ויצטערו מאד אם לא יוכלו לסיימו אז], אך לא יכתבו בפירסום כנהוג אלא בצינעה, משום לזלזל המועד.

הסתכלות בתוך הכתב לפני מילוי האותיות

ולהסתכל בתוך הכתב לפני שממלאים את האותיות [כמבואר לקמן (סי' רעד ס"ב)], כתב בקונטרס ויצבר יוסף (עמ' ה) בשם ספר שיר מעון, שצריך. מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש שם סי' ה) שאין צריך, מפני שצורת האות כבר קיימת ע"י המסגרת שלה [כנ"ל].

כתיבת האותיות ע"י בעל הספר תורה

והאותיות האחרונות שכותב בעל הספר תורה כדי שיחשב כאילו כתב את הספר תורה בעצמו, כתב הזכר דוד (לגר"ד זכות מודינה, מאמר ג פמ"ב) שהמנהג שכותב את הפסוק האחרון, והוסיף, שטוב שיכתוב גם את הפסוק 'תורה צוה', המתייחס לכל התורה, ובשו"ת חקרי לב (יו"ד ח"ג סי' קיח) כתב שיכתוב את התיבה הראשונה והאחרונה בספר תורה ואת 'תורה צוה'. אכן החזו"א כתב בספר תורה שלו רק את האות האחרונה [מבלי שיעשה לה הסופר מסגרת] (ארחות רבנו ח"ד עמ' ריח-ריט).

איטר הכותב אות

ואיטר הכותב אות, כתב השו"ע (או"ח סי' לב ס"ה) שכותב בשמאל. ואם כותב ביד אחת ועושה מלאכות ביד השנייה, כתב המשנ"ב שם (ס"ק יח) בשם הפמ"ג שלכתחילה נכון שלא לקבלו לסופר אבל בדיעבד אין לאסור. ואם הרגיל את עצמו לעשות את מעשיו הקבועים וגם לכתוב בימין, ורק כמה מעשים עושה בשמאל, כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ד) שאף הפמ"ג יודה שכשר הוא לכתוב סת"ם [ביד הימנית].

ברכת 'שהחיינו' בסיום כתיבת הספר תורה

ולברך 'שהחיינו' בסיום כתיבת הספר תורה, כתב הערוך השלחן (או"ח סי' רכג ס"ח) שיש לברך בשעת סיום הכתיבה, אלא שאינו יודע אם כולם נוהגים כן. וכתב השערי אפרים (שער ד ס"ד) ש"מ"מ אין לברך עד לאחר שנסתיימה ההגהה וראוי הספר תורה לקרוא בו בבית הכנסת, שאז נחשב 'גמרה של תורה'. ובשו"ת בית יהודה (עייאש, יו"ד

לקנות ספר תורה לקיים ועתה כתבו, וקנה ספר תורה, ואחר כך ראה שאין הכתב מהודר, מחויב לקנות היותר מהודר, דדמי ממש לאתרוג דאמרינן [בבא קמא ט, ב] הירור מצוה עד שליש, ואם כן כאן ימכור ויקנה אחרת היותר נאה, ע"ש שהאר"ך: (ז) שבר לו סופר. עיין בספר משנת חכמים בקונטרס מעלות המדות דף קל"ו [ו"ה והנה במ"ע] שכתב דיש להסתפק אם אירע שכתב אחד עבור חבירו ספר תורה בלי ידיעתו, מי נימא דכיון דזכות הוא וזכין לאדם כו' [עירובין פא, ב] יוצא ידי חובת מצוה זו דהוי כאילו כתבו בשליחותו, או נימא דלאו זכות גמור הוא לו, ואדרבה ניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בגופיה ובממונו [פסחים ד, ב], וכל היכא דלאו זכות גמור הוא לא אמרינן זכין כו', וממילא דאינו יוצא ידי חובת מצוה זו כלל כיון דלא נעשה שלוחו. ושוב כתב דאין כאן מקום ספק כלל, דלא מבעיא לדעת הרמ"א דאם לקח ספר תורה אינו יוצא כלל, והיינו שהקפידה התורה שיכתוב בעצמו או על ידי שלוחו, ועל כל פנים יטריח בקניות גילין וכדומה, ממילא דאם כותב אחר בשבילו בלא דעתו דאינו יוצא כלל, ואף לדעת רש"י [מנחות ל, א ד"ה כחוסף] שכתב דהוי כחוסף מצוה דמצוה קעביד ואי כתב בעצמו הוי מצוה טפי, מכל מקום נראה דכיון דעל כל פנים מצוה מן המובחר איכא לכתוב בעצמו או על ידי שלוחו אם כן לאו זכות גמור הוא כו'. ועוד, דדוקא קנה ספר תורה מהני כיון דקנין כספו הוא, ולהכי אם הניחו לו אבותיו, שבא לו בלא טורח כלל אינו יוצא ומצוה לכתוב משלו, והוא הדין אם אחר כתב בשבילו דאינו יוצא מהאי טעמא, ע"ש: (ח) הוי כחוסף. עיין באר היטב ס"ק ד' בשם ט"ז דהקונה ספר תורה מיד עובד כוכבים כו'. ועיי' בספר משנת חכמים שם [ו"ה ואבאר] שכתב דהוא הדין אם המוכר תורה או לישא אשה, דאם קנה חבירו ממנו יוצא ידי חובתו לדעת רש"י [נה"ל] [ר"ל דאפילו כחוסף לא הוי], ע"ש: (ט) ואינו יוצא בזה. והגר"א זצ"ל [סוף ס"ק ג] פסק כדעת רש"י דיוצא בזה: (י) האידנא. עיין באר היטב [ס"ק ה]. ועיין בשו"ת שאגת אריה סימן ל"ו שדחה גם כן דברי הפרישה שכתב דבימינו שאין לומדים מספר תורה ליכא מצות עשה, דליתא, דאם כן אם הניח לו אביו ספר תורה אמאי מצוה לכתוב משלו, אלא ודאי דמצות כתיבת ספר תורה לאו בתלמוד תורה תליא. אלא שכתב דמכל מקום יש לפטור מדין אחר מן מצות כתיבת ספר תורה בזמן הזה, כיון דאנן לא בקיאינן בחסרות ויתרות, והרי ספר תורה שחסר או יתר אפילו אות אחת פסולה, אם כן אין בדידנו לקיים מצוה זו, ע"ש שהאר"ך. והיוצא מדבריו דיש שלשה חילוקים במצות כתיבת ספר תורה, היינו בזמן התנאים שהיו בקיאינן בחסרות ויתרות היה מצות עשה מדאורייתא שיהיה לו ספר תורה שכתבה בעצמו משלו, ובזמן האמוראים שלא היו בקיאים בחסרות ויתרות כדאיתא פרק קמא דקדושין [ל, א] אך היו לומדים מספר תורה לא היה מצות עשה דאורייתא רק מדרבנן דאם לא כן היתה תורה משתכחת מישראל, ולהאי טעמא אם הניחו לו אבותיו ספר תורה אינו צריך לכתוב משלו כיון דמכל מקום יש לו ספר תורה ללמוד ממנה, ובזמן הזה ליכא אפילו מצוה דרבנן, ע"ש. ועיין בספר בני יונה [אות א] [ובתשובת חתם סופר י"ד סימן רנ"ד] מה שכתב בזה: (יא) ולא ימכרם. עיין בספר תפארת למשה הטעם על מה שמכרו העולם למכור ספרים לכל דבר שירצו, ע"ש. [ועיי' במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ג]:

(ד) ואינו. והט"ו [ס"ק א] כתב דמדברי רש"י לא משמע כן, דכתב שאל לקחה מלוה עזיב, ואם כתבה הוי מלוה טפי. וכתב עוד, ומנלתי כתוב, הקונה ספר תורה מיד עכו"ם שקלם מישראל לאו כחוסף מלוה הוא, אלא כאלו כתבה עכו"ם: (ה) האידנא כו'. כתב הפרישה דעכשו אין מלות עשה כלל לכתוב ספר תורה, דדוקא צימיהא שיהיה אסור להם לכתוב דפיין אלא צגליה, והיו צריכין ללמוד מספר תורה, אבל צומיניו זה שנעשה לנו היתר לכתוב ספרים דפיין כל אחד בפני עצמו אם כן למה לנו לזלזל בצדוד ספר תורה צננס ללמוד מתוכו שלא לצורך, על כן אין לנו אלא לכתוב שאר ספרים כמו שכתב המחבר, [ש"ך ס"ק ה]. אבל הט"ו [ס"ק ד] כתב, אף דמשמעות לשון הר"ש משמע כדברי הפרישה, מכל מקום נכוניס דברי רש"י דקצירא ליה דגם צומיניו איכא מלות עשה לכתוב ספר תורה, דהיאך נצטל מלות עשה של ועתה כתבו לכם צמילון הדורות, עכו"ם:

רע"א (א) מעובדין. כתב הש"ך [ס"ק א] משמע אם עבדו שלא לשמה אפילו דעיעבד פסול. ואפילו כתבו עליו ספר תורה פסול. אבל הר"ש והטור הציאו תשובת הגאון שכתב, הלכך אם יש להם יכולת להחזיר יריעות הקלף לדי ממות ולהעביר עליו סיד לשמה מה טוב, ואם אין יכולת לעשות כן ואין להם ספר תורה אחרת ולא קלפים אחרים, יכתבו זו אף על פי שאינו מעובד לשמה ויקראו זה צצור, עכו"ם: (ב) שיאמר. בפירוש, ולא צמחשבה לחוד, כמו שכתב צ"ח סימן (קל"ב) [ל"ג] סעיף ט', [ש"ך ס"ק ג]:

והוא המוכר עשאה תחילה על מנת למכור, וי"ל נמי דהוא הדין אם מכר אחד כדי ללמוד תורה או לישא אשה, דאם קנה חבירו ממנו יוצא ידי חובתו לדעת רש"י [נה"ל] [ר"ל דאפילו כחוסף לא הוי], ע"ש: (ט) ואינו יוצא בזה. והגר"א זצ"ל [סוף ס"ק ג] פסק כדעת רש"י דיוצא בזה: (י) האידנא. עיין באר היטב [ס"ק ה]. ועיין בשו"ת שאגת אריה סימן ל"ו שדחה גם כן דברי הפרישה שכתב דבימינו שאין לומדים מספר תורה ליכא מצות עשה, דליתא, דאם כן אם הניח לו אביו ספר תורה אמאי מצוה לכתוב משלו, אלא ודאי דמצות כתיבת ספר תורה לאו בתלמוד תורה תליא. אלא שכתב דמכל מקום יש לפטור מדין אחר מן מצות כתיבת ספר תורה בזמן הזה, כיון דאנן לא בקיאינן בחסרות ויתרות, והרי ספר תורה שחסר או יתר אפילו אות אחת פסולה, אם כן אין בדידנו לקיים מצוה זו, ע"ש שהאר"ך. והיוצא מדבריו דיש שלשה חילוקים במצות כתיבת ספר תורה, היינו בזמן התנאים שהיו בקיאינן בחסרות ויתרות היה מצות עשה מדאורייתא שיהיה לו ספר תורה שכתבה בעצמו משלו, ובזמן האמוראים שלא היו בקיאים בחסרות ויתרות כדאיתא פרק קמא דקדושין [ל, א] אך היו לומדים מספר תורה לא היה מצות עשה דאורייתא רק מדרבנן דאם לא כן היתה תורה משתכחת מישראל, ולהאי טעמא אם הניחו לו אבותיו ספר תורה אינו צריך לכתוב משלו כיון דמכל מקום יש לו ספר תורה ללמוד ממנה, ובזמן הזה ליכא אפילו מצוה דרבנן, ע"ש. ועיין בספר בני יונה [אות א] [ובתשובת חתם סופר י"ד סימן רנ"ד] מה שכתב בזה: (יא) ולא ימכרם. עיין בספר תפארת למשה הטעם על מה שמכרו העולם למכור ספרים לכל דבר שירצו, ע"ש. [ועיי' במגן אברהם סימן קנ"ג ס"ק כ"ג]:

רע"א (א) אין כותבין. עיין פרי מגדים א"ח בפתחה להלכות תפילין [ו"ה נסתפקין] בענין על עור תורה על עור איטורי הגאה, ועיין בספר חומות ירושלים סוף סימן קצ"ו מה שכתב בזה: (ב) הטמאים. עיין בתשובת ידי אליהו סימן ב' שכתב דאין כותבין ספר תורה ותפילין על עור מבהמה טהורה שנולדה מבהמה טמאה, דאסורה כמו שכתוב לעיל סימן י"ג סעיף ה', אין כותבין על עורה, אבל כותבין על עור בהמה טמאה שנולדה מטהורה, ע"ש: (ג) אב"ל כותבין. עיין בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק ג' סימן ל"ב על דבר הקלף שאחר עיבוד הסידי מושחין אותו בצבע לבן ועל ידי זה מתקנים הקלף שיהא חלק ומזהיר ונוח לכתוב עליו ולכן הכתב מיושר מאוד, ומקצת סופרים הוציאו לעז על זה שאסור לכתוב על קלף זה מפני שאינו כותב על הקלף רק על אותו צבע שמפסיק בין הקלף לכתב. והשיב, קנאת סופרים הוא זה, ואדרבה מצוה מן המובחר לכתוב על קלף זה משום זה אלי ואנוהו [שמות טו, ב ע"פ שכת קלג, ב], והאי צבע לא הוי הפסק, דכל לנאותו אינו חוצץ [סוכה לו, א], ע"ש. ועיין בספר בני יונה [ארון אות ב] שהאר"ך בזה הענין, והעלה דאם הצבע כל כך דקה שהריו מעביר תחת הצבע ומתמצה בתוך הקלף אפשר להכשיר, אבל אם יש ממש, שבאם תקח הצבע על ידי גרר מעביר צורת האות בלי שתגרר גוף הקלף, אם כן אין צורת כל האות על הקלף, יש לפסלו. ומכל שכן לפי הנראה אין מתקיים זמן מרובה, כי סופו שהצבע מתפרר מעל הקלף כשתתיישן, ואם כן גורם מחיקת השם, ע"ש: (ד) ונפון. עיין בספר דרך חיים על הלכות שחיטת וטריפות בסימן כ"ג [לט, ג] בהג"ה שכתב דמה דמשמע מדברי תשובת נודע ביהודה תניינא חלק י"ד סימן י"ב דפשיטא ליה דאף בעור עוף דין גויל וקלף ודוכסוסטוס הנאמר בספרים ותפילין ולגזוזות, צ"ע, דלא שמענו כזאת בגמרא ופוסקים בעור עוף שהוא דק, והרמב"ם פרק א' מהלכות תפילין [הלכה ו] דיין הקלף ודוכסוסטוס דהיינו בעור בהמה והיה דוקא, ועוד עוף דלא שייך ביה חלוקה הנ"ל יש לומר דיש לו דין קלפים שלנו. ומכל מקום [ע"פ באיזה צד כותבין, אם נאמר דנכתבות לצד השער כדן קלפים שלנו] או לכל צד, עכו"ם: (ה) ופרישות ש"הן. עיין בתשובת ידי אליהו שם שכתב דצ"ע בטריפה שלא היה לה שעת הכושר, כגון שנולדה בירתת רגל וכהאי גוונא, אם כותבין על עורה, ע"ש: (ו) לשם ספר תורה. עיין בספר בני יונה [ארון אות א] שקרא תגר על איזה סופרים שמקילין ליקח עורות עבודין מן העובדי כוכבים אשר עדיין אינם גרודים וחלקים על ידי הסכין ואבן הפימ"ס והם עושין הגירוד לשמה, דזה איסור גמור, ואפילו בדיעבד יש לפסול לקרות מתוכה כל שיש ספר תורה אחרת, אלא דבאין ספר תורה אחרת אפשר להקל לקרות בה, ויותר טוב לקרות בלא ברכה, ע"ש עור. ועיין בתשובת פרח מטה אהרן חלק ב' סימן ק"א שכתב, בגוילים שהביאום מהשביה ויש ספק אם מעובדים לשם ספר תורה, וכתבו ספר תורה על אלו הגוילים, כשר בדיעבד, דכיון דהוי פלוגתא דרבנן אי בעינן כלל עיבוד לשמה, והכא איכא עוד ספק שמה הם מעובדים לשמה, הוי ספק ספיקא. ועוד, דאפילו להני דמחמירי וסבירא להו דבעינן עיבוד לשמה מודו דבשעת הדחק יכולים לכתוב על שאינו מעובד לשמה, וכיון דבשעת הדחק מהני לכתחלה, בדיעבד לעולם מהני לקרות בו בצבור, ע"ש. ועיין בתשובת פני אריה סימן ג"ב שחולק עליו וכתב שכבר בא מעשה כזה לידו בק"ק ראטרדם וצוה לסלק היריעות שלא נעבדו לשמן ולגזוזות, ע"ש. ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק י"ד סימן קס"ח באיש אחד סופר סת"ם שהיה מעבד גויל ואמר שמעבד לשמו, ואחר כך היה דעתו לכתוב עליו ספר פסול לכומר ערבי, ושוב נתבטל הדבר וכתב עליו ספר תורה, מה דינה. וכתב שאם חשב אחר כך לכתוב ספר לכומר מחשבה לאו כלום, אמנם אם אמר בפירוש שרוצה לכתוב ספר פסול לכומר ערבי, ושוב נתבטל הדבר, והעביר עצמו לא מיחשב מעשה לא להקל וגם לא להחמיר, שהרי בלא הכי צריך לעבדו. ואמנם אם הסופר לא עיבדו בעצמו רק נתנו לעובד כוכבים ומסייעו בנתינת הסידי, אם כן יש כאן מעשה מוכיח שעושה לשם סת"ם. ושוב כתב דאף אם מעבדו בעצמו י"ל דאף אם אמר בפירוש שרוצה לכתוב לכומר כשר, שהרי לא אמר שמעבדו לשם כתיבתו לכומר, ואם כן לא ביטל הדבור הראשון, ע"ש: (ז) שיאמר בתחלתו. עיין באר היטב [ס"ק ב]. ובספר בני יונה [אות ב] הביא

גליון מהרש"א

רע"א [ש"ע סעיף א] על עור. קלף לנן דוקא (דלצב זה רומנו על רחמים, והאזניות בגון שחור רומנו על הדין, וממתקם זה עם זה) ולא צלצב אחר, תשובת גינת ורדים חלק א' צ"ח כ"ג' סוף סימן כ"ט: [ג] [שם] מעובדין על ידי ישראל. ואם נעבד ונגמר על ידי גוי אינו מועיל אם ימחמו ישראל ויעביר עליו סיד לשמה, תשובת חינוך צית יהודה סימן ק"ט.

אוצר מפרשים

יציא לרון מטעם דלא בקיאי בחסרות [ו]יתרות וכו' כמו שכתבתי לעיל [שיורי ברכה אות ב], ע"ש: (ש) ולא ימכרם וכו'. הקונה ספר תורה ומקדישו לבית הכנסת אינו מקיים מצות כתיבת ספר תורה, בית יהודה חלק א' י"ד סימן כ"ג. הקונה ספר תורה ומגיהו וכיוצא ללמוד בו לא גמר המצוה עד שיהיה לו משנה וגמרא ופירושיהם, בית יהודה שם, וכתב שכן כתב הרב הלבוש [סעיף ב]. ולי נראה שכשכתב ספר תורה כתקינו כבר קיים מצוה מדאורייתא, והשאר הוא ענף מצוה וכיוצא, ומכל מקום לגבי שהחיינו דעסיק התם כבר כתבתי לעיל דיש לחוש, וכן נהגו במקומנו כמו שכתבתי לעיל [ס"ק ו] ברכי יוסף אות ח: [ברכי יוסף אות יא] (י) [ש"ע סעיף ב] האידנא מצוה לכתוב וכו' ומשנה וגמרא וכו'. הרב שאגת אריה סימן ל"ו דחה דברי הרב פרישה [אות ח] וקיים דברי מרן [ב"י עמוד ר"ג], ע"ש, אלא

1 (הגה שם) כחוסף מצוה מן השוק וכו'. עיין מה שכתב בית יהודה חלק א' י"ד סימן כ"ג. יש נהגין דהקונה ספר תורה מברך שהחיינו, ובעת עלותו לספר תורה גומר בלבו להקנותו לצבור ומברך הטוב והמטיב, בית יהודה שם. יורש שקיים צוואת מורישו לקנות ספר תורה לא יברך שהחיינו, אבל הטוב והמטיב יברך, בית יהודה שם. ובמקומנו המברך שהחיינו לובש בגד חדש בעת ההוא, לפי שיש חולקין, ועל דרך שכתבו בסוף תשובת מהר"י בי רב [סימן סב] ובשו"ת נאמן שמואל [סימן ז], ע"ש באורן: 2 (ש"ע סעיף ב) האידנא מצוה לכתוב וכו' ומשנה וגמרא וכו'. הרב שאגת אריה סימן ל"ו דחה דברי הרב פרישה [אות ח] וקיים דברי מרן [ב"י עמוד ר"ג], ע"ש, אלא

לאסוקי שמעתא

ומותר למכרו. והיתר המכירה כדי ללמוד תורה הוא כדי להתפרנס מדמיו ברווח, ויתכן שמותר גם באופן שמטרתו לקנות גמרא ופוסקים, מפני שקנייתם היא להביא לידי מעשה שהרי אי אפשר ללמוד בלעדיהם.²¹

והוא הדין לצורך פדיון שבויים מותר למכרו. שמצוה רבה היא.²²

שכר לו סופר לכתוב לו ספר תורה.²³

סעיף ב. האידנא מצוה לכתוב²⁴ חומשי תורה ומשנה וגמרא ופירושיהן. יש שכתבו שמצוה לכתובם בנוסף²⁵ לכתובת ספר תורה.²⁴ ויש שכתבו שבזמננו שאין לומדים מספר תורה, אין מצוה לכתוב ס"ת אלא רק שאר ספרים.²⁵

ולא ימכרם.²⁶

21. משנ"ב סי' קנג ס"ק סג בשם הפמ"ג, וכן פסקו הבני יונה בס"ב והחדרי דעה כאן שמותר, וראה אלב"ד להלן ס"ב ד"ה עדיפות לקניית ספרים. 22. לבוש. 23. לבוש. 24. חינוך מצוה תריג, ב"י [וראה שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קסג שאין זו כוונת הב"י], ב"ת, מעדני יו"ט (הלכות קטנות ריש הל' ס"ת אות כ' ד"ח אות ה), ט"ו, ביאר הגר"א, ברכי יוסף אות ט. 25. דרישה אות ד ופרישה אות ח, ש"ך, וראה ערוך השלחן סי"ט.

אליבא דהלכתא

ב. מינוי הסופר כשליח

ולמנות את הסופר להיות שלוחו לקיום המצוה, כתב הגר"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סי' קיב אות ב) שאין צריך, מפני שעצם הדבר ששכרו בדמים נחשב כמינוי ומייחס אליו את המצוה, ובפרט לפי המחנה אפרים (הל' שלוחין סי' מו) שמי ששכר פועל נכרי לעשות לו מעקה מברך על העשייה מפני ש'ד פועל כיד בעל הבית'.

י. אכן, הט"ז (ס"ק א) הביא מרש"י שהקונה ספר תורה יצא ידי המצוה, וכן פסק בביאור הגר"א (ס"ק ג), וכן הוכיח בשו"ת בית הלוי (ח"א סוף סי' ו) מהרמב"ם (ספר המצוות עשה יח) שכתב שאם אינו יכול לכתוב ספר תורה בעצמו, יקנהו. ובביאור המחלוקת ביאר העמק ברכה (מצות כתיבת ספר תורה אות ג עמ' לה), שהרמ"א סבר שהמצוה היא לכתוב ספר תורה, ועל כן הקונה שלא כתב לא יצא, ואילו הט"ז והגר"א סברו שהמצוה היא שיהא לאדם ספר תורה, ועל כן יוצא גם אם קונה, והוסיף, שבזה תלויה מחלוקת הפוסקים המובאת בפתחי תשובה (ס"ק ג) האם מי שכתב ספר תורה ונאבדה ממנו חייב לכתוב עוד ספר תורה, שלרמ"א די בכך שכתב בתחילה, ולט"ז ולגר"א אין די בכך מפני שכעת אין לו ספר תורה, וצריך לשוב ולכתוב. וראה לעיל (ד"ה שעת).

יא. קניית ספרים

ולקנות ספרים במקום לכתובם, מבואר בלבוש (כאן) שאפשר, ואין זה כספר תורה שכתב לעיל (ס"א) שאין יוצא ידי חובת המצוה כשקונה אותו [כרמ"א שם]. ובטעם הדבר ביארו בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' לט עמ' נו) ובחוט שני (רביית עמ' קסד), משום שאין אפשרות לכתוב את כל הספרים הרבים הנצרכים לו ללימודו, ודי בכך שיש לו אותם כדי ללמוד בהם, והוסיף בשו"ת אגרות משה, שאפילו אדם שיש לו אפשרות לכתובם אסור לעשות כן משום ביטול תורה. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קלג) מה שביאר בזה.

מכירת ספרי קודש בבית הכנסת

ולמכור ספרי קודש בבית הכנסת, כתב בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב סי' כד) שאין לאסור זאת מחשש זילזול בית הכנסת בכך שעושה בו מקח וממכר, כיון שמבואר כאן שמקיימים מצות כתיבת ספר תורה בקניית ספרים, ואף אם לא נכתבו ביד אלא בדפוס.

יב. הטעם שאין אנו מקפידים לכתוב ספר תורה

ולדעות אלו, הטעם שאין אנו מקפידים לכתוב ספר תורה, כתב בשו"ת שאגת אריה (סי' לו) שהוא מפני שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, ואם יחסר הספר תורה אות אחת אין מקיימים מצוה כלל בכתיבתו [ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' נב ו-נד) כתב שמטעם זה אין מברכים על מצות כתיבת ספר תורה (וראה עוד בתחילת סימן זה ד"ה הטעם שאין ברכה על כתיבת ספר תורה)]. אכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קלג), שאין כוונתו כשאתג אריה שסבר שאין צריך לכתוב כלל, אלא שאין לברך מספק, אך מ"מ יש מצוה לכתוב, שהוא נדון כמחלוקת בין המסורת לשאר דברי חז"ל. מאידך, המנחת חינוך (מצוה תריג אות ב) כתב שמכך שיוצאים ידי חובה בתפילין, מוכח שבדברים המעכבים לקיום המצוה הקפידו כל הדורות להעביר את המסורת, וא"כ אין לנו פטור מלכתוב ספר תורה, ורק בחסרות ויתרות שאינן מעכבות - מפני שאין בהם שינוי משמעות, כגון כתיב מלא וחסר, אין אנו בקיאים. וכעין זה כתב הערוך השלחן (סי"ג) שיש לסמוך על המסורת בתפילין ובספר תורה, שאחרי רבים להטות, ועוד, שאין מוטל עלינו לעשות יותר מיכולתינו, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קצ) בשם המהר"ם שיק שענין חסרות ויתרות הוא לפי המסורה שבימין, וראה עוד בגדולי הקדש (ס"ק ג). והשיורי ברכה (אות ב) כתב, שכיון שהרמב"ם טרח מאד והלך מעבר לים למקום שהיה בו ספר תורה שנכתב ע"י עזרא והעתיק ממנו, הכותב כן [כנהוג בזמננו] מקיים מצות עשה מן התורה. וכן מבואר בשעה"צ (סי' תקמה ס"ק א) שמצוה זו קיימת גם בזמננו. וכן הוכיחו הערוך השלחן (שם) והגר"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סי' קיב) מהרמב"ם והטור ושו"ע ושאר הפוסקים כאן שסתמו שיש מצוה לכתוב ספר תורה, למרות שמבואר בגמ' שאין אנו בקיאים בחסרות ויתירות.

טעם נוסף מדוע העולם אינו מקפיד לכתוב ספר תורה, כתב המקדש מעט (ס"ק יא) שהוא מפני שאין חיוב להוציא יותר מחומש ממונו עבור מצות עשה, ולרובם אין פי חמש ממחיר ספר תורה, וכעין זה כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קסג, עמ' של),

והסכים עמו הגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד פנ"ט אות כ) שהטעם שהרבה גדולי תורה לא קיימו מצוה זו הוא מפני שמבואר ברמ"א (או"ח סי' תרנו ס"א) שאין צריך להוציא הון רב עבור מצות עשה, והיינו פחות מעשירית מממונו [אמנם המשנ"ב (שם ס"ק ח) כתב שצריך להוציא מעשר מממונו עבור מצוה אפילו כשאינה עוברת], וכלשון הרא"ש (הלכות קטנות הל' ספר תורה סי' א) והטור (כאן) שהמצוה היא על מי שידו משגת. והוסיף בשו"ת אגרות משה (שם), שמי שיחמיר להוציא מעשר מממונו לכתוב ספר תורה רוח חכמים נוחה ממנו, אך מי שמוציא חומש יתכן שאין רוח חכמים נוחה ממנו מפני שלא יוציא אח"כ לצדקה ושאר מצוות. וראה לעיל (ד"ה כתיבת ספר תורה בשותפות) בשם הגר"ש אלישיב (שם) שמי שאין ידו משגת, יכתוב על כל פנים ספר תורה בשותפות.

כתיבת ספר תורה בעצמו במקום ללמוד

ולתבטל מלימוד תורה כדי לכתוב ספר תורה, דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני רביית עמ' קנט-קס) שאין חיוב להתבטל, כיון שעיקר מצוה זו היא על מנת ללמוד בספר תורה, ולרא"ש מקיימים מצוה גם בשאר ספרים, ורק מי שיש לו אפשרות לשכור סופר שיכתוב עבורו יעשה כן.

יג. עדיפות לקניית ספרים על פני כתיבת ספר תורה והנחתו בבית הכנסת

ואם אינו מניח את הספר תורה בביתו על מנת לקרוא בו הוא ובניו, אלא מניחו בבית הכנסת כדי שיקראו בו קריאת התורה, דעת הב"י והבאר הגולה שמצוה גדולה יותר לכתוב שאר ספרים שילמדו בהם, אכן כתב הב"ח שאף לפי הב"י מקיים את עיקר המצוה גם כשמניח את הספר תורה בבית הכנסת. וכן כתב הלבוש שהכותב ספר תורה בלבד עושה בכך את מצות התורה, אך מ"מ אינו מקיים את המצוה כתיקונה ואינו יוצא ידי חובה, מפני שאי אפשר להבין כראוי בלי ספרים אלו, וחובה לכתובם יותר מספר תורה. וכן מבואר בבני יונה (כאן) שכשאין לו מי שישאל לו ספרים מסוימים שרוצה ללמוד בהם, ואפילו ספרי אגדות, מצוה לקנותם יותר מלכתוב ספר תורה, ואפילו מותר למכור ספר תורה כדי לקנותם [ובחדרי דעה כתב, שאף שאינו מקיים בהם מצות כתיבת ספר תורה, מ"מ יש לקנותם לפני ספר תורה, כיון שלימוד התורה קודם למצות כתיבת ספר תורה, שהרי הותר למכור ספר תורה כדי ללמוד, וראה לאס"ש לעיל (סוף ס"א)].

יד. היתר מכירת ספרים

ומה שאנו נוהגים למכור ספרים, כתב המשנ"ב (סי' קנג ס"ק יא) שהט"ז ביאר שהוא מפני שכשאתם קונה ספר דעתו מתחילה שיהא אצלו כשיצטרך לו, וכשיזדמן לו יותר יפה ימכרו ויקנה יותר יפה, והא"ר ביאר, שהוא מפני שסומכים על הדעה הראשונה בשו"ע שם (ס"י) שהאיסור למכור נאמר על ספרים השייכים לציבור ולא על ספרים של יחיד. והוסיף (שם ס"ק סא), שמטעם זה העולם נוהגים למכור אפילו ספר תורה שניתן לשימוש הציבור, מחמת שלא הוקדש לציבור [וראה שם (סוף ס"ק סב), וראה לאס"ש לעיל (ס"א ד"ה ויאנו)].

ולמכור ספר לתחילה על סמך הדעה הראשונה, הובא לעיל (ס"א ד"ה נתינת) משו"ת האחיעזר ומשו"ת שבט הלוי לגבי ספר תורה שיש להחמיר. אכן לענין שאר ספרים, דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני רביית עמ' קסב) שנוהגים להקל למוכרם לצורך קניית ספרים אחרים, מפני שהגמ' נשארה בספק לגבי מכירת ספר תורה לצורך קניית ספר תורה אחר, וא"כ בשאר ספרים לא החמירו בדבר. והוסיף, שלכן מותר לבחור שקיבל ספרים לכבוד הבר מצוה להחליפם לספרים אחרים או לקבל כסף בעדם כדי לקנות ספרים אחרים [וכעין דברי הט"ז הנ"ל].

מכירת ספר שיש לו שני עותקים ממנו

ומי שיש לו הרבה ספרים, ואינו מקיים בהם את המצוה [שאינו לומד בהם, כגון שיש לו שני עותקים של אותו ספר], כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קסג עמ' שכו, וראה גם או"ח ח"ד סי' עב) שרשאי למוכרם. מאידך, הפלא יועץ (ערוך ספר) כתב שאין למכור שום ספר ואפילו אם יש לו ספר כמותו, שכן הובא בספר חסידים שאחד מכר ספר הזוהר מיותר שהיה לו, וקראוהו בחלום 'בהמה', שהוא ר"ת של 'בערתי הקדש מן הבית', אמנם התיר למכור כדי לקנות ספרים אחרים במקומם.

סימן רעא

וצריך שיהו העורות מעובדין. והוא הלכה למשה מסיני, ועניינו, שבלא עיבוד אינו נחשב קלף אלא עור ועל כן העיבוד מעכב.⁹

על ידי ישראל לשם ספר תורה. שכל דבר של קדושה צריך לעשותו לשמה¹⁰. ודין זה לעבד לשמה, יש שסברו שהוא מדאורייתא¹¹, ויש שכתב שהוא מדרבנן¹².

שיאמר. בפיו¹³, והיינו לכתחילה, מפני שהקדושה חלה רק ע"י הדיבור, שיש לו רושם גדול¹⁴, אבל בדיעבד די במחשבה¹⁵.

בתחילת העיבוד. והטעם שדי באמירתו בתחילת העיבוד, הוא מפני שכל העושה על דעת ראשונה הוא עושה, ולכך לאחר שאמר שעושה לשמה אינו צריך אפילו לחשוב שעושה לשמה, ואף אם העיבוד נמשך כמה ימים¹⁶.

סעיף א. אין כותבין ספר תורה על עור בהמה חיה ועוף הטמאים. ונלמד מהכתוב 'למען תהיה תורת ה' בפיו'¹, ודרשו חז"ל, שצריך לכתוב ספרי תורה תפילין ומזוזות* על עור של בעל חיים המותר באכילה בפיו².

ולא על עור דג. משום שזוהמתו מרובה³, ואיננה סרה אפילו ע"י עיבוד⁴, וגנאי הוא לכתוב שמות הקדושים על דבר מזוהם ואסור הוא משום ביזוי הקדש, ואפילו אם אין לו עור אחר, שב ואל תעשה עדיף. ואפילו אם עבר וכתב אסור להשתמש בזה מאחר שנכתב באיסור, וטעון גניזה⁵.

אבל כותבין על עור בהמה חיה ועוף הטהורים ואפילו עור נבילות ומריפות שלהן. שדי בכך שיהא מין המותר באכילה⁶, ועל כן אין חילוק אם מתו מאליהם או נתבלו ע"י אחרים⁷. אכן יש שכתב שמ"מ יש מעלה בעור של שחוטה⁸.

1. שמות יג, ט. 2. שבת קח, א. 3. ט"ז. 4. קסת הסופר ס' ב ס"א. 5. לשכת הסופר שם אות ג. 6. תוס' שבת שם ד"ה איזה, והביאו הב"ח והשו"ע או"ח ס' לב ס"ב, ירושלמי מגילה פ"א ה"א הובא בביאור הגר"א, ושלא כח' בכור שור בשבת שם. 7. ביה"ל ס' לב שם ד"ה ואפלו, בשם התוס' שם, וראה ט"ז כאן ס"ק א. 8. שו"ת הרמ"ע מפאנו ס' לז, והובא בקסת הסופר שם, וראה לשכת הסופר אות ד וערוך השלחן ס"ב. 9. משנ"ב שם ס"ק כג, ביה"ל שם ס"ח ד"ה צריך בשם הפמ"ג. 10. לבוש. 11. מגן גיבורים או"ח ס' לב ס"ק יט, שו"ת רעק"א מהדו"ק ס' ב, קסת הסופר ס' ב לשכת הסופר אות ה, גדולי הקדש ס"ק ו, חו"א או"ח ס' ו ס"ק יא. 12. פמ"ג או"ח ס' לב א"א ס"ק יג, על פי הרמב"ם. 13. ש"ך. 14. ברכי יוסף או"ח ס' לב אות ג בשם הרדב"ז, קסת הסופר שם ס"ג. 15. פתחי תשובה ס"ק ז, בשם שו"ת הרמ"ע מפאנו ושו"ת הרדב"ז, קסת הסופר שם, משנ"ב שם ס"ק כד וביה"ל שם ס"ח ד"ה בתחלת, והוסיף הביה"ל שם, שהאר"י פמ"ג דייקו כן מהשו"ע שם, אכן בהגהות רעק"א שם העיר שבלשון השו"ע כאן אין נראה כן. 16. משנ"ב שם ס"ק כה.

אליבא דהלכתא

לעייין בזה. והמקדש מעט (ס"ק ה) פקפק בדברי הבית אהרן, מפני שעושים מהעורות גם בתים לתפילין, קמיעות, ופרשיות לתפילין ומזוזות.

ה. דין לשמה בתיקון הקלף

ומחשבת לשמה במלאכת תיקון הקלף [כגון החלקתו וחיתוכו]. כתבו הטור והש"ך (ס"ק ב) שאין צריך שיהא לשמה, וכן פסק הביה"ל (ס' לב ס"ח ד"ה בתחלת). ובטעם הדבר, ביאר הפמ"ג (או"ח ס' לב משב"ז ס"ק ד) לפי שאינו אלא הזמנה בעלמא לכתובה ולא תיקון חשוב, ואינו נחשב שמכשיר על ידו את הס"ת, וכן מבואר בלבוש (כאן). מאידך, הבני יונה (כאן) כתב, שנכון לתקנו ולהחליקו ולגורדו ולחותכו ולשרטטו לשמה, ואף שכבר אמר בתחילת מלאכת העיבוד שעושהו לשמה, וכן כתב הערוך השלחן (ס"ב) שכך התפשט המנהג. והוסיף הקסת הסופר (ס' ב ס"ב), שלכך יאמר בפיו לפני כל מלאכה כזו, שעושה אותה לשמה.

דין לשמה בנתינת העורות למים

ונתינת העורות למים לפני העיבוד כדי לרככם ולהכשירם לעיבוד, כתב הקסת הסופר (שם) שנכון שיעשה זאת לשמה. מאידך, במשנ"ב (שם ס"ק כה) כתב שאין זה נחשב עדיין עיבוד ואין צריך לעשותו לשמה.

בענין שרטוט האם צריך לשמה, ראה הלהן (ס"ה).

ו. עור שעובד לשמה שהתערב עם עור שלא עובד לשמה

ועור שעובד לשמה שהתערב עם עור שלא עובד לשמה, כתב הפמ"ג (שם א"א ס"ק ג) שיש להקל להשתמש בהם לס"ת משום שהדין לשמה אינו אלא מדרבנן [לשיטתו, כמובא בלאס"ש]. וכתב הביה"ל (שם ד"ה וצריך) שנראה שאפשר להקל בזה בשעת הדחק [וראה ביה"ל שם (ד"ה א) שנשאר בצ"ע האם לסמוך על הפמ"ג].

ז. אמירת לשמה לאחר תחילת העיבוד

ואם לא אמר בתחילת העיבוד שעושהו לשמה אלא בסופו, כתב הט"ז (ס"ק ג) שכ"ש שמועיל. מאידך, בשו"ת פנים מאירות (ח"א ס' מה) ובביאור הגר"א (או"ח ס' יא ס"ק ד) הסתפקו אם אומרים בזה 'הוכיח סופו על תחילתו'. ולהלכה, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ח ד"ה בתחלת) שאין להחמיר בדיעבד, כיון שראיית הט"ז חזקה, ויש הרבה שהקלו בזה [וראה גם משנ"ב שם (ס"ק כט)], ועל כן אם שכח לתת את העורות לסיד לשמה ונזכר באמצע העיבוד לפני שנהפך לקלף, יוציאם ויחזור ויתנם לשמה. מאידך, הקסת הסופר (ס' ב ס"ב ולשכת הסופר אות ז) פסל בזה, וכן כתב המקדש מעט (ס"ק יז), והוסיף, שמ"מ אם לא התחיל אלא מעט והעור נחשב עדיין דיפתרא ולא הגיע לכלל 'קלף', יתכן שיש להקל בשעת הדחק להוציאם ולאחר מכן להחזירם לשמה.

הפסק בין האמירה שמעבד לשמה לתחילת העיבוד

ואם הפסיק בין האמירה שמעבד לשמה לתחילת העיבוד [נתינת העור בסיד], כתב המקדש מעט (ס"ק ט) שעליו לשוב ולומר בשעת הנתינה שמעבד לשמה.

ח. שרה לשמה ולא עיבד לשמה

ואם שרה את העורות במים לשמה [ראה באלב"ד לעיל בסעיף ז], ולאחר מכן כשהתחיל את העיבוד לא עשה זאת לשמה, כתב החזו"א (או"ח ס' ו ס"ק ז) שמבואר

א. כתיבת ספרים שיש בהם שמות על עור בהמה טמאה

וספרים שיש בהם שמות שאינם נמחקים, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ב ד"ה תורת בשם הפמ"ג), שאסור לכותבם על עור בהמה טמאה אלא א"כ כתב את תיבת השם ברמז [כגון את האות הראשונה של השם], שבזה י"ל שמותר לכתוב. אכן, ספרי הש"ס ופוסקים [שאינן בהן שמות] מותר לכותבם על עור בהמה טמאה.

ב. ס"ת שנכתב על עור בהמה של עבודה זרה ושל איסורי הנאה

וס"ת שנכתב על עור בהמה של עבודה זרה, מבואר במסכת סופרים (פ"א ה"ג) שאסור לכתוב עליו.

וס"ת שנכתב על בהמה האסורה בהנאה, הסתפק הפמ"ג (פתיחה להל' תפילין ד"ה נסתפקתי, ובס' לב משב"ז ס"ק כז) אם הוא כשר, והביאוהו הפתחי תשובה (ס"ק א) והביה"ל (ס' לב ס"ב ד"ה הטהורים), וראה שו"ת מהר"א (למהר"י אסאד, יו"ד ס' רפ). וראה עוד אלב"ד לעיל (ס' ער ס"א ד"ה דין לכם) האם אפשר לצאת בס"ת כזה ידי מצות כתיבת ס"ת, או שיש בו חיסרון שאינו 'לכם'.

כתיבת ס"ת על עור של בכור

ולכתוב ס"ת על עור בהמה של בכור, כתב היד יהודה (שחיטה, השמטות וחדושים להל' תערוכות ס' קא אות ו, דף קמה, ב - קמו בדפוס ישן) שאף שאסור לאוכלו ואינו 'מן המותר בפיו', כיון שאינו אלא מחמת קדושתו, אין לאסור מטעם זה, אלא שמ"מ אין לכתוב עליו לכתחילה משום שהוא טעון קבורה [כדי שלא יכשלו וישתמשו בו]. כמבואר בשו"ע לקמן (ס' ש"ט ס"א). וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י ס' ה) שאין לכתוב עליו מטעם זה. והוסיף ביד יהודה, שאף שיש צד בפמ"ג הנ"ל לאסור לקרוא מקלף האסור בהנאה, אם עבר וכתב וכבר תפרו יריעה זו עם שאר יריעות הכשרות, היא בטילה בהם והס"ת כשר.

ג. מעלה בכתיבת ס"ת על עור שליל [עובר במעי אמו]

ולכתוב על שליל של בהמה, כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס' לז) שהוא המובחר, שכיון שלא יצא לאויר העולם הוא אינו מקבל דינים, והביא מספר התרומה (ס' רז) שמעלתו היא מפני שלא נהנה מהעולם הזה. אכן בספר התרומה שלפנינו ובהגהות מיימוניות (תפילין פ"ג אות כ) כתבו, שמעלתו היא מפני שבדאי לא נעבדה בו עבירה. והביאו הידור זה הביה"ל (ס' לב ס"ב ד"ה יהיה) והקסת הסופר (ס' ב לשכת הסופר אות ד), וראה ערוך השלחן (ס"ב).

סדר המעלות בעורות לכתובת ס"ת

וסדר מעלת העורות לכתובת ס"ת, כתב הרמ"ע מפאנו (שם) שהמהודר הוא לכתוב על עור שליל, ולאחריו עור של עוף משובח מעור בהמה וחיה, מפני שרוחות קדושות נושבות בו, ועל כן טעון כיסוי הדם, ולאחריו חיה [שגם היא טעונה כיסוי הדם, כעוף], ולאחריו בהמה, והביאוהו הביה"ל (שם) וקסת הסופר (שם).

ד. עיבד עור בלי לחשוב מחשבת לשמה

ואם עיבד עור בסתמא בלא נתינת דעת שיהא לשמה, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ח ד"ה וצריך) בשם הפנים מאירות שאינו נחשב לשמה, אכן הוסיף שבזמננו שבדרך כלל אין כותבים על קלף אלא ס"ת, דן הבית אהרן שיחשב הסתמא כלשמה, וסיים הביה"ל שיש

אליבא דהלכתא

בעצמו ולא ע"י נכרי, שייך אף בזה הכלל ש'כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה'.

ואם אמר בתחילה בפירוש שכל העבודות שיעשה יהיו לשם ס"ת, כתב החזו"א (שם) שמשמע שנחשב הדבר כאילו אמר לשמה בשעת העבודות עצמן, וכעין זה מבואר בב"ה"ל (סי' יא ס"א ד"ה שיאמר בתחלה) לגבי ציצית.

במשנ"ב (סי' לב ס"ק כה) שאין האמירה לשמה בנתינה לתוך המים מועילה להכשיר את המשך העיבוד, כיון שהשריה אינה נחשבת חלק מהעיבוד כלל [ראה להלן (ס"ב ד"ה דין לשמה)], וא"כ אין שייך לומר בזה 'כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה' [וכן מבואר בב"ה"ל (סי' יא ס"ב סוף ד"ה לשמן) שאין אומרים כן על מלאכה אחרת מהראשונה]. והחזו"א עצמו נחלק על זה, שאף שאינו חלק מהעיבוד מ"מ תחילת העבודה היא, וכיון שקבעו במחשבתו וברצונו לס"ת, והמשיך את העיבוד

לאסוקי שמעתתא

קריאת הרבים¹⁵, אך ס"ת של יחיד רשאי למכור, ורק שאינו רואה סימן ברכה בדמיו¹⁶.

ואפילו למכור ישן כדי לקנות חדש אסור. יש שכתבו שהוא משום שחוששים שיפגע ולא יקנה את החדש, ולכן אם החדש כבר מוכן מותר¹⁷, ויש שכתב שהאיסור הוא משום שאין למכור דבר קדוש אם אינו לצורך דבר יותר קדוש ממנו, ואסור אף אם החדש כבר מוכן¹⁸.

אבל ללמוד תורה או לישא אשה. תלמוד תורה, מפני שהוא מביא לידי מעשה, ופריה ורביה – שנאמר 'לא תהו בראה לשבת יצרה'¹⁹, ויש שפירש הדברים, ששני אלו מצוות גדולות הם לפי שקיום העולם תלוי בהם, תורה – שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת', ופריה ורביה – שנאמר 'לא תהו בראה'²⁰.

6. חינוך מצוה תריג, וראה גם תורה תמימה דברים לא יט. ומיושבת קושית השאגת אריה סי' לו. 7. ערוך השלחן ס"ט. 8. פתחי תשובה ס"ק ז, בשם משנת חכמים, וראה שו"ת אגרות משה אור"ח ח"א סי' נב ענף ב. 9. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קסג עמ' שכנ. 10. טור, לבוש, שו"ע אור"ח סי' קנג ס"י בדעה השניה, וראה גם שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קסג עמ' שכנ. 11. עמק ברכה כתיבת ס"ת אות ג עמ' לה, והעיר, שבב"י באור"ח שם נראה שמותר למכור אף כשאין לו עוד ס"ת. 12. פרישה אות ד. 13. גדולי הקדש ס"ק א, מקדש מעט ס"ק יב, והעיר בס"ק יד שאין משמע בב"י ובשו"ע כאן כטור שמדובר בס"ת שכתב. 14. פרישה שם, פתחי תשובה לקמן סי' רפב ס"ק טז. 15. ב"י בשם רבינו מנוח, ש"ך, שו"ע אור"ח שם בדעה הראשונה, מקדש מעט ס"ק יד במשמעות דברי השו"ע כאן. 16. משנ"ב שם ס"ק ט. 17. ב"י בשם רבינו מנוח, לבוש, סי' ט"ז. 18. ש"ך. 19. ב"י, על פי הגמ' מגילה כו, א. 20. לבוש.

אליבא דהלכתא

המצוה, כמבואר ברעק"א בשם התורת חיים. וכן כתב בבני יונה (כאן) בשם המהר"ל, והוסיף, שאם הקדיש נראה שמ"מ יצא, שמסתמא הקדיש רק כדי שיהא מיוחד לקריאת הציבור אך את מצות הכתיבה שייר לעצמו. אכן הוסיף, שנראה שאף אם נאבד או נשרף יצא, שהמצוה שעשה עשה, וראה לעיל (ד"ה שעת).

ז. היתר מכירת ספר תורה

ומה שנהגו למכור ספר תורה שניתן לבית הכנסת, כתב המשנ"ב (סי' קנג ס"ק טא ושענה"צ שם ס"ק נז) בשם המג"א, שכיון שהמנהג הוא למכור ס"ת, הרי זה כאילו היתנו בתחילה שלא תחול קדושת רבים עליהם [וראה משנ"ב שם (ס"ק טז) שלכתחילה טוב להתנות בפירוש שלא תחול], וסמכו על הדעה הראשונה בשו"ע (שם) שהאיסור למכור הוא רק בספר תורה שהוקדש לרבים. וכן כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' יח) שאין להחמיר בזה נגד המנהג, ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' עט אות ב) כתב שכיון שהפוסקים לא הכריעו בין שני הדעות בשו"ע שם, ספק דרבנן לקולא ואין למחות במקילים, אך אין להורות בזה היתר לכתחילה, כנגד סתימת השו"ע כאן שאסור אף ליחיד למכור ספר תורה שלו [וראה להלן (בסוף הסימן) לגבי שאר ספרים]. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קצ) היקל למכור ספר תורה של יחיד במקום צורך גדול, בצירוף כך שיש מחלוקת כיצד כותבים מילים מסוימות, וא"כ שייכים בזה דברי השו"ת גינת ורדים (אור"ח כלל ב סי' לא, הובאו בבאר היטב סי' קנג ס"ק יט) שהרבה ספר תורה שלנו פסולים ולכן אין איסור למכורם [בספר תורה של יחיד], אך בלא צורך גדול לא היקל, ובפרט שדברי השו"ת גינת ורדים קשים, וכפי שכתב הכף החיים (שם ס"ק פט). אולם במקום אחר (ח"י סי' לז) סתם השבט הלוי להקל למכור במקום צורך.

מקח טעות כשמכר ספר תורה ולא ידע שאסור

ומי שמכר ספר תורה ולא ידע שיש בכך איסור ורוצה לחזור בו מהמקח, כתב הכף החיים (שם ס"ק צא) שיכול הלוקח לומר 'קים לי' כדעה הראשונה בשו"ע שאין איסור במכירה כשהספר תורה אינו מוקדש לרבים, ואמנם על המוכר לקנות בדמיו ספר תורה אחר, או יתן את הדמים להספקת תלמידי חכמים. אכן כתב המנחת פתים (ח"ו"מ שו"ת בסוף הספר סי' יב) שאם הספר תורה עדיין בידי המוכר, יכול לבטל את המקח ולטעון 'קים לי' כשיטות שהעובר על איסור זה 'אי עביד לא מהני', בצירוף כך שנחשב הדבר כמקח טעות מחמת שלא ידע שאסור.

מכירת ספר תורה כשקנהו על מנת למכרו או קיבלו בחוב

ומי שקנה ספר תורה על מנת למכרו או קיבלו בחוב, כתב המשנ"ב שם (ס"ק סב) בשם האחרונים שלכו"ע מותר למכרו ולהשתמש בדמים למה שירצה. וביאר בשו"ת שבט הלוי (ח"י שם) שבזה אין חשש שלא יראה סימן ברכה בממון המכירה. והוסיף, שאף אם השתהה אצלו הספר כמה שנים אין צריך לחשוש שחזר בו מכוונתו הראשונה למכרו.

ח. ההלכה במכירת ספר תורה ישן כדי לקנות חדש שכבר מוכן

ולהלכה בענין מכירת ספר תורה ישן כדי לקנות חדש שכבר מוכן, כתב המשנ"ב (סי' קנג ס"ק י-יא ובשענה"צ שם ס"ק ו) שלכתחילה בודאי אסור, מפני שאינו מעלה בקדושה, ורק בדיעבד אם מכר, יקנה ספר תורה אחר. וכתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קיג) שאף שהלבוש והט"ז הקלו בזה משום שהוא רק דין דרבנן, ובאופן זה שאינו מוריד בקדושה הסתפקה הגמ' אם אסור ולא הכריעה, מ"מ יש להחמיר כש"ך שכתב שכל הפוסקים אסרו בזה, ומפני שהחמירו אף בדרבנן משום כבוד התורה [וראה ביה"ל שם (ד"ה ויש מתיריים)].

ואפילו הניחו לו אבותיו ספר תורה מצוה שיכתוב משלו^ה. טעם הדבר, יש שכתב כדי שיתרבו הספרים ויוכל להשאיל לאלו שאין בידם לקנות, וגם מחשש שלא ירצה ללמוד בס"ת שהניח האב מחמת ישנותו⁶. ויש שביארו שאף שיכול ללמוד בס"ת של אביו, מ"מ המצוה היא שיכתוב לעצמו את הספר שילמד בו⁷, או שעל כל פנים יטרח בכתיבתו והכנתו⁸, כנמוקי יוסף המובא בט"ז⁹.

ואינו רשאי למכרו אפילו יש לו הרבה ספרי תורה¹. יש שכתבו שהיינו ביחיד שכתב ספר תורה לעצמו [והוא המשך לדבריו הקודמים]¹⁰, ואין לו ס"ת נוסף שכתב¹¹, שאף שיש לו הרבה ספרי תורה – שלא קיים בהם המצוה, כגון שקיבלם בירושה¹², אינו רשאי למכרו, מפני שענין המצוה היא שיהא לו ס"ת שכתב, וכשמוכרו מבטל עשה זה בידים¹³, אכן ספרים שלא קיים בהם המצוה רשאי למכור¹⁴. ויש שכתבו שאין איסור למכור אלא ס"ת שהקדישו לצורך

כלל. וראה משנ"ב (סי' תכט ס"ק ח) ובמה שכתבנו שם, [ובמה שכתבנו ביאורים ומוספים סי' תרסד ע' 2].

סעודה בתחילת וסיום כתיבת ספר תורה

וסעודה שעושים בשעת סיום כתיבת הספר תורה, כתב בשו"ת באר יצחק (יו"ד סי' יט) שנחשבת סעודת מצוה, שהרי סיים מצות כתיבת ספר תורה, וכל שכן אם מקדיש את הספר תורה לבית הכנסת, והוסיף, שאף בתחילת הכתיבה נחשבת הסעודה שעושים סעודת מצוה, כשם שסעודת אירוסין נחשבת סעודת מצוה מחמת שמתחילים על ידה את מצות פריה ורביה.

הכנסת ספר תורה בימי ספירת העומר

ולהכניס ספר תורה בימי ספירת העומר, כתב בשו"ת קרן לדוד (אור"ח סי' קיט) שמותר לעשות כן בריקודים ומחולות, מפני שלא נאסרה שמחה של מצוה בימים אלו [וראה שו"ע הרב (אור"ח סי' תגז ס"א)], וכן דעת הגרי"ש אלישיב (הלכות חג בחג ספירת העומר פ"ז הע' 36, סידור פסח כהלכתו פ"ב סי' ד הע' 53) שיש להתיר לרקוד ולזמר בכלי שיר, אלא שאין ראוי לכתחילה לקבוע בימים אלו אלא בשעת הצורך.

השתתפות בהכנסת ספר תורה באבלות

ולהשתתף בהכנסת ספר תורה בשנת אבל, דעת הגרי"ש אלישיב (ציוני הלכה אבלות עמ' תפג) שמותר, ואפילו לרקוד שם, משום כבוד התורה, אלא שיש למעט קצת בריקוד כדי שיהא היכר לאבלות, והוסיף (שם עמ' תקנז), שמותר להשתתף גם ביום היארצייט.

קריאה בספר תורה החדש בשבת הראשונה

ובשבת הראשונה לאחר שניתן הספר לבית הכנסת, כתב המקראי קדש (יוסט, שער יב סי"ב וס"ק כו) שחייבים לקרוא בספר תורה החדש, למרות שיש חזקה לקרוא בישנים, מחשש שמא יאמרו שהחדש פגום, וחייבים להעלות את בעל הספר תורה לתורה.

ה. דין 'לכם' בכתיבת ספר תורה

ולכתוב ספר תורה על קלף או בדיו שאינו שלו, כתב המנחת חינוך (מצוה תריג אות ו) שהפמ"ג (פתיחה להל' תפילין) הסתפק אם נאמר דין 'לכם' בספר תורה, או שיוצאים אף אם כתבוהו על איסורי הנאה, אכן מלשון הרמב"ם [והשו"ע כאן] שכתבו 'שיכתוב כל אחד לעצמו' משמע שצריך שיהיה שייך לו, וכלשון הפסוק 'כתבו לכם' – משלכם [אלא שכתב הפמ"ג שלא מצא דרשא כזו], וכן הביא הגדולי הקדש (ס"ק ד) מהתורת חיים (סנהדרין כא, ב, והובא בחי' רעק"א כאן) שצריך שיהיה הספר משלו, וכתב שכן משמע מהתוס' והסמ"ג והמרדכי. ומטעם זה, כתב התשובות והנהגות (ח"א סי' תרכג) שצריך בעל הספר תורה לעשות מעשה קנין בקלף, על כל פנים לפני שיכתוב את האות האחרונה, ובפרט אם לא סיים לשלם לסופר ויתכן שקנאו הסופר בשבח כל.

ו. נתינת ספר תורה במתנה והקדשתו

ולתת ספר תורה במתנה לחבירו, כתב בשו"ת ערוגת הבושם (גרינוליד, יו"ד סי' רכה) שאסור, כשם שאסור למכור. והגר"ג קרליץ (חוט שני רבית עמ' קסב) הסתפק בדבר, והוסיף, שלהקדיש לבית הכנסת משמע שאין לאסור מטעם זה, שהרי אין מטרתו ההעברה לאחר, אלא נותנו על מנת שיקראו בו [אך מ"מ אין להקדיש כדי שלא להפסיד את

ז. משנה מגילה דף י"ז
 ע"א וכדמפרש צברייתא
 [שם] דף י"ט ע"א:
 ת. שם בתוספות [ד"ה
 דפתח] וכן כתב הטור
 [עמוד ח] ופוסקים בשם
 (ר"ם) ר"ת [רא"ש שם פ"ג
 סימן ג, ה"ק ספר תורה סימן
 ד; ר"ן שם ג, א ד"ה גמי
 דפתח; וכן נראה מדברי
 הרמב"ם שם הלכה ו]:
 *ח. רמב"ם פרק א' מהלכות
 ספר תורה [תפילין דין ו]:
 ט. צרייתא שבת דף ע"ט
 (ע"א) [נ"צ] וכדעת
 הר"ן [שם לג, ב ד"ה ולעין
 ס"ת] שמהנה מן המוצר
 בגויל ואין מתירין
 לכתחלה אלא בגויל ושכן
 כתב רבינו חננאל [בגליון
 שם; רמב"ם שם הלכה ח"ט;
 סמ"ג שם]:
 י. שם צברייתא. פירוש
 עור הנחלק לשנים חלק
 חילון לצד השער נקרא
 קלף והחלק הפנימי לצד
 הבשר נקרא דוכוסטוס
 [תוספות שם ד"ה קלף; מרדכי
 שם רמז שעב; ר"ן שם ד"ה
 ומהו; בשם הערוך ערך
 דוכוסטוס; רא"ש ה"ק ספר
 תורה סימן ה; ספר התרומה
 סימן קלד; סמ"ג שם; הגהות
 מיימוניות דפוס קושטא שם
 הלכה ו]:
 י*. צרייתא שבת שם;
 מנחות לג, א; ירושלמי
 מגילה פ"א הלכה ט:
 (* פירוש מפני שהוא
 נגרר ומתוקן משני
 הצדדין והם יותר נאים
 וקלים:
 יא. טור [עמוד רט] בשם
 הירושלמי פרק קמא
 דמגילה [שם] וכתב
 הר"ף [ד, ב] והרא"ש
 [סימן כ] בהלכות ספר
 תורה [רמב"ם ספר תורה
 ד, ג]:
 יא*. ירושלמי שם; רא"ש
 שם:
 (* פירוש של עור צבי
 ושאר חיה:
 יב. מימרא דרב אסי
 מגילה דף ט"ז ע"ב
 וכפירוש רש"י [שם ד"ה
 כאמיתא] וכן כתב
 הרמב"ם בפרק ז'
 מהלכות ספר תורה [שם]
 והצ"ח הטור [עמוד רין
 וד"א ש' ה"ק, שם סימן ז ושכן
 משמע בירושלמי שם הלכה א]
 ועוד ופוסקים [סמ"ג עין כה
 ק, ב בשם ר"י; ר"ן שם ג, ב
 ד"ה והלכתא]:
 יג. טור [שם] בשם ר"י
 בפירוש מסכת סופרים
 פ"א הלכה א] ושאר
 פוסקים [מרדכי ה"ק רמז
 תתקנ; ספר התרומה סוף
 סימן קלז; סמ"ג שם; הגהות
 מיימוניות תפילין א סוף אות
 ט]:
 יד. צרייתא שבת דף ק"ג
 ע"ב [ירושלמי מגילה פ"א
 הלכה ט]:
 טו. רמב"ם בפרק א'
 מהלכות תפילין דין ו:

ד' שם ספר תורה. כח צ"י צאו"ח סימן ל"ב [עמוד קלה ד"ה
 ואס] אס מעוצד לשם מזוזה פסול לתפילין, לתפילין חמורה ממוזה.
 ודאי דהוא הדין אס מעוצד לתפילין פסול לספר תורה, דקדושת
 ספר תורה חמורה מתפילין, עכ"ל דרכי משה [אות א]:
 ה יסייע בו'. נראה דהאי מקייע
 דהנריכוהו אינו אלא לכתחלה על
 זד היותר טוב, אבל צדיעצד אפילו
 לא קייעו כלל [ב] אלא שאומר לעוצד
 כוכבים שיעצדנו לשמו סגי בכך,
 ודלא כצ"י [עמוד רז ד"ה ויש], צ"ח
 [שם ד"ה ומה]: ו ורא"ה חיישינן
 בו'. למירתת עוצד כוכבים פן יכיר
 הישראל בטביעת עין שיש לו
 בסמינים, או מפני שאלו הנקצים
 נעשו מחדש יותר משלו, כן הוא
 בהגהות מיימוניות [תפילין א אות ו]
 וכן כתב המחבר צאו"ח סימן ל"ב
 סעיף י'. ולריך לומר דמייירי שיש
 להעוצד כוכבים ריח צחליפין, דאס
 לא כן לא חיישינן שכוון להכשילו
 כיון שאין לו הנאה בדבר, כדלעיל
 סימן קי"ח סעיף י':
 ז הקלף. הוא עור הנחלק לשנים,
 וחלק החילון של צד השיער נקרא
 קלף, וכותבין צד הפנימי שכלפי
 הצער, טור [עמוד רת]:
 ח וקלפים שצ"נו בו'. שמה
 שמגררים קליפתו העליונה אינו
 אלא כדי מה שצריך לתקנו להחליקו,
 ואפילו אס היו חולקים העור לשנים
 היה צריך לגרר ממנו כך, ומנד
 הצער הם גוררים הרבה עד שאין
 נשאר אלא הקלף בלעד, כן כתבו
 הפוסקים: ו יותר מובחרים.
 כי הקלף הוא נאה, כי הגויל לא
 הוסר ממנו כי אס השיער וצד השני לא הוסר כלום, גם על הגויל
 היתה צדידה יותר מדאי, לכך המנהג לכתוב ספר תורה על הקלף,
 מהר"י מיינן שם [סימן טו ד"ה ומ"ש כ"ח]: י ואם שינה וכתב
 ע"ה הקלפים במקום שיער בו, כצ"ל. כתבו התוספות פרק
 המוליא יין [שבת] סוף דף ע"ט [ע"ב ד"ה תפילין] שהספרים נכתבים
 על הנייר שאינו מחוק, ומציאם צ"י [עמוד רט ד"ה כחזון] ודרכי משה
 [אות ה]. אבל מדברי ספר התרומה [סימן קפט] ושאר פוסקים נראה
 שצריך לכתוב דוקא על עור בהמה טהורה, וכן מצאנו להדיא
 בתוספות דמנחות דף ל"א ע"ב ד"ה (והא דעפ"ן) [הא דאפ"ן] כו':

בשמישים אותם לתוך הסיד (ח) עורות אלו (ט) אני
 מעבד ד' לשם (א) ספר תורה: הגה [א] (ב) ואס מעבדן
 גוי ה יסייע הישראל מעט (ד) (ע) צחלה כמותנו לסיד
 ויאמר שהוא עושה לשם קדושת ספר תורה (ז) ויסמן אותן
 עורות שלא יחליפין הגוי ו' ולא חיישינן אחר כך שמה החליפין
 הגוי וזייף סימניו אחריו ועיין צאו"ח חיים סימן ל"ב (*):
 ב צריך שיהיו (כ) מעובדים בעפצא (ח) או
 בסיד (ט) *וכיוצא בו מדברים שמכווצים העור
 ומחזקים אותו:
 ג ע [ח] בותבין ספר תורה (ד) על (ה) הגויל
 [ח] והוא העור שלא נחלק וכותבין בו במקום
 שער (ט) ואם כתב ספר תורה על י' הקלף בשר
 *והוא שיהיה כתוב בצד הפנימי שכלפי הבשר:
 הגה [ח] (ב) וקלפים שלנו הם ו יותר מוצחריס (*). מגויל
 וכותבין עליהם לכתחילה לצד צער [כ"ה] ואין כותבין עכשיו
 על הגויל (ה) י [כ"ה] ואס שינה וכתב על קלפים (שלא)
 [שלנו] (ט) במקום שער פסול [כ"ה] מיהו יש מקלין צוה:
 ד יא [ד"ה] ב כתב (ב) מקצתו על הגויל ומקצתו על
 הקלף (ו) [ז] פסול יא *אבל אם עשה חציו גויל
 (ז) וחציו צבאים (*). אף על פי שאינה מצוה מן
 המובחר בשר: [הגה] ועיין לקמן סימן ר"ב (*):
 ה [ט"ז] א ספר תורה (ב) צריך שירטוט י' ואם כתבו
 (ט) בלא שירטוט פסול י' [ט"ז] ולא ישרטט
 בעופרת וכיוצא בו (ט) שצובע:
 ו [י"ז] א ספר תורה צריך (ט) שיכתבנו א' בדין
 טו [י"ח] העשוי מעשן השמנים [ט"ז] שרוי במי

לחוד. אלא די"ל כיון דמתחילה עשה העוצד כוכבים לצדו הרי נעשית
 מקצתה שלא לשמה, מה שאין כן כשעושה ישראל תחילה סיוע איכא
 למימר דאחר זה גריר כל מעשה העוצד כוכבים עד גמר כולה,
 דקיימא לן כדעת רא"ש [ה"ק שם] דכי עשה עוצד כוכבים אדעתיה
 דישאל מותר. אלא דמדברי הטור
 כאן [עמוד רז] בשם רב נטרונאי י'
 כתוב ו"ל, אבל אס יש להם יכולת
 להחזיר הדק לידי מתוח ולהעביר
 עליהם סיד לשמה הרי יאחזם ידי
 עיצוד לשמה, עכ"ל, אס כן כל שכן
 כשמסייע צחלה בשעה שיש עליה
 סיד הראשון דמהני. וכן משמע
 מסמ"ג [עין כה קו, ד] שציא צ"י
 צאו"ח סימן ל"ב [עמוד קלו ד"ה ואס]
 ולריך שיתן העורות צעידו לשמן
 או יסייע לגוי בשעת עיצוד לשמן,
 עכ"ל. ומכל מקום נראה לי שלא
 נקרא סיוע צעידו אלא צמעה
 העיצוד עצמו, אבל לא צמה שמסייע
 להשחיר את העורות של תפילין כי
 זה לאו מעיצוד הוא, וכל הנהג
 קולה צוה הוא מחטיא רבים:
 (ד) ע"ה הגוי"ה. שלשה שמות יש
 צוה, גויל, קלף, דוכוסטוס. פירוש
 גויל, עור שנגרר ותקנו במקום
 השער, וצמקום הצער לא תקנו,
 וכותבין צו צמקום שער. קלף
 ודוכוסטוס הוא עור הנחלק
 לשנים, חלק החילון של צד
 נקרא קלף וכותבין צד הפנימי של
 צד הצער, וחלק הפנימי שצד הצער
 נקרא דוכוסטוס, שפירושו דוך
 בלשון גמרא [מ] מקום, טקום בלשון
 יוני צער, וכותבין צו צד החילון
 שכלפי השער. וקלפים שלנו היינו
 שמגררין ומתקנין את העור משני צדדין, יש צו דין קלף של התלמוד
 שכותבין צו לצד הצער. וכתב על זה רמ"א שהם יותר מוצחריס כי
 הם יותר נאים מגויל, גם מפני שהם קלים יותר מגויל, כן כתוב
 בתשובת ר"י מיינן [סימן טו ד"ה ומ"ש כ"ח]: (ה) ואם שינה וכתב
 ע"ה קלפים שצ"נו במקום שער בו, כצ"ל: (ו) פסול. לפי
 שהוא כשני ספרים: (ז) וחציו צבאים. פירוש, שהכל גויל אלא
 שחציו של בהמה טהורה וחציו של חיה טהורה:

בתוספות דמנחות דף ל"א ע"ב ד"ה (והא דעפ"ן) [הא דאפ"ן] כו':

ערך לחם למהריק"ש

רעא סוף סעיף א ועיין אורח חיים סימן ל"ג [סעיף ג]: סעיף ב גורמים שלא נעצדו לשם ספר תורה יכולים לידי מיתוח ולהעביר סיד לשמן ויוצאים ידי עיצוד לשמה:

ביאור הגר"א

[ג] [הגה] ואם מעבדן בו'. עיין מה שכתבתי שם [אור"ח סימן יא] סעיף ב' [ס"ק ח]:
 [ד] ויסמן בו' ורא"ה בו'. עיין ש"ך [ס"ק ח]: [ה] [סעיף ב] צריך שיהיו בו'. כמו
 שכתוב בפרק א' דמסכת סופרים הלכה ה' אין כותבין לא על דפתח בו',
 ואמרינן בפרק ב' דמגילה (י"ט א') ופרק ב' דגטין (כ"ב א') ופרק ח' דשבת
 (ע"ט, א) ושאר מקומות דפתח דמליח וקמיה ולא עפיין. ועיין תוספות דשבת
 קט"ו ב' ד"ה מגילה בו': [ו] או בסיד בו'. עיין מה שכתבתי באור"ח סימן
 ל"ב סעיף ח' [ס"ק כז]. ועיין תוספות דשבת ע"ט ב' סוף ד"ה קלף, ובמגילה
 י"ט א' ד"ה דיתפרא בו', ובמנחות ל"א ב' ד"ה הא בו': [ז] [סעיף ג] בותבין
 בו'. רמב"ם [תפילין א, ח], וכמו שכתוב בירושלמי פרק קמא דמגילה הלכה (י"א)
 [ט] וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקום נחשתו, אם
 שינה פסול. וכן הוא במסכת סופרים פרק א' הלכה ד': [ח] והוא בו'. כמו

הגהות רעק"א
 (ב) [שו"ע סעיף ד] כתב מקצתו ע"ה הגוי"ה. אפילו מינה אחת, תצ"ח [חלק
 א] סימן קמ"ט ד"ה ומכל זה). ועיין לקמן [סימן רע"ט סעיף ד] צמה שכתבתי
 שם [ס"ק ז]: (א) [שם סעיף ה] ספר תורה צריך שירטוט. צ"י [עמוד רי
 ד"ה כח עור] הציא צדי המרדכי בהלכות קטנות [רמז תתקס"א] שכתב בשם אור
 זרוע [מ"א הלכות תפילין סימן תתקנ] דצטרטוט עצמו מסופק רבינו שמהא אס
 צריך שיהיה ניכר וקיים לעולם כמו בצדו, או דקגי צטרטוט כדי שיהא נראה
 להסופר שיכתוב בשוה כמו צדליל אף על פי שאחר זה נמחק השטרטוט, וקצת
 נראה לשון שטרטוט גומא וחרין, עכ"ל. ועיין צטוט (דף י"ז ע"ב) דנכתבין
 בתוספות [ד"ה כחנה אגרת] צמגלת סוטה דעניא שטרטוט, אס מהני צמה
 דמשטרטוט אחר כמיצה צין שיטה לשיטה:

שכתוב בפרק קמא דבבא בתרא (ג' א') גויל אבני בו'. ועיין תוספות דשבת ע"ט ב' ד"ה קלף בו' ובבבא בתרא י"ד א' ד"ה בגויל בו': [ט] ואם בו'. כדעת
 הרמב"ם [שם הלכה ט] שכתב דקלף דוקא בדיעבד, ודוכוסטוס אף בדיעבד פסול, וטעמו ממה שכתוב בירושלמי הגיל [ס"ק ח] וצריך שיהא בו' ולא הזכיר
 דוכוסטוס, וכן במסכת סופרים שם, וכן שם פרק ב' הלכה י' ובירושלמי שם וכמו שכתבתי בסעיף ד' [ס"ק יד], ובפרק קמא דבבא בתרא (י"ד א') בגויל ששה
 טפחים בקלף בו'. ולכתחלה דוקא על הגוילים, כמו שכתוב בגטין ג"ד ב' גוילים שבו לא בו', ובפרק ג' דמנחות (כ"ט א' ל"ד א') כל אות שאין גויל בו'. ועיקר
 מילתיה אתמר אספר תורה, תפילין פסולין בגויל, ומזוזה לכתחלה אדוכוסטוס. ובבבא בתרא י"ד ב' ואי סלקא דעתך ספר תורה הקיפו בו', ומאי פריך ודלמא

ביאור הגר"א

היה נכתב על קלף, ועיין ר"ן פרק ח' דשבת [לג, ב ד"ה ולענין ס"ת]. אבל כל הפוסקים חולקים עליו ומכשירין בדוכסוסטוס בדיעבד, וכמו שכתוב בשבת ע"ט ב' כי תניא כו'. ודעת סמ"ג [עשין כה קז, א] והגהות מיימוניות [שם אות ד] ושאר פוסקים דאף קלף לכתחלה, וכתבו ולא נאמר גויל וקלף אלא למצוה, ור"ל בירושלמי ומסכת סופרים הג"ל. ודעת הר"ן [שם] דלכתחלה דוקא על הגויל כנזכר לעיל: [י' [הגה] וק"פיים ש"נו כו'. עיין תוספות דשבת ע"ט ב' ד"ה קלף כו' ובבבא בתרא י"ד א' ד"ה בגויל כו', ועיין באו"ח סימן ל"ב סעיף ז': [יא] ואין כותבין כו'. ע' [נפתך הגליון, ונראה ל"ל עיין ש"ך ס"ק ט:]; [יב] ואם שינה כו'. גמרא דשבת שם ומנחות ל"ב [ע"א]: [יג] מיהו כו'. ספר התרומה [סימן קצד], וכתב דדוקא בתפלין פסול, אבל במזוזה וספר תורה כיון שכשירות בקלף ודוכסוסטוס כשרין בכל ענין. ועיין תוספות דמנחות שם ד"ה אידו כו', ופירש שם ה"ר יוסף כו', וכמו שכתוב ברש"י בשבת שם [ד"ה למצוה]. אבל בתירוץ האחרון שם סבירא להו כסברא ראשונה, וכן סבירא להו בשבת שם ד"ה אידו כו'. ומרדכי [ה"ק רמז תתקנ"ט] כתב דקיימא לן כאי בעית אימא שם [בשבת] ושם [במנחות] וכתבי אחא, דברייאא כיוצא בו כו' אתיא כוותיה, כמו שכתוב שם. אבל כל הפוסקים פסקו כסברא ראשונה, וכמו שכתוב בירושלמי הג"ל [ס"ק ז] אם שינה פסול, וכן במסכת סופרים שם [פ"א] הלכה ד' הלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובוה שאין קורין בו: [יד] [פנייה ד] כתב כו' אב"כ. ירושלמי שם לא יהא כותב חציו על העור וחציו על הקלף, אבל כותב הוא חציו על עור בהמה טהורה וחציו על חיה טהורה. וכן במסכת סופרים

פתחי תשובה

תשובת רמ"ע [מפאנן] בדריעבד די במחשבה [והוא בסיון צ"ד. וכן כתוב בתשובת הרדב"ז חלק א' סימן קנ"ד, וגם בבאר הגולה לקמן בריש סימן רע"ד. ובחבורי לאה"ע סימן קל"א סעיף ז' ס"ק ג הארכתו קצת בזה: (ח) עורות אלו. עיין באר היטב ס"ק ד' דתיקון הקלף והשיטוט אין צריך שיהיה לשמה. ובספר בני יונה [אות ז] דעתו להחמיר בשיטוט דצריך שיהיה לשמה אף דיעבד, ע"ש: (ט) אני מעבד לשם ספר תורה. עיין בתשובת רבינו עקיבא איגר [מהדורא קמא] סימן ב' שכתב ששאל להסופרים איך נוהגים ליקח לכתוב גיטין מהקלפים המעובדים לשם ספר תורה דהוי הורדה מקדושה לחול, וזהו אסור אפילו בהזמנה, דבגוף הקדושה הזמנה מלתא היא [או"ח סימן מב סעיף ג בהגה], הן לכתוב תפלין י"ל דשרי אבל לכתוב גט ודאי אסור. והשיבו לו שבשעה שמניחין העורות בסיד אומרים שיהא מעובד לשם ספר תורה או תפלין ומזוזה וגיטין כפי מה שיבחרו אחרי כן. וכתב שזה לא נכון כלל, דאם כן נצטרך לומר דזה שכותב עליו גיטין הוא חול וזהו שכותב עליו ס"פ תורה הוברר שנוכח לשם ספר תורה, והרי אנן קיימא לן [סימן שלא סעיף יא] בדאורייתא אין ברירה. והורה להם לעשות כך, שיעבדו הכל לשם ספר תורה ויתנו בתחילה שיהא בידם לשנות לכתוב עליו דברי חול, דתנאי מהני בזה, וכן כתוב בתשובת עבודת הגרשוני סוף סימן ס"ה. ועיין שם עוד: (י) בתחלה. עיין באר היטב [ס"ק ה] בשם ש"ך דבדיעבד אפילו לא סייעו כלל אלא שאומר לעובד כוכבים שיעבדנה לשמה סגי. ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חלק יו"ד סימן קע"ה שכתב דדוקא אם אמר לעובד כוכבים בעת נתינת הסיד מהני, כיון שברגע זה אמר לו

הישראל ותיכף הוא עושה, מסתמא עושה כדבריו. אבל אם אמר לו בעת נתינת העורות למים, שבין שריית העור במים לנתינת הסיד נמשך שלשה או ארבעה ימים, אפילו אם אמר לו אז שיתן הסיד לשמה לא מהני, ולא סמכנין שיעשה העובד כוכבים כן מה שכבר קדמה אמירת ישראל אליו זה כמה ימים, ע"ש. ועיין בתשובת אדוני אבי זקניו פנים מאירות חלק א' סימן מ"ה שחולק על עיקר דינו של הש"ך הג"ל. ועיין שם עוד שהשיג גם כן על הט"ז [ג] שרוצה להתיר אפילו לא סייעו אלא בגמר עיבוד, ע"ש. ועיין בתשובת חינוך בית יהודא סימן ס"ט מענין זה: (יא) מעובדים בעצמא. כתב בתשובת גינת וורדים או"ח כלל ב' סימן כ"ט דיריעה דבר זה הפריז על המדה, וקצת ראה יש הפך דבריו מתוספות בסנהדרין דף כ"א ע"ב [ד"ה כתב], ע"ש: (יב) מקצתו על הגוי"ט. כתב בספר חמודי דינאל כת"י, לכאורה נראה דוקא מקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף כלומר הרבה מקלף והרבה מגויל, אבל לעשות מטלית אחת או שנים אין קפידא. [ועיין תשובת תשב"ץ חלק א' סימן קמ"ט באמצע התשובה [ד"ה ומכל זה] כתב בהדיא להיפוך, שאסור לקלוף תיבה אחת מן הגויל ולכתוב במקומה אחר כך, דאותו מקום שנקלף אינו נקרא גויל אלא קלף ומקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף פסול אפילו בדיעבד ואפילו במקום תיבה אחת, דמאן פלג לך, ולא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין כו'. ולבסוף סיים, זה אני דן להלכה, אבל למעשה אינו מוחה ביד הסופרים מלקלוף כו', ע"ש. ואפשר מהאי טעמא שכתב הרב חמודי דינאל דדוקא חצי על קלף, אבל תיבה אחת או אפילו הרבה תיבות אין איסור, וכן כתוב בתשובת יכין ובענין חלק א' סוף סימן כ"ד דכמה פוסקים שנכתבו על מקום הגויל שנקלף לא קרינן בו מקצת על הגויל ומקצת על הקלף, אלא דהוי כמנומר, ע"ש, הביאו בספר לדוד אמת סימן י"ז אות י"ז להלכה, ע"ש: (יג) צריך שירטוט. עיין בתשובת רדב"ז החדשות [ח"א] סימן קנ"ו שכתב על מה שנהגו הסופרים לכפול הנייר שכותבין עליו הגט, במקום שירטוט, דאם הנייר קשה שיהיה הכפלים עומדים וניכרים עד סוף כתיבת הגט סגי בהכי, דמה לי שירטוט בקנה או בכל דבר העומד וניכר, דהטעם הוא כדי שתהיה כתיבה ישרה והא איכא. ומשמע שם דהוא הדין בספר תורה מהני כהאי גוונא, ע"ש: (יד) בלא שירטוט. כתב בספר בני יונה [אות טז] דהטעם כתב איזה טעות וגרר שם איזה תיבות ונמחק השירטוט ולא שרטט מחדש, וכתב עליו, יש להכשיר, דיש להישיר הכתב על ידי גרר מקום הטעות כאילו היה משורטט: (טו) שצובע. עיין בספר בני יונה [שם] הביא בשם מעדני מלך [דברי חמודות ה"ק ספר תורה אות כה] דבדיעבד אם שירטט בדבר הצובע אינה פוסלת. אכן בתשובת רבינו עקיבא איגר [מהדורא קמא] סימן ג' [אביאנו לקמן סימן רפ"ד ס"ק ג'] לא משמע כן, ע"ש היטיב. ובאמת דברי המעדני מלך שם צ"ע, עיין שם בהלכות ספר תורה ודו"ק: (טז) שיכתבנו בדיו. כתב ברכי יוסף [אות ה] בשם מהר"ם פרובינצל בתשובה כת"י [ח"א סימן לט] כשבאים לתקן תיבות או אותיות בספר תורה הנכתב נכון לתקן במין הדין שבו נכתב הספר תורה:

גילוי מהרש"א

ו"ע צטור כ"א [עמוד ח] והוכח להלכה צטור"ע או"ח סימן ל"ב סעיף י"א, עיין שם צט"ז [ס"ק ז]: [ג] [ש"ך ס"ק ה] אלא שאומר לעובד כוכבים. עיין

אוצר מפרשים

רע"א א [ש"ע ספ"ה] בדיו העשוי מעשן השמנים וכו'. עתה הסופרים אין כותבין בוה הדין מפני שהוא מתקלקל ונמחק בנקל, הרב מהר"ם פרובינצאלי בתשובה כת"י [ח"א] סימן ט"ל: [ברכי יוסף אות ז] דיו הנעשה בתערובת סתם יינם כשר לספרים תפלין ומזוזה, מהר"ם פרובינצאלי

ז

ציונים לרמ"א עם ציונים מהש"ך

רע"א (ב) טור [עמוד וז] בשם רבינו ברוך [ספר המרומה סימן קל]: (ב) ב"י [שם ד"ה ומ"ש רע"א, שם הרא"ש ה"ק ספר מורה סימן ג]: (ג) הגהות מיימוני פרק א' מהלכות תפילין [אות ו; דפוס קושטא שם הלכה יא, ומאלנות אסורות ג, יג, ושכן פסק ר"י]: (ד*) סעיף י': (ה) תשובות ר"י מינץ סימן ט"ו:

(ו) אור זרוע הלכות תפילין [מ"א סימן קמ"ג]: (ז) טור [עמוד רע] ועוד פוסקים [ספר המרומה סימן קלז; מרדכי ה"ק רמז מתקנ"ט עיין ב"י [שם ד"ה ומ"ש וא"ש, ולמד מן משמעות דברי הרא"ש ה"ק מוחה סימן ו; וד"ה ואלן]. ובשו"ע [מהדורת קלאף ש"ס] לא נרשם: (ח*) בהגה:

הגהות והערות

[ז] לפנינו צטור כתב כן שם תשובה לגאון, והוא צט"ח הגאונים מהדורת הכני סימן הלז. וראה גם צט"ח ה"ק סוף ספר מורה: [ח] ראה צט"ח י"ג, ג, מג, צ; מג, א': [ט] מוקן ממהדורת קלאף ש"ע"מ, וכן הגיה הט"ז, וכן הוא לשון דרכי משה [אות ד]. ופנין זה הגיה הש"ך: [י] כן העמיקו הר"ן [מגילה ה, ז ד"ה והלכתא] והרמב"ן [עיין ו, ג]. אולם לפנינו צמ"דס הטעם "שחורות כעורב אלו קולי האומות": [יא] ש"טת ר"מ מופיעה גם בתוספות גיטין [ו, ז ד"ה אמר] וקט"ה [ז, ז ד"ה כתבה], וכ"כ בספר הישר חלק המדושים סימן קד. ועיין עוד משנת ר"מ צט"ח צ"ה סימן תקמ"ט בסופו ח"ל, כי לא מלנו תלמוד אלא צמ"דס סופרים שמלריין שרטוט לספר מורה: [יב] ל"מ. צט"ח, אולם כן כתב הטור [עמוד ר"י] שם ר"י, וצ"ח [ד"ה ומ"ש רע"א] מוקן צמ"דס [ה"ק רמז מתקנ"ט] ובספר המרומה [סימן קלז] ובסמ"ג [עשין כה ק, ג] ובהגהות מיימוניות [תפילין א אות ט]:

פרק ב' הלכה י', ומסיים שם אף על פי שאינו מן המובחר: [טז] [פנייה ה] ספר תורה כו' ואם כו'. בירושלמי שם הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה כו', וכן במסכת סופרים שם [פ"א] הלכה א' [וביקרא רבה פרשה יט, א אמרינן, קורצותיו תלתלים שיר השירים ה, יא זה הסירגול, שחורות כעורב שם אלו השיטות ז', ובמגילה ט"ז ב', ועיין רש"י שם ד"ה כאמתה כו'. ודלא כר"ת בתוספות דמנחות שם [לכ, ב] ד"ה הא מורידין כו' [א], ודחק שם, אבל כל הפוסקים הסכימו לפירוש רש"י: [ליקוט] ספר תורה צריך כו'. בסוף פרק קמא דמגילה [שם] וכפירוש רש"י [שם]. וכן הוא בירושלמי שם הלכה א' רבי חלבו רבי ייסא בשם (ר"א) [רבי לעזר], נאמר כאן [אסתר ט, ל] דברי שלום ואמת, ונאמר להלן [משלי כג, כג] אמת קנה ואל תמכור, הרי היא כאמתה של תורה, מה זו צריכה שרטוט אף זו צריכה שרטוט, מה זו ניתנה להדרש כו' (ע"פ): [טז] [ז"א ישראל בעופרת. דזה שכתוב בירושלמי [שם הלכה ט] ובמסכת סופרים [שם] מסרגלין בקנה, לא למעוטי סכין וכיוצא, אלא עופרת וכיוצא, הרא"ש [י"ב] בשם ר"י ושאר פוסקים: [יז] [פנייה ו] ספר תורה צריך כו'. בירושלמי ומסכת סופרים הג"ל [יש ס"ק טז] ובגמרא פרק י"ב דשבת (ק"ג ז') וכמו שמבאר והולך אבל לא כו': [יח] העשוי כו'. פרק ב' דשבת (כ"ג א'): [יט] שריו כו'. דלא כר"ת שפוסל כמו שכתוב בתוספות פרק ב' דגיטין (י"ט א') ד"ה דיו] ובפרק ב' דמגילה [יט, א ד"ה על] ושאר מקומות [שבת כג, א ד"ה כל; נדה כ, א ד"ה פלין]. ועיין מה שכתבתי באו"ח בסיומן ל"ב סעיף ג' [ס"ק ה]. וזהו שכתב [שו"ע] אבל לא כו':

באר היטב

(ג) ספר תורה. כתב צ"ח צט"ח סימן ל"ב אס מעובד לשם מזוזה פסול לתפילין. ודאי דהוא הדין אס מעובד לתפילין פסול לספר מורה, דקדושת ספר מורה תמורה מתפילין, עכ"ל דרכי משה, [ש"ך ס"ק ד]: (ד) בתחלה. כתב הט"ז [ס"ק ג] והוא הדין כי מסייע צמ"דס ודאי מהני, אלא דצ"ל למעט שאין צריך לסייע מתחלה ועד סוף. ומכל מקום נראה לי שלא נקרא סיוע אלא צמ"דס העיבוד עצמו, אצל לא צמ"דס שמסייע להשחיר את העורות של תפילין, וכל הנהוג קולא צוה הוא מתטיא רצ"ס, עכ"ל. וצדיעבד אפשר אפילו לא סייע כלל אלא שאומר לעובד כוכבים שיעבדו לשמה די צק, ש"ך [ס"ק ה]. וכתב הטור דתיקון הקלף והשיטוט אין צריך שיהא לשמה, [ש"ך ס"ק ז]: (ה) הגוי"ט. כתב הט"ז [ס"ק ד] שלשה שמות יש צוה, גויל, קלף, דוכסוסטוס. פירוש גויל, עור שנגרד ותקנו צמ"דס השער, וצמ"דס הצער לא תקנו, וכותבין צו צמ"דס שער. קלף דוכסוסטוס הוא עור הנמלק לשנים, חלק החיזון של צד שער נקרא קלף וכותבין צד פנימי של צד, וחלק הפנימי שצד הצער נקרא דוכסוסטוס, וכותבין צד החיזון שכלפי שער. קלפים שלנו היינו שמגרדין ומתקנין את העור משני צדדין, יש צו דין קלף של הש"ס שכותבין צו לצד הצער, והס יותר נאס וקלים מגויל, לכך כתב רמ"א שחס יותר מוצמרים. וכתב הש"ך [ס"ק י] דמדצדי המוספות נראה שהספרים נכתבים על הנייר שאינו ממוק. אצל מדצדי ספר המרומה ושאר פוסקים נראה שצריך לכתוב דוקא על עור צהמה טהורה, וכן מוצאנו להדיא בתוספות צמ"דס דף ל"א ע"ב, עכ"ל:

הישראל ותיכף הוא עושה, מסתמא עושה כדבריו. אבל אם אמר לו בעת נתינת העורות למים, שבין שריית העור במים לנתינת הסיד נמשך שלשה או ארבעה ימים, אפילו אם אמר לו אז שיתן הסיד לשמה לא מהני, ולא סמכנין שיעשה העובד כוכבים כן מה שכבר קדמה אמירת ישראל אליו זה כמה ימים, ע"ש. ועיין בתשובת אדוני אבי זקניו פנים מאירות חלק א' סימן מ"ה שחולק על עיקר דינו של הש"ך הג"ל. ועיין שם עוד שהשיג גם כן על הט"ז [ג] שרוצה להתיר אפילו לא סייעו אלא בגמר עיבוד, ע"ש. ועיין בתשובת חינוך בית יהודא סימן ס"ט מענין זה: (יא) מעובדים בעצמא. כתב בתשובת גינת וורדים או"ח כלל ב' סימן כ"ט דיריעה דבר זה הפריז על המדה, וקצת ראה יש הפך דבריו מתוספות בסנהדרין דף כ"א ע"ב [ד"ה כתב], ע"ש: (יב) מקצתו על הגוי"ט. כתב בספר חמודי דינאל כת"י, לכאורה נראה דוקא מקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף כלומר הרבה מקלף והרבה מגויל, אבל לעשות מטלית אחת או שנים אין קפידא. [ועיין תשובת תשב"ץ חלק א' סימן קמ"ט באמצע התשובה [ד"ה ומכל זה] כתב בהדיא להיפוך, שאסור לקלוף תיבה אחת מן הגויל ולכתוב במקומה אחר כך, דאותו מקום שנקלף אינו נקרא גויל אלא קלף ומקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף פסול אפילו בדיעבד ואפילו במקום תיבה אחת, דמאן פלג לך, ולא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין כו'. ולבסוף סיים, זה אני דן להלכה, אבל למעשה אינו מוחה ביד הסופרים מלקלוף כו', ע"ש. ואפשר מהאי טעמא שכתב הרב חמודי דינאל דדוקא חצי על קלף, אבל תיבה אחת או אפילו הרבה תיבות אין איסור, וכן כתוב בתשובת יכין ובענין חלק א' סוף סימן כ"ד דכמה פוסקים שנכתבו על מקום הגויל שנקלף לא קרינן בו מקצת על הגויל ומקצת על הקלף, אלא דהוי כמנומר, ע"ש, הביאו בספר לדוד אמת סימן י"ז אות י"ז להלכה, ע"ש: (יג) צריך שירטוט. עיין בתשובת רדב"ז החדשות [ח"א] סימן קנ"ו שכתב על מה שנהגו הסופרים לכפול הנייר שכותבין עליו הגט, במקום שירטוט, דאם הנייר קשה שיהיה הכפלים עומדים וניכרים עד סוף כתיבת הגט סגי בהכי, דמה לי שירטוט בקנה או בכל דבר העומד וניכר, דהטעם הוא כדי שתהיה כתיבה ישרה והא איכא. ומשמע שם דהוא הדין בספר תורה מהני כהאי גוונא, ע"ש: (יד) בלא שירטוט. כתב בספר בני יונה [אות טז] דהטעם כתב איזה טעות וגרר שם איזה תיבות ונמחק השירטוט ולא שרטט מחדש, וכתב עליו, יש להכשיר, דיש להישיר הכתב על ידי גרר מקום הטעות כאילו היה משורטט: (טו) שצובע. עיין בספר בני יונה [שם] הביא בשם מעדני מלך [דברי חמודות ה"ק ספר תורה אות כה] דבדיעבד אם שירטט בדבר הצובע אינה פוסלת. אכן בתשובת רבינו עקיבא איגר [מהדורא קמא] סימן ג' [אביאנו לקמן סימן רפ"ד ס"ק ג'] לא משמע כן, ע"ש היטיב. ובאמת דברי המעדני מלך שם צ"ע, עיין שם בהלכות ספר תורה ודו"ק: (טז) שיכתבנו בדיו. כתב ברכי יוסף [אות ה] בשם מהר"ם פרובינצל בתשובה כת"י [ח"א סימן לט] כשבאים לתקן תיבות או אותיות בספר תורה הנכתב נכון לתקן במין הדין שבו נכתב הספר תורה:

גטין כ"א א' נכרי לדעתא דנפשיה עמיד: [ז] [שו"ע סעיף דן פסול]. עיין נמוקי יוסף שעל הרי"ף [ה"ק] צטור"ע ספר מורה [ז, ז ד"ה חזין] לחולק על זה:

לאסוקי שמעתתא

עורות אלו אני מעבד לשם ספר תורה.¹⁹

הרמב"ם, מפני שבאופן שהישראל מסייע מעט אף הרמב"ם יודה¹⁹.
ויסמן אותן עורות שלא יחליפן הנוי"א. וינקב נקבים כעין אותיות שרק הם
נחשבים כסימן²⁰.

סעיף ב. צריך שיהיו מעובדים בעפצא או בסיד' וכיוצא בו.²¹

סעיף ג. ואם כתבו ספר תורה על הקלף כשרי'.

17. ב"ח, ש"ך, משנ"ב שם ס"ק כט, ושעה"צ שם ס"ק לה בשם הרבה פוסקים. 18. רמ"א שם ס"ט, ומשנ"ב ס"ק כח. 19. ערוך השלחן ס"ח. 20. שו"ע או"ח ס"י לב ס"י, ביה"ל שם ד"ה כעין, בשם הפמ"ג.

אליבא דהלכתא

שפעולה זו היא מיסודי העיבוד, כיון שהאדם הניחו בסיד לשמה והפעיל את המכונה
לשמה, ומבואר במשנ"ב וביה"ל (שם) שבדיעבד די בכך שחלק מהעיבוד נעשה לשמה,
וכן דעת הגר"נ קרליץ (שם) שאף אם המכונה מגביהה את הקלף מחוץ לסיד ושוב
מחזירתו לתוכו, נחשב הכל כהמשך הפעולה הראשונה של הפעלת המכונה לשמה. אך
מ"מ כתב בשו"ת שבט הלוי (שם), שלמעשה יש להחמיר לעשות את כל מעשה העיבוד
מתחילתו ועד סופו ע"י מעשה אדם לשמה.

יא. המנהג למעשה בעשיית סימנים

ולמעשה כתב המג"א (ס"י לב ס"ק ג) בשם הברוך שאמר, שאין לסמוך על נקבים אלו
שימנעו מהנכרי לזייף, אלא יש לכתוב בראש הקלף [שאינו הדרך לעבד שם] כתב
שישאר עד סוף העיבוד, והביאו המשנ"ב (שם ס"ק לא), וכתב שבדיעבד יש להקל כשו"ע.

טלאי מעור שלא עובד לשמה

וטלאי מעור [הנקרא 'מטלית'] שמניח מעבד נכרי לסתום נקבים שבקלף, כתב
הביה"ל שם (ד"ה לזייף) בשם המחצית השקל, שקרוב לודאי שלא עובד לשמה, וצריך
זהירות מרובה שקשה להכירם אם אין מסתכלים נגד השמש.

עשיית סימן בעור כשאינו מסתבר שהנכרי יחליף

ובאופן שאין לנכרי רווח מלהחליף העורות או שיש סיבה חזקה שלא ירצה להחליף,
כתב בשו"ת שבט הלוי (ה"י ס"י ד) שדי בסיון חלש להוכיח שלא החליף, ויתכן שדי
בטביעות עין של ת"ח ירא שמים. וכן מבואר במקדש מעט (ס"ק כב) שאף שאין חוששים
להחלפה כשהנכרי אינו הנהג ע"י החלפה, כמבואר בש"ך (ס"ק ו) [וכן כתב הביה"ל (שם
ד"ה משום דמרתת) בשם הפמ"ג], מ"מ עדיין יש לחשוש שהוחלפו ממילא [שהרי אין הגוי
'מקפיד' שלא יוחלפו], ולכן צריך סימן כלשהו.

יב. שיעור הזמן שיש להניח את העור בסיד

ושיעור הזמן שיש להניח את העור בסיד, כתב המשנ"ב (ס"י לב ס"ק כג) שהוא עד
שיפול השער שעליו מאליו מבלי לגרדו. והוסיף, שאם הוציא את העור מהסיד לפני
כן, לא יכתוב עליו, שהרי הוא עדיין בגדר 'דפתרא' ואינו 'קלף' [שמעובד לגמרי], והביא
שיש מי שחולק וסובר שאם היה בסיד ארבעה ימים די בכך בדיעבד, כיון שנתקן כהוגן
ע"י הסיד [ועיין מקדש מעט (ס"ק ז)].

יג. עיבוד בחומרים כימיים

ולעבד את העור בחומרים אחרים [מלבד סיד], כתב הערוך השלחן (ס"ח) שכל דבר
שמעבד את העור מעבדים בו. אכן, בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט ס"י ב) כתב, שאין לעבד
עורות בחומרים כימיים ולשנות מסדר העיבוד בסיד הנהוג מכמה דורות [וידוע היטב
כיצד לעשותו].

דין לשמה במליחת העורות

ומליחת עורות לפני העיבוד ע"מ שלא יתקלקלו כששולחים אותם ממדינה למדינה,
דעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי ס"י לב ס"ט) שנחשבת כחלק ממלאכת העיבוד, ויש
לעשות זאת לשמה. מאידך, בשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס"י י, ח"י ס"י ד) כתב שאף שלענין
מלאכת שבת החשיבה הגמ' (שבת עה, ב) מליחת עורות כעיבוד, מ"מ לענינו מלאכת
עיבוד העורות לשמה היא בשעת השריה בסיד ולא קודם לכן, כמבואר בשו"ת נודע
ביהודה (יו"ד מהדו"ת ס"י קעה) שכששורים אותם במים לפני העיבוד אין צריך לעשות זאת
לשמה [וראה לעיל (ס"א ד"ה שרה לשמה)], וסיים השבט הלוי שמ"מ יש הידור בכך
שימלחם וישרה אותם במים לשמה.

יד. ס"ת שנכתב על דוכסוסטוס

ולכתוב ס"ת על דוכסוסטוס [חלק העור הפנימי הקרוב לברש], כתב הלבוש, שנלמד
מהלכה למשה מסיני שאין לכתוב עליו, וכתב הבני יונה, שהוא פסול אף בדיעבד [אלא
א"כ אין לציבור ס"ת אחר (מקדש מעט ס"ק כד, וראה להלן במה שכתבנו על סוף דברי הרמ"א)].
מאידך, בבאיור הגר"א (ס"ק ט, וראה גם ס"ק יג) מבואר שרק לפי הרמב"ם אין הס"ת כשר
על דוכסוסטוס, אך לשאר הפוסקים הוא כשר בדיעבד, וכן העיר המקדש מעט (שם)
על הבני יונה מדוע סתם להחמיר כרמב"ם.

[רמ"א] ואם מעבדן עובד כוכבים יסייע הישראל מעט. לכתחילה, אך אינו
לעיקובא, כל שאמר הישראל לעכו"ם לעבד לשמה¹⁷, שנוקטים כדעת הרא"ש
שכשישראל עומד על גביו ואומר לו שיכניס לתוך הסיד לשמה, והוא עושה כן
מיד ואינו צריך להמשיך לחשוב על כך לאחר מכן, הרי הוא עושה כפי
שציווהו¹⁷, ולא כדעת הרמב"ם שהאמירה לעכו"ם אינה מועילה משום שהעכו"ם
אינו מקשיב לישראל ועושה על דעת עצמו¹⁸. ויש שכתב שדין זה הוא אף לפי

טו. כתיבת ס"ת על עור שעובד לשם תפילין ומזוזות

ואם עיבד עור לשם תפילין ומזוזות ורוצה לקחתו לס"ת, כתב הש"ך (ס"ק ד) בשם
הדרכי משה שאין העיבוד מועיל לס"ת, שקדושתו חמורה יותר, וכן הוכיחו בשו"ת
שאגת אריה (ס"י מה) והגדולי הקדש (ס"ק ה) כדבריו. מאידך, בשו"ת נודע ביהודה (יו"ד
מהדו"ת ס"י קעד ד"ה ואמנם בלי) כתב, שקדושת הס"ת שוה לקדושת התפילין, ורק שדיני
הכבוד של ס"ת חמורים יותר, ולכן מועילה מחשבת לשמה מתפילין לס"ת.

כתובת תפילין ומזוזות על עור שעובד לשם ס"ת

ואם עיבד עור לשם ס"ת ורוצה לקחתו לתפילין ומזוזות, כתב המשנ"ב (ס"י לב ס"ק
כו) בשם הב"י שרשאי, וכפי שכתב המג"א (שם ס"ק י, והביאו הערוך השלחן כאן ס"ז) שאין
בכך הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה, לפי שאינו אלא 'הזמנה' בלבד [אך לדבר
חול אסור לשנות, אם לא התנה על כך מתחילה, מפני שההזמנה היא לס"ת שהוא גוף
הקדושה, ואינו רק תשמיש קדושה בלבד, כמובא בפתחי תשובה (ס"ק ט) בשם הרמ"א
(או"ח ס"י מב ס"ג)]. והחזו"א (או"ח ס"י ו ס"ק ה) כתב, שמוותר מפני שקדושת ס"ת ותפילין
ומזוזות אחת היא, ונמצא שכשעביד לשם קדושת ס"ת, עיבד בכך גם לשם קדושת
תפילין הקלה ממנה.

יז. אמירת הנכרי בפיו שמעבד לשמה

ואופן העיבוד ע"י נכרי לשמה, כתב המקדש מעט (ס"ק יד) שאף ששמע מכמה
פוסקים שמועיל אף אם שותק כשאומרים לו לעבד לשמה, מ"מ מהב"ח משמע שצריך
שהנכרי יאמר שמעבד לשמה, והוא נכון.

עיבוד ע"י מומר

ועיבוד על ידי מומר, כתב המקדש מעט (שם) שדינו כנכרי לענין זה.

המנהג כשמעבד ע"י נכרי

והמנהג לכתחילה כשמעבדים ע"י נכרי, כתב המשנ"ב (ס"י לב ס"ק ל) שמניח הישראל
את העורות בתוך הסיד לשמה, ולאחר מכן אומר לנכרי שאת כל שאר מלאכת העיבוד
יעשה הנכרי לשמה, וכשעושה כן, אינו צריך לעמוד על גבו או לסייעו אח"כ בשאר
מלאכת עיבוד ותיקון העור. וכן מבואר בערוך השלחן (סעיף י"א) [שלא כב"ח שהצריך
לכתחילה שיהא העיבוד לשמה ע"י ישראל מתחילה ועד סוף, וראה להלן].

ואם התחיל הישראל את מלאכת העיבוד והנכרי המשיך מבלי שיאמרו לו לעשותו
לשמה, כתב המשנ"ב (שם) שהפמ"ג נשאר בצ"ע מכיון שלפי הב"י כשר ולפי הב"ח פסול,
והנודע ביהודה ומהר"ם בנעט הכשירו בדיעבד. והוסיף, שבאופן שהתחיל הנכרי את
מלאכת העיבוד שלא לשמה, ולאחר מכן עשה הישראל בעצמו [ולא יחד עם הנכרי]
מעשה שהוא חלק מהעיבוד ובלעדיו לא יאה מעובד, אין למחות ביד המיקל כט"ז
ומהר"ם בנעט שהקלו בזה [והוסיף בביה"ל שם (ד"ה הרמב"ם)], שדבר זה מועיל אף לפי
הרמב"ם]. והחזו"א (או"ח ס"י ו ס"ק ז) כתב שכשתחילת העיבוד היה לשמה, ממילא כל
המשך העיבוד סתמא לשמה הוא. והמקדש מעט (ס"ק טו, ובגדולי הקדש כג לא אות ה, וראה
שם אות ב) כתב להכשיר, מכיון שהמשך העיבוד לאחר שכבר ניתן בסיד אינו נעשה ע"י
פעולת האדם אלא מאליו ע"י שהייתו בסיד, ואין שייך להצריך בו לשמה. אלא שאם
הוציאו מהסיד ושוב החזירו, הרי זה פסול, שאין אומרים באדם אחר שהוא עושה על
דעת הראשונה של חבירו, וכ"ש אם הוא נכרי, וצריך שיהא העיבוד לשמה מתחילה
ועד סוף [שלא כט"ז ומהר"ם בנעט].

עיבוד ע"י מכונה

ולעבד את העורות במכונה חשמלית, כתב החזו"א (שם) שמוותר לפי דבריו, כל שעשה
את הכח הראשון לשמה ומכוחו, נעשה כל המשך העיבוד סתמא לשמה. ומ"מ דעת
הגר"ש וואזנר (משנת מרדכי ס"י לב ס"ח) והגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד עמ' שצו) שיש הידור
שיהא הקלף עבודת יד מתחילתו ועד סופו, ודעת הגרי"ש אלישיב (שם) שלכתחילה
צריך להקפיד להשתמש בקלף שהעיבוד שלו נעשה בעבודת יד.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ה"י ס"י קעג), שאין להרהר לפסול בזה שהופכים ע"י מכונה
את העורות שבתוך הסיד כדי שישפג הסיד היטב בפנימיות העור [וכן מועיל הדבר
לכך שלא ישקע הסיד למטה וישארו העורות למעלה במים צלולים וירקבו], אף

לאסוקי שמעתתא

אף על פי שאינה מצווה מן המובחר כשר. שהטעם שאינו מצווה מן המובחר, מפני שיש היכר מעט שאינו כתוב על עורות שוים, וחסר מעט בנוי, אך מ"מ הוא כשר, מפני שההבדל ביניהם אינו ניכר לכל, שכמעט שוים הם²⁵.

סעיף ה. ספר תורה צריך שרטוט. מעל כל שורה שכותב²⁶, כדי שתהא הכתיבה ישרה²⁷.

21. פרישה, ט"ו. 22. ערוך השלחן סכ"ג. 23. לבוש, בני יונה. 24. מקדש מעט ס"ק לא. 25. לבוש, בני יונה. 26. ש"ך ס' רפד ס"ק ד. 27. שו"ת התשב"ץ ח"א סוף ס' ב, פתחי תשובה ס"ק יג בשם הרדב"ז, בני יונה, ביה"ל ס' לב ס"ו ד"ה ויש אומרים.

אליבא דהלכתא

והביאו הפתחי תשובה לקמן (ס' רפח ס"ק ה). ובשיעור ההרחקה הפוסל, כתב הדעת קדושים (שם) שאם הרחיק בשיעור קש פסול, אך בשיעור שיעור או שתיים כשר.

שרטוט מתחת כל שורה

ולשרטוט גם מתחת האותיות שבכל שורה [שרטוט כפול] ליופי הכתיבה, כתב בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד ס' רסב) שאין לעשות כן, עכ"פ כשיכול לכתוב ישר בלי זה, מפני שהוא שינוי ממנהג כתיבת ס"ת, ומחשש שישכחו מה נצרך מעיקר הדין ומה לא. מאידך, הגרי"ז מבריסק כתב (במכתב, מעתיקי שמועה עמ' טו) שאפשר לעשות כן, וכן הורה הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי ס' לב ס"ו, עמ' יב) שאפשר לכתחילה.

אופן עשיית חריצי השרטוט

ואופן עשיית חריצי השרטוט, כתב המקדש מעט (שם) בשם המהר"ל שנעשה בצד הפנימי של הקלף במקום שכותבים בו.

עשיית השרטוט ביד ימין

והאם יש לשרטט ביד ימין, כתב הדעת קדושים (ס"ק ו) שאין צריך, אך יתכן שמצוה מן המובחר הוא.

שיעור חיסרון שרטוט המעכב

ואם כתב משהו בלי שרטוט, כתב הדעת קדושים (ס"ק ז) שכשר, ויתכן שאף ביותר מכך, כל שרוב העמוד משורטט. מאידך, כתב המקדש מעט (ס"ק לה) שמשמע מדברי הבני יונה ועוד אחרונים שאפילו שורה אחת ללא שרטוט מעכב. ובשו"ת מהר"ם שיק (שם ס' רנט-רט) כתב, שאפילו אות אחת מעכב בלא שרטוט, שהוא כאילו אינו כתוב. וראה שו"ת שבט הלוי (ח"ג ס' קמח אות א). ודעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי עמ' שצז) שאם הרחיק שלש אותיות מהשרטוט, הס"ת פסול.

נמחק השרטוט

ואם נמחק השרטוט ע"י שמחק את מה שכתב, כתב הבני יונה, שצריך לחזור ולשרטט לפני שכותב שנית, אלא שאם כבר כתב מבלי לשרטט, יש להכשיר כשנשאר קצת רושם מהגרירה, שעל ידו ניתן לכתוב בישרות [וראה מקדש מעט (ס"ק לו)]. מאידך, המלאכת שמים (כלל ה ס"ק ג) ובשו"ת מהר"ם שיק (שם) כתבו, שאין די ברושם זה המיישר את הכתיבה, כיון שדין שרטוט בס"ת נלמד מהלכה למשה מסיני, ויתכן שצריך עבורו דוקא חריץ. וכתב בשו"ת שבט הלוי (שם), שאם נשאר השרטוט משני הצדדים ורק נמחק מעט באמצע ונשאר שם רושם מהשרטוט, יש לסמוך על הבני יונה להכשיר את מה שכתב בלי שרטוט.

ואם נמחק השרטוט לאחר שכבר נכתב, כתב המקדש מעט (ס"ק לד) שלפי השו"ת רעק"א (מהדו"ק ס' ג) והדעת קדושים השרטוט מעכב מפני שצריך שרטוט המתקיים לעולם, ואילו לפי האהלי יעקב אינו מעכב, שמעולם לא שמענו שיש לבדוק בס"ת ישן אם שרטוטו קיים. ולהלכה, כתב המשנת מרדכי (עמ' שצז) שנחלקו הפוסקים, דעת הגרי"ש אלישיב שיש להחמיר כרעק"א, ודעת הגרי"י פישר שיש להקל בס"ת ולהחמיר במזוזה, אלא שאף במזוזה ישנה אפשרות להוסיף עתה שרטוט [וראה להלן (ד"ה שרטוט בדיעבד לאחר הכתיבה)].

יג. שרטוט מסגרת מכל הצדדים

ולשרטוט מסגרת מכל הצדדים, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ו ד"ה ויש אומרים) שאינו מעכב כיון שיש שרטוט בכל שיטה ושיטה, שלא נזכר דבר זה בשום מקום לענין ס"ת, ובפרט לפי הרדב"ז שהשרטוט נצרך רק כדי ליישר את הכתיבה. ובגדולי הקדש (סוף ס"ק יג) כתב, שלדעת ברכת המים חייב לשרטט גם מהצדדים, וכן נראה בדעת קדושים, ושלא כהגהות ר"ב פרנקל שכתב שאין צריך.

וכשעושה שרטוט עבור המסגרת, כתב במקדש מעט (ס"ק לה) שהשרטוט שבתחתית העמוד נראה שמועיל לעשותו לאחר הכתיבה, וכן צידד (ס' לב ס"ק כג) להכשיר אף בשרטוט שבצדדים.

הקפדה על שורות הס"ת שיהיו מקבילים זה לזה

ולהקפיד שבכל עמודי הס"ת יהיו השורות מקבילים [מעמוד לעמוד], הסתפק הדעת קדושים (ס"ק ה) אם יש ללמוד מדין שרטוט שצריך. ובמקדש מעט (שם) כתב, שבאהלי יעקב ודבר שמואל מבואר שאין צריך להקפיד על כך [ובלבד שלא יחסר שיטה שלמה בסוף העמוד, שע"כ כך תפסל הס"ת משום שיהיה הפסק פרשה במקום שאין צריך].

בצד הפנימי שכלפי הבשר²⁸.

מיהו יש מקילין בזה²⁹.

סעיף ד. כתב מקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף פסול. וטעם הדבר, יש שכתבו שהוא כשני ספרים²¹, ואולי הוא הלכה למשה מסיני²². ויש שביארו שהוא חיסרון בנוי הס"ת²³, והוא פוסל מדרבנן²⁴.

קלף שלא הוסר ממנו כל הדוכסוסטוס

ואם כתבו על הקלף בצד הבשר כשלא הסירו את כל הדוכסוסטוס כראוי, כתב הבני יונה, שאפשר שיש להכשיר. וכתב המקדש מעט (ס"ק כה) שקולא זו נצרכת גם לחולקים על הבני יונה ומכשירים ס"ת על דוכסוסטוס, שהרי אף לשיטתם יש לכתוב על צד השער, ואילו כאן נכתב על צד הבשר, והוסיף שלמעשה יש להכשיר בס"ת כשנכתב אות על קרום דק מהדוכסוסטוס, ורק בתפילין פסול בזה [וראה בביה"ל (ס' לב ס"ז ד"ה ומצד) שהזהיר שלא ישאירו שום קרום וקליפה דקה מהדוכסוסטוס בתפילין, אך אם גירדו את הקליפה הסמוכה לבשר ונשאר עדיין קצת, אין לפסול התפילין בדיעבד], מאידך, הקסת הסופר (ס' ב ס"ט) פסל בזה אף בס"ת.

סימני הדוכסוסטוס

וסימן ההיכר איזהו דוכסוסטוס, כתב המקדש מעט (ס"ק כו) בשם הדעת קדושים, שמה שנקלף בקלות בבת אחת מהקלף ע"י מחט או סכין הוא הדוכסוסטוס. ובביה"ל (שם) הוסיף, שהסימן לדעת שהוסר כל הדוכסוסטוס הוא כשאין בקלף מקום שהוא חלק יותר משאר הקלף.

כתיבה על קלף מגורד

ואם גירד את העור מצד השער יותר ממה שצריך כדי לתקנו ולהחליקו, כתב הביה"ל (שם) שלפי הנשמת אדם (כלל יד) הוסרה ע"י כך השכבה של הקלף ואי אפשר לכתוב על הנשאר [שרק הקליפה העליונה חשובה קלף ולא כל השכבה העבה הדבוקה ונטפלת אליה], ושבשו"ת חתם סופר (או"ח ס' א) משמע שמיקל בזה [שכל השכבה העבה נחשבת קלף].

ולמעשה, לענין הסרת הקליפה החיצונה מצד השער הנקראת 'ליצה' [כדי שלא יהא הקלף קשה כל כך ויגרום לסדקים באותיות], כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י ס' קעה), שאם היא קליפה דקה יש לצדד שמוותר להסירה, שאף שהגדולי הקדש (ס"ק יא) נקט כנשמת אדם, מ"מ דבריו דחוקים, ובמאירי ובחסד לאברהם מבואר כחתם סופר שהקלף עבה ואינו רק שכבה דקה, ורק אם עוביה של הליצה שגירדו קרוב לחצי מעובי הקלף יש לעיין אם להכשיר לכתחילה. מאידך, דעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי ס' לב ס"ז) שלכתחילה יש לחשוש לנשמת אדם, וקלף מגורד בשיעור של שכבה שראוי לקולפה ולכתוב עליה בפני עצמה, שהוא שיעור קלף, אינו כשר אלא בדיעבד, וכע"ז זה כתב המקדש מעט (ס"ק כט).

זו. סימן צד הבשר

וסימן ההיכר לאחר העיבוד איזהו צד הבשר, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ז ד"ה וכותבים) שכשנמלחלים את הקלף במים הוא מתכווץ לצד המקום הסמוך לבשר. והוסיף, שאין לפסול תפילין ישנות כשנראה שלא נכתבו בצד הנכון על פי סימן זה, מפני שמעמידים את הסופר שכתבם על חזקת בקי ומומחה ובודאי כדן כתבם [ועי"ש עוד].

זי. ס"ת שנכתב על צד הקלף שאין לכתוב עליו

ולמעשה, כששינה וכתב במקום שאין לכתוב, כתב הבני יונה שה"ש מקילים' שברמ"א הקילו כשאין לציבור ס"ת אחר, ואפילו לברך עליו מותר, והביא מהב"ח שכן הדין כשנכתב הס"ת על דוכסוסטוס לצד הבשר. וכתב המקדש מעט (ס"ק ל, וגדולי הקדש ס"ק יא) שכן העיקר להלכה [וביאר שכן מסקנת הרמ"א]. מאידך, הביאור הגר"א (ס"ק יג) כתב שכל הפוסקים פסקו כדעה הראשונה להחמיר, וכן פסק הקסת הסופר (ס' ב ס"ו), ודייק כן בלשכת הסופר (ס"ק יג) מלשון הרמ"א.

יז. טלאי מגויל המודבק על ס"ת מקלף

ואם הדביק טלאי קטן מגויל על ס"ת מקלף, כתב המקדש מעט (ס"ק לא) שלפי הלבוש ובני יונה י"ל שאינו פסול מפני שאינו חיסרון בנוי כשהוא רק דבר קטן, ואילו לפרישה וט"ז הוא פסול, מפני שסוף סוף נכתב על שני מינים. והוסיף, שבאופן שביריעה אחת של גויל גירד עמוד אחד ועשאו קלף, ואילו עמוד אחד השאיר כגויל, ללבוש ולבני יונה הוא פסול, ואילו לפרישה ולט"ז לא נפסל, מפני שהכל עור אחד מתחילת ברייתו, ואינו נחשב כשני ספרים.

יח. הצמדת האותיות לשרטוט

והאם יש לדקדק לכתוב את האותיות ממש מתחת לשרטוט, כתב המקדש מעט (ס"ק לג) שהדעת קדושים (ס"ק ז) הסתפק שמה צריך שיגע ממש בשרטוט, אך בדבר שמואל מבואר שכשאינו נוגע כשר, וכן מבואר במשנ"ב (ס' לב ס"ק כב), [וראה שו"ת הב"ח (החדשות, ס' פז)]. אבל אם הרחיקם הרבה, כתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ק ס' ג) שפסול,

באר הגור"ה עם ציונים מהש"ך טו. שם וכן כתב הר"ה ש [ה"ק שם סימן ו; הגהות מיימוניות שם אות ג שם מוספות ורבינו שמחה]: י. [רמב"ם] שם [הלכה ה] ושההלכה למה שמסיני מיעטה אותם: יב. מצרימתא שם שצבת. ואזכרות דנקט הוא הדין אותיות אחרות אלא משום דסלקא דעתך אמינא שלרוב מעלתן לאויות לכתב צוהב קא משמע לן, וכן משמע במסכת סופרים פרק קמא [הלכה טו], כסף משנה שם: יט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

ח שפתי כהן ז י"ט ספר תורה צריך (ח) לכתבו יב (י) בימיו: [הגה] יג (ב) יש אומרים שיש לכתוב צקולמוס (ז) של (ח) קנה (כ) ולא צנוטה (*):

יורה דעה רעא ספר תורה שפתי כהן ז י"ט ספר תורה צריך (ח) לכתבו יב (י) בימיו: [הגה] יג (ב) יש אומרים שיש לכתוב צקולמוס (ז) של (ח) קנה (כ) ולא צנוטה (*):

ז י"ט ספר תורה צריך (ח) לכתבו יב (י) בימיו: [הגה] יג (ב) יש אומרים שיש לכתוב צקולמוס (ז) של (ח) קנה (כ) ולא צנוטה (*):

י"ט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

י"ט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

י"ט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

י"ט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

ציונים לרמ"א

עם ציונים מהש"ך טו. שם וכן כתב הר"ה ש [ה"ק שם סימן ו; הגהות מיימוניות שם אות ג שם מוספות ורבינו שמחה]: י. [רמב"ם] שם [הלכה ה] ושההלכה למה שמסיני מיעטה אותם: יב. מצרימתא שם שצבת. ואזכרות דנקט הוא הדין אותיות אחרות אלא משום דסלקא דעתך אמינא שלרוב מעלתן לאויות לכתב צוהב קא משמע לן, וכן משמע במסכת סופרים פרק קמא [הלכה טו], כסף משנה שם: יט. הגהות מיימוניות [דפוס קושטא מפילין] בפרק ז' [הלכה ה] שם סה"ק ט"ז כדן התפילין בלא"ח סימן ל"ב סעיף ה' וליינתי שם [אות ט]: (* טעמו משום גזירת חק תוכות וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן:

באר היטב

(ו) כשר. מפני שהוא שחור, [ש"ך ס"ק יא]: (ז) בימיו. ועיין בלא"ח סימן ל"ב סעיף (ח) [ה] דליטר יד, שמאל לדידה הוא ימין, ש"ך ס"ק יב: (ח) קנה. כתב הט"ו [ס"ק ט] שמעתי אומרים שאין צספריס הגדפסיס קדושה כמו הנכתבים בכתב, ולי נראה שאין חילוק צוה כלל, שמעשה הדפוס הוא כשר לכתחילה בלי פקפוק, ע"ש דמשמע דוקא בצירוף דעת הרא"ש [ה"ק ספר תורה סימן ו] כשנתערב בו גומא, ועיין במעשה רוקח פרק א' מהלכות תפילין [הלכה ה]. ועיין תשובת משכנות יעקב [או"ח] סימן ל"ז [לה] האריך בזה וסיים וז"ל, על כל פנים כיון שדעת ר"ת ז"ל [תוספות שבת כג, א ד"ה כה] וסמ"ג [עשין כה קז, א] וספר התרומה [סימן קצה] לפסול דיו עפצים, והרא"ש [שם] והריב"ן [הובא בהגהות אשרי גיטין פ"ב סימן ו] והרמב"ן [גיטין יט, א ד"ה ובכל] ומרדכי [שם רמז שלט] והאור זרוע [ח"א הלכות תפילין סימן תקמב] אין מכשירין רק על ידי שרף שקורין גומא, ולדעת הרמב"ן [שם] עצמו דוקא על ידי בישול, ורובא דמינכר ניהו נגד דעת הרמב"ם ורבינו שמחה ז"ל [הובא בהגהות מיימוניות שם אות ג] המכשירים מי עפצא וקנקנתום. וגם בשל תורה הולכים אחר המחמיר, לכן יש להחמיר ולדקדק הרבה דלא יכתבו הסופרים במי עפצא וקנקנתום לחוד רק עם גומא, ובלאו הכי פסול מן התורה לדעת רוב הפוסקים. גם יש לדקדק לעשותו על ידי בישול כדעת הרמב"ן ז"ל, הואיל דאפשר, עכ"ל): (יח) האדום. כתב בספר חמודי דניאל כתי", אם נעשה הדיו אדום מחמת י[ו]שן הרבה פסול, ע"כ. [ועיין במגן אברהם סימן ל"ב ס"ק ל"ט קצת לא משמע הכי, ועיין בספר פרי מגדים שם. ועיין בתשובת חתם סופר [יו"ד] סימן רנ"ו שנשאל על ענין כזה אודות ספר תורה שנשתנה הדיו לאחר הכתיבה ונהפך לאדמדם מכמה סיבות אי כשרה הספר תורה, והעלה דאם השינוי לאדמימות הוא מחמת יושן וכדרכו של דיו הרי הוא כשר שהרי נכתב בדיו, ולהכי אמרה ההלכה לכתוב בדיו ולא אמרה שתהיה כתובה שחורה כמו [שבת כה, ב] רצועות שחורות הלכה למשה מסיני, והיינו דאילו נקיט כתיבה שחורה כל שנשתנה אחר כך שוב אינו שחור ופסול, אבל דיו כך הוא וסתן של רוב דיו בעולם לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדם כעין מראה ברז"ן והרי הוא כשר, וטוב להעבירו בקולמוס כדי לקיימו ימים רבים יותר, וקרוי לודאי אפילו בשמות הקדושים מותר כדיו על גבי דיו דאין כאן מחיקה [ועיין בזה בשערי תשובה באו"ח סימן ל"ב ס"ק מ"ב דהתשב"ץ ח"א סימן קנז; ח"ג סימן קצג אוסר, והברכי יוסף שם אות י כתב דיש להתיישב למעשה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רע"ו ס"ק ו' מזה]. אמנם אם נשתנה לאדם ממש מה שאין כן וסתן של סתם דיו, או אפילו רק לאדמימות רק שנשתנה מיד מהר שנראה שאינו מחמת יושן, ועל כרחק יש חסרון בעיקר הדיו שנעשית על ידי המצאה חדשה מסממנים אחרים, ספר תורה כזה פסול מעיקרא אפילו מה שקראו בו בשחרותו כי לא נכתב בדיו, ואסור להעבירו על השמות שאינם נמחקים הדיו כדיו על גבי סיקרא דמוחק התחתון, ולענין קדושת השם אין חילוק אפילו נכתב בכל צבע אסור למוחקו. ואין תקנה לאותו ספר תורה, דלא יועיל העברת קולמוס בדיו מעולה, חזק דמה יעשה בשמות, ועוד דאם נכתב בצבע והעביר עליו קולמוס בדיו פסול להאליה רבה שם ס"ק ה', והפרי מגדים שם [משכנות זכב אות ב ד"ה מה שכתב] שהשיג עליו שגה בהשגתו, וכאן הדיו שמקולקל מתחילתו אינו דיו כלל וכשאר צבעונים יחשב. ואמנם דיו שהוכחה מראיתה או קצת נתאדם בתחילתו [ר"ל היכא שידוע שהדיו נעשית כדניה רק שלא נגמרה מלאכתה], אם מעביר עליו בדיו שחור ומצהירו שפיר דמי, ובוה כתב המגן אברהם שם ס"ק ל"ח דבתפילין פסול מחמת שלא כסדרן, משמע אם לא נכתב לפניו יכול להעביר עליו קולמוס, והיינו דלו יהא שדיו כזה היה בכלי והוסף עליו דיו שחור נתקן בהכשר, ומה לי בכלי או על גבי קלף מצא מין את מינו וניעור להכשירו. ואינו דומה לכותב בצבע דלא יועיל תערוכת דיו, דכאן על כל פנים דיו היא רק שלא נגמר מלאכתו, וליכא אלא משום שלא כסדרן, ע"ש, דכל זה מבואר למעין היטב בדבריו, ושם הלשון מגומגם [קצת]: (יט) לכתבו בימיו. כתב ברכי יוסף [אות י] בשם מהר"ם פרוביניצל בתשובה כתי" [ח"א] סימן ל"ג אין לכתוב ספר תורה ואף לתייג התגין בבתי ידים, אף שראשי אצבעות הבתי ידים חתוכים, בשגם הקור גדול, כי אינו כבוד לספר תורה, ע"ש [וכן כתוב במעשה רוקח פרק ב' מהלכות ספר תורה הלכה ח' בשם הר"מ פרוביניצל [שם], ע"ש]. ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר עובדא דיששכר איש כפר ברקאי סוף פרק מקום שנהגו [פסחים נו, א] דקרי ליה התם מחלל קדשי שמים דהוה כריך ידיה בשיראי ועביד עבודה, ופירש רש"י [שם ד"ה כריך] וחציצה פוסלת כו' ועוד דבדיון הוא, ע"ש: (כ) ש"ך קנה. עיין באר היטב [ס"ק ח]. ועיין בט"ז דמשמע מדבריו הדפוס הוא כתיבה ממש וכשר לכתחילה לכתוב ספר תורה על ידי דפוס. אכן בתשובת חות יאיר סימן קפ"ד פוסל, ועיין בספר בני יונה [סעיף כה] שהאריך בזה והעלה דהדין עמו, ויש לפסול אפילו דיעבד אפילו רק אות אחת בדפוס, ואפילו אם רוצה לכבוש הדפוס על הקלף, ע"ש. ועיין בשערי תשובה באו"ח סימן של"ד ס"ק י"ג שכתב בשם שבות יעקב [ח"א סימן טו] שגם ספרים הנדפסים על ידי עובדי כוכבים דין קדושת ספר תורה יש להם כאלו נדפסו על ידי ישראל, ע"ש. אכן בתשובת חות יאיר שם כתב דאם נדפס על ידי עובדי כוכבים אין בהם קדושה, ע"ש. ועיין מזה בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק א' סימן מ"ה ובספר בני חיי סימן רפ"א. ועיין עוד בתשובת חות יאיר סימן (ק"ו) [קט] דספרי קודש הנדפסים בכתב שקורין רש"י ואפילו בלשון חול, חלילה לנהוג בהם שום בזיון, כי קודש הם מצד הענין הנאמר בהם, ומצד התכלית שהוא ללמד דברי תורה או מוסר, ואפשר דלא חמירא כולי האי לענין איסור תשמיש בחדר בשעת הדחק, ומכל מקום אין לסמוך גם בזה הלכה למעשה אם אפשר. וכן הנדפסים בכתב אשורית והענין חול, כמו ספרי אקלידוס ואבן סיני של רפואות, אף שאין בהם קדושת חומר ולא פועל במחשבתו ולא תכלית לנפש ואין כאן רק הצורה לבד, ראוי למנוע מלנהוג בהם בזיון לקנח בהם ולזרקן לארץ או למקום אבדון, ע"ש: (כא) ויא' בנוצה. ואין נוהגין כן, ש"ך [ס"ק יג]. וכתב בתשובת דבר שמואל סימן קס"ד דיש להסתפק בקולמוס מעוף טמא, ע"ש:

(כ) ויא' בנוצה. ואין נוהגין כן, ש"ך [ס"ק יג]. וכתב בתשובת דבר שמואל סימן קס"ד דיש להסתפק בקולמוס מעוף טמא, ע"ש:

פתחי תשובה

(יז) הבאים מן העין. עיין במגן אברהם סימן ל"ב ס"ק ב', ועיין בספר בני יונה [ארון אות ג] באריכות מדין הדיו [עיין פרי מגדים באו"ח סימן ל"ב באשל אברהם ס"ק ב' האריך בדיו בלא גומא, ומסיים וז"ל, וצ"ע באין לו גומא, דלהרמב"ם [תפילין א, ד"ה] משמע באין לו גומא כשר, עכ"ל. ועיין תשובת מנחה בלולה דף מ"ה [ע"ב ד"ה בש"ע] מ"ו האריך בזה דדיו שלנו הנעשה מעפצים כשנתערב בו גומא, ועיין במעשה רוקח פרק א' מהלכות תפילין [הלכה ה]. ועיין תשובת משכנות יעקב [או"ח] סימן ל"ז [לה] האריך בזה וסיים וז"ל, על כל פנים כיון שדעת ר"ת ז"ל [תוספות שבת כג, א ד"ה כה] וסמ"ג [עשין כה קז, א] וספר התרומה [סימן קצה] לפסול דיו עפצים, והרא"ש [שם] והריב"ן [הובא בהגהות אשרי גיטין פ"ב סימן ו] והרמב"ן [גיטין יט, א ד"ה ובכל] ומרדכי [שם רמז שלט] והאור זרוע [ח"א הלכות תפילין סימן תקמב] אין מכשירין רק על ידי שרף שקורין גומא, ולדעת הרמב"ן [שם] עצמו דוקא על ידי בישול, ורובא דמינכר ניהו נגד דעת הרמב"ם ורבינו שמחה ז"ל [הובא בהגהות מיימוניות שם אות ג] המכשירים מי עפצא וקנקנתום. וגם בשל תורה הולכים אחר המחמיר, לכן יש להחמיר ולדקדק הרבה דלא יכתבו הסופרים במי עפצא וקנקנתום לחוד רק עם גומא, ובלאו הכי פסול מן התורה לדעת רוב הפוסקים. גם יש לדקדק לעשותו על ידי בישול כדעת הרמב"ן ז"ל, הואיל דאפשר, עכ"ל): (יח) האדום. כתב בספר חמודי דניאל כתי", אם נעשה הדיו אדום מחמת י[ו]שן הרבה פסול, ע"כ. [ועיין במגן אברהם סימן ל"ב ס"ק ל"ט קצת לא משמע הכי, ועיין בספר פרי מגדים שם. ועיין בתשובת חתם סופר [יו"ד] סימן רנ"ו שנשאל על ענין כזה אודות ספר תורה שנשתנה הדיו לאחר הכתיבה ונהפך לאדמדם מכמה סיבות אי כשרה הספר תורה, והעלה דאם השינוי לאדמימות הוא מחמת יושן וכדרכו של דיו הרי הוא כשר שהרי נכתב בדיו, ולהכי אמרה ההלכה לכתוב בדיו ולא אמרה שתהיה כתובה שחורה כמו [שבת כה, ב] רצועות שחורות הלכה למשה מסיני, והיינו דאילו נקיט כתיבה שחורה כל שנשתנה אחר כך שוב אינו שחור ופסול, אבל דיו כך הוא וסתן של רוב דיו בעולם לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדם כעין מראה ברז"ן והרי הוא כשר, וטוב להעבירו בקולמוס כדי לקיימו ימים רבים יותר, וקרוי לודאי אפילו בשמות הקדושים מותר כדיו על גבי דיו דאין כאן מחיקה [ועיין בזה בשערי תשובה באו"ח סימן ל"ב ס"ק מ"ב דהתשב"ץ ח"א סימן קנז; ח"ג סימן קצג אוסר, והברכי יוסף שם אות י כתב דיש להתיישב למעשה, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן רע"ו ס"ק ו' מזה]. אמנם אם נשתנה לאדם ממש מה שאין כן וסתן של סתם דיו, או אפילו רק לאדמימות רק שנשתנה מיד מהר שנראה שאינו מחמת יושן, ועל כרחק יש חסרון בעיקר הדיו שנעשית על ידי המצאה חדשה מסממנים אחרים, ספר תורה כזה פסול מעיקרא אפילו מה שקראו בו בשחרותו כי לא נכתב בדיו, ואסור להעבירו על השמות שאינם נמחקים הדיו כדיו על גבי סיקרא דמוחק התחתון, ולענין קדושת השם אין חילוק אפילו נכתב בכל צבע אסור למוחקו. ואין תקנה לאותו ספר תורה, דלא יועיל העברת קולמוס בדיו מעולה, חזק דמה יעשה בשמות, ועוד דאם נכתב בצבע והעביר עליו קולמוס בדיו פסול להאליה רבה שם ס"ק ה', והפרי מגדים שם [משכנות זכב אות ב ד"ה מה שכתב] שהשיג עליו שגה בהשגתו, וכאן הדיו שמקולקל מתחילתו אינו דיו כלל וכשאר צבעונים יחשב. ואמנם דיו שהוכחה מראיתה או קצת נתאדם בתחילתו [ר"ל היכא שידוע שהדיו נעשית כדניה רק שלא נגמרה מלאכתה], אם מעביר עליו בדיו שחור ומצהירו שפיר דמי, ובוה כתב המגן אברהם שם ס"ק ל"ח דבתפילין פסול מחמת שלא כסדרן, משמע אם לא נכתב לפניו יכול להעביר עליו קולמוס, והיינו דלו יהא שדיו כזה היה בכלי והוסף עליו דיו שחור נתקן בהכשר, ומה לי בכלי או על גבי קלף מצא מין את מינו וניעור להכשירו. ואינו דומה לכותב בצבע דלא יועיל תערוכת דיו, דכאן על כל פנים דיו היא רק שלא נגמר מלאכתו, וליכא אלא משום שלא כסדרן, ע"ש, דכל זה מבואר למעין היטב בדבריו, ושם הלשון מגומגם [קצת]: (יט) לכתבו בימיו. כתב ברכי יוסף [אות י] בשם מהר"ם פרוביניצל בתשובה כתי" [ח"א] סימן ל"ג אין לכתוב ספר תורה ואף לתייג התגין בבתי ידים, אף שראשי אצבעות הבתי ידים חתוכים, בשגם הקור גדול, כי אינו כבוד לספר תורה, ע"ש [וכן כתוב במעשה רוקח פרק ב' מהלכות ספר תורה הלכה ח' בשם הר"מ פרוביניצל [שם], ע"ש]. ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר עובדא דיששכר איש כפר ברקאי סוף פרק מקום שנהגו [פסחים נו, א] דקרי ליה התם מחלל קדשי שמים דהוה כריך ידיה בשיראי ועביד עבודה, ופירש רש"י [שם ד"ה כריך] וחציצה פוסלת כו' ועוד דבדיון הוא, ע"ש: (כ) ש"ך קנה. עיין באר היטב [ס"ק ח]. ועיין בט"ז דמשמע מדבריו הדפוס הוא כתיבה ממש וכשר לכתחילה לכתוב ספר תורה על ידי דפוס. אכן בתשובת חות יאיר סימן קפ"ד פוסל, ועיין בספר בני יונה [סעיף כה] שהאריך בזה והעלה דהדין עמו, ויש לפסול אפילו דיעבד אפילו רק אות אחת בדפוס, ואפילו אם רוצה לכבוש הדפוס על הקלף, ע"ש. ועיין בשערי תשובה באו"ח סימן של"ד ס"ק י"ג שכתב בשם שבות יעקב [ח"א סימן טו] שגם ספרים הנדפסים על ידי עובדי כוכבים דין קדושת ספר תורה יש להם כאלו נדפסו על ידי ישראל, ע"ש. אכן בתשובת חות יאיר שם כתב דאם נדפס על ידי עובדי כוכבים אין בהם קדושה, ע"ש. ועיין מזה בתשובת אדוני אבי זקני פנים מאירות חלק א' סימן מ"ה ובספר בני חיי סימן רפ"א. ועיין עוד בתשובת חות יאיר סימן (ק"ו) [קט] דספרי קודש הנדפסים בכתב שקורין רש"י ואפילו בלשון חול, חלילה לנהוג בהם שום בזיון, כי קודש הם מצד הענין הנאמר בהם, ומצד התכלית שהוא ללמד דברי תורה או מוסר, ואפשר דלא חמירא כולי האי לענין איסור תשמיש בחדר בשעת הדחק, ומכל מקום אין לסמוך גם בזה הלכה למעשה אם אפשר. וכן הנדפסים בכתב אשורית והענין חול, כמו ספרי אקלידוס ואבן סיני של רפואות, אף שאין בהם קדושת חומר ולא פועל במחשבתו ולא תכלית לנפש ואין כאן רק הצורה לבד, ראוי למנוע מלנהוג בהם בזיון לקנח בהם ולזרקן לארץ או למקום אבדון, ע"ש: (כא) ויא' בנוצה. ואין נוהגין כן, ש"ך [ס"ק יג]. וכתב בתשובת דבר שמואל סימן קס"ד דיש להסתפק בקולמוס מעוף טמא, ע"ש:

הגהות והערות

[ג] תשובה זו נדפסה בגנוי ירושלים ח"א סוף עמוד קיד: [ד] לפנינו צסמ"ק לימא, אך כן הוצא צסמ"ק מלזרין מלוא קנ סוף אות ד. ויש לציין דשהגהות מיימוניות שלפנינו כתב כן שם ספר התרומה, והוא שם סימן זה: [טו] כ"ה צהגהות מיימוניות [מקור דין זה], ועיין נחלת שבעה סימן מה אות ח. אך לפנינו בגמרא הוסק "מה כמיצה צימין אף קשירה צימין", וכן הוא בספר התרומה [סימן רה] שהוצא צהגהות מיימוניות: [טז] נוסף ממהדורת ווין תקנ"ח:

גליון מהרש"א

[ה] [שם סעיף ו] מיני צבעונים. עיין גליון ריש סימן זה: [ו] [בזו] תשובת שנות יעקב חלק (ג') [א] סימן ט"ו, לא כתשובת הלכות קטנות [מ"א ס"ק ה] ויא' נראה. ואף הנדפסים על ידי עובד כוכבים מלילים אומס,

לאסוקי שמעתא

מפני שמבואר בגמ' 44 שאם כתבו ס"ת או את האזכרות שבו שלא בדיו, יש לגנוזו [וראה לקמ"ל 45], ולדעת כמה ראשונים כן הדין גם בספרי נביאים וכתובים 46, ואין לך בזיון גדול יותר מכתובת השם באופן שלאחר מכן יצטרפו לגנוזו 47.

סעיף ז. ספר תורה צריך לכתבו בימין, ככתפילין 48, וטעם הדבר מפני

41. ש"ך. 42. משנ"ב ס' לב ס"ק ח וביה"ל שם ס"ג ד"ה בין שיש, בביאור דברי השו"ע. 43. משנ"ב שם ס"ק ט. 44. שבת קג, ב. 45. ס' רעו ט"ז ס"ק ג וש"ך ס"ק ו. 46. ב"י. 47. ערוך השלחן ס"ה. 48. ש"ך.

אליבא דהלכתא

ואם נמצא שינוי הצבע בשעת קריאת התורה, כתב המשנ"ב (ס' קמג ס"ק כה) שבדאי יש לסמוך על החתם סופר ולא להוציא ס"ת אחר.

ולהלכה, דעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי ס' לב ס"ז, עמ' צו) להכריע כחתם סופר [וכמשמעות הכרעת המשנ"ב], וראה גם שו"ת מנחת יצחק (ח"ב ס' א, בתחילתו). ובחוט שני (י"ד ח"ג עמ' קלח) העיר, שלכאורה אין מחלוקת בזה, וגם הפמ"ג מסכים לחתם סופר, ולא החמיר אלא כשנחקק השחור לגמרי. מאידך, בשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס' רטז) כתב שיש להחמיר, ואף בס"ת, שאין סומכים על המהר"ם שיק אלא בשעת הדחק [וראה להלן בשם הגרש"ז אויערבך].

דיו שלא נשאר בו ממשות

ודיו שלא נשאר בו ממשות אלא רק רושם חלודה [וכפי שמצוי בס"ת ישנים], כתב המשנ"ב (ס' לב שם) בשם המג"א (שם ס"ק לח) שאינו נחשב כתב ופסול, ואפילו אם הוא רק בחלק מהאות [ואף לפי החתם סופר]. וכתב הערוך השלחן (או"ח ס' לב ס"ב) שרושם חלודה הוא כאשר נשאר רק הרושם של האות הבלוע בגוף הקלף, ולא הדיו שמעל הקלף, וצריך בקיאות גדולה להבין בדבר זה.

השחרת אותיות ע"י אדים כימיים

ולשחרת אותיות ע"י אדים כימיים, כתב הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' צו אות יח) שיש להקל להשחירן כשהאדימו ולסמוך על החתם סופר, שהרי מבואר במהר"ם שיק להקל בס"ת, ויתכן שאף לפמ"ג לא נדחה ונפסל הס"ת עולמית מחמת שינוי הצבע, ובפרט שהוא שינוי החוזר ע"י השחורה זו המחזירה את המצב לקדמותו, ולפיכך יש להקל להשחיר באופן זה כדי שלא יצטרפו מאות ספרי תורה גניזה, אכן בתפילין ומזוזות חלילה לעשות כן. מאידך, בשו"ת שבט הלוי (שם) החמיר גם בס"ת, מפני שאין סומכים על המהר"ם שיק אלא בשעת הדחק, והסברא שנחשב כשינוי החוזר אינה מוכרחת, ואף לסברא זו, כאן שהאותיות כבר נפסלו אין להקל, ובפרט שמצוי מכשול בתיקון זה שיבואו לתקן סדקים שאסור לתקן, וכן מקומות שלא נשארו ממשות דיו. והגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות שם) כתב שאם האותיות כבר נפסלו מחמת שינוי הצבע [לפמ"ג כשהאדימו, ולחתם סופר כשלא נשאר ממשות מהדיו אלא רק רושם], אין השחורה זו מועילה להכשירן, שהרי אינה נעשית ע"י דיו ובדרך כתיבה, ורק אם לא נפסלו עדיין מותר להשחירן באופן זה [ואין בכך חיסרון משום כתב ע"ג כתב, כיון שאין לאדים צבע, והם רק מייפים את האותיות הכתובות וגורמים לצבען לחזור ולבצבץ], ובחוט שני (שם עמ' קט) הסתפק שמא אף באופן זה אי אפשר להשחיר.

כו. המנהג באופן עשיית הדיו בזמן הזה

והמנהג בעשיית הדיו בזמן הזה, כתב המג"א (ס' לב ס"ק ב) שלא ראה שהגדולים מקפידים לעשותו מעשן עצים, והוכיח כן מהרמ"א כאן שאין מקפידים שיהיה עשוי מעשן אלא די בכך שעשוי מדבר הבא מן העצים, וכתב המשנ"ב שם (ס"ק ח) שכן המנהג לעשותו מתערובת גומא וקנקנתום ומי עפצים, כיון שדברי השו"ע שלכתחילה יש לכתוב בדיו משמנים אינם מדינא אלא רק למצוה מן המובחר, והמציאות היא שדיו זה מתקלקל ונחמק בקלות, כמבואר בברכי יוסף (כאן) ובגט מקושר [שאינו אנו בקיאים לעשות כמותם, כמבואר בערוך השלחן (ס"ז)]. והוסיף, שאם אינו נעשה מתערובת אלא ממי עפצים לבד או מקנקנתום לבד, הוא פסול לדעת הגר"א.

ודיו הנעשה מתערובת של מי עפצים עם גומא או קנקנתום, כתב בביה"ל שם (ס"ג ד"ה בין שלא) שכשר, אלא שכיון שהמשכנות יעקב החמיר בתערובת של מי עפצים וקנקנתום כשאין גומא, כמובא בפתחי תשובה כאן (ס"ק ז), יש להחמיר בזה לכתחילה, אך בדיעבד בודאי כשר הוא כמבואר בשו"ע כאן.

ואופן עשיית הדיו, כתב המשכנות יעקב, שמבואר ברמב"ן ובר"ן שיש לעשות את הדיו ע"י בישול, ויש לדקדק לעשות כן לכתחילה, והאיל ואפשר לעשותו, והביאורו הפתחי תשובה (שם) והמשנ"ב (שם) והביה"ל (שם), וכן כתב הערוך השלחן (שם).

כו. כתיבת השמות הקדושים בסידור ובשאר ספרים בדיו

וכתיבת השמות שלא בס"ת ונ"ך כגון בסידורים, כתב הערוך השלחן (ס"ה) שמשמע מדברי הפוסקים שאין צריך לכתבם בדיו, שאין זה טעון גניזה, וסיים שיש להתיישב בדבר.

ואם כתבו במי עפצא וקנקנתום כשר. מפני שהוא שחור 41, אך מ"מ לכתחילה יכתוב בעשן שמנים ולא בקנקנתום [או בגומא] מפני שהדיו העשוי מקנקנתום וכדו' אינו יכול להימחק 42.

אפילו אות אחר. ואפילו מקצת האות, כגון קוצו של יוד 43.

וכן אסור לכתוב שום שם מספר עשרים וארבע ספרים שלא בדיו. והטעם,

כה. שחרות הדיו

ודיו שאינו שחור כ"כ ודומה לכחול, כתב הביה"ל (ס' לב ס"ג ד"ה יכתבם) שנראה שהוא פסול מפני שצריך שיהיה שחור, ואף אם הוא משחיר לאחר זמן יש לעיין אם הוא כשר בדיעבד, כיון שבשעת הכתיבה לא היה שחור.

ודיו שהוא שחור כשחרות העורב, כתב הביה"ל (שם), שיתכן שאין די בכך, מפני שמבואר בגמ' (נדה כ, א) שדיו יותר שחור מעורב [ואמנם מבואר במדרש שאותיות הס"ת שחורות כעורב, אך אין לומדים הלכה מן האגדות]. וכן מבואר בקסת הסופר (ס' ג ס"א) שצריך שיהיה הדיו שחור בתכלית השחרות.

אופן בדיקת שחרות הדיו

ואופן בדיקת שחרות הדיו, דעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי ס' לב ס"ג) שיש לבדוק כנגד האור, ודעת הגר"ש וואזנר (שם) שאם בהסתכלות כנגד האור כמעט אין צבע שחור, אין להכשיר.

כתיבת ס"ת בעט שחור וברפידוגרף

ודיו שחור הנמכר בשוק [כגון בעטים], כתב בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א ס' כד) שבדרך כלל אינו שחור ממש ואין לכתוב או לתקן בו ס"ת. והמשנת הסופר (ס' ג ס"א ביאור הסופר ד"ה בדיו) הוסיף, שאף אם הוא שחור כראוי, הרבה פעמים צבעו אינו מתקיים ובמשך השנים הוא משתנה, ומלבד זאת יש חשש שלפעמים מעורב בו דבר טמא שאינו 'מן המותר בפיר', ויש בו גם חסרונות בכך שלא נעשה מן העץ וע"י בישול [ראה הערה הבאה], וכן לא נעשה לשמה [ראה הערה הקודמת].

ולגבי עט רפידוגרף, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א ס' יא) שאין להשתמש בו אפילו לתיקון אותיות ולעשיית קוצו של יוד, מפני שהדיו שבו אינו עשוי מעפצים קנקנתום וגומא כדרך עשיית דיו שבפוסקים, ורק אם עושה בו תגים יש ללמד עליו זכות, והמדקדקים מחמירים אף בזה.

השחרת אותיות שציבען בהיר

ודיו שלא נקלט בקלף כראוי ואינו שחור, כתב בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח ס' יח) שאין אפשרות להכשירו ע"י העברת קולמוס עליו להשחירו, מפני שהדיו הראשון שאינו שחור חוצץ בין הקלף לדיו השחור [ובשו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ק ס' רמה) הוסיף לבאר מדוע חציצה פוסלת בזה]. מאידך, בשו"ת חתם סופר (י"ד ס' רנו, בתשובתו להגרש"ק) כתב, שהדיו התחתון אינו אלא 'חזותא' ואינו נחשב חציצה, וא"כ מותר להשחירו לכתחילה, שאין הבדל בין השחרת הדיו בעודו בכלי לפני שנכתב להשחרתו על הקלף לאחר שנכתב.

ואותיות שנכתבו מדיו מועט שנשאר בקולמוס ומראיהם אינו שחור אלא כעין חום, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג ס' קמה) שמותר להוסיף עליהם דיו, שמלבד שהחתם סופר נחלק על השו"ת האלף לך שלמה, הכתיבה השניה כאן רק מחזקת את הצבע השחור הטבעי של הדיו הקיים.

ואם בשעת הכתיבה היה הדיו שחור, אך תיכף כשנתייבש אינו שחור [מחמת שדילל את הדיו במים], כתב בעל המקדש מעט (בתשובה). סוף ספר קיצור שו"ע עם מסגרת השלחן, זר זהב דף סד, ב, אות כז-כח), שבס"ת נכון להעביר קולמוס על האותיות שהשתנו [ואף על השמות הקדושים], אך בתפילין ומזוזות יש חשש שאין זה מועיל משום שחסר בדיו 'כסדרן'.

השחרת דיו שהשתנה צבעו

ודיו שהשתנה צבעו לחום-אדמדם מחמת יושנו, כתבו הפתחי תשובה (ס"ק יח) והמשנ"ב (ס' לב ס"ק קכח) שנחלקו בו הפוסקים, שדעת החמודי דניאל והפמ"ג שהדיו פסול [וכן מבואר בקסת הסופר (חקירה ז)], ובשו"ת חתם סופר (שם) נחלק והכשיר, מפני שבהלכה למשה מסיני לא נאמר שהכתב יהיה שחור, אלא שיש לכתוב בדיו [שהוא שחור], וכך טבע הדיו שלאחר זמן מתקלפת השחרורית ונראה אדמדם, ורק אם השתנה צבעו בסמוך לכתובתו או שהשתנה לאחר זמן ונעשה אדום לגמרי פסול הוא, שמוכח מכך שאינו דיו, וכן כתב בשו"ת טוב טעם ודעת (שם). וכן היקל בזה החדרי דעה (כאן). וכן כתב בעל המקדש מעט (שם, זר זהב דף סג, ב, אור תורה אות א) שדברי החתם סופר נכונים, וכן המנהג [והחתם סופר כתב שטוב להשחירם כדי שיתקיים הכתב ימים רבים ולא יתקלקל יותר]. ובשו"ת מהר"ם שיק (י"ד ס' רנח) כתב שיש להקל כחתם סופר בס"ת, בצירוף דעת הרמב"ם שיוצאים ידי קריאת התורה בס"ת פסול [מלבד פרשת זכור, כמבואר בקובץ תשובות (ח"א ס' קי)].

לאסוקי שמעתא

[רמ"א] בקולמוס של קנה ולא בנוצה. וטעם הדבר, יש שכתבו שנוצה אינה כותבת אלא חורצת וחוקקת⁵², ויש שכתבו שכיון שחוקקת, החמירו משום גזירה שמא יכשירו חק תוכות⁵³.

שאינן דרך כתיבה בשמאל⁴⁹, ונאמר בפסוק 'וכתבתם', דהיינו בדרך שרוב בני אדם כותבים⁵⁰, וכן משמע מ'וכתבתם' שתהא כתיבה תמה ומושלמת, ואין אדם יכול ליפות את הכתב בשלמות ביד שאינו רגיל לכתוב בה⁵¹.

49. משנ"ב סי' לב ס"ק יז. 50. מנחות לז, א, ורש"י שם ד"ה מה. 51. לבוש שם. 52. לבוש, ט"ז. 53. בני יונה, באר הגולה.

אליבא דהלכתא

עד שתיבה אחת נראית כשתי תיבות והאריך את האותיות בשמאל, מבואר בביה"ל (סי' לט ס"ב ד"ה בכל) שכשר הדבר בדיעבד.

5. כתיבת ס"ת בנוצה ובקנה

והמנהג למעשה לגבי כתיבת ס"ת, כתבו הלבוש והט"ז (ס"ק ח) והש"ך (ס"ק יג) שאין נמנעים מלכתוב בנוצה, וכתב הקסת הסופר (סי' ג ס"ו) שכן מנהגינו לכתוב בנוצה ולא בקנה, והביא בלשכת הסופר (שם אות ה) מהבני יונה, שהטעם כיון שהקנה אינו חזק, והכתב אינו יפה, וחסר ב'אנוהו'. וכן כתב הערוך השלחן (ס"ח) שמנהגינו בנוצה מפני שאין אנו יכולים לכתוב בקנה. והחתם סופר (בהגהות על לשכת הסופר שם) העיר, שגם כשכותבים בנוצה הרי היא בכלל קנה, כל שהיא רכה שאפשר לכופפה [וראה בסמוך מדבריו, שיש אף מעלה בכתיבה בנוצה על קנה].

כתיבת ס"ת בנוצת עוף טמא

ולכתוב בנוצת עוף טמא, הביא הפתחי תשובה (ס"ק כא) שהסתפק הדבר שמואל האם אפשר, והמקדש מעט (ס"ק מד) הביא מהספר חסידים (סי' רפג) שמוטר, וביאר טעמו, מפני שלא נאמר דין 'מן המותר בפיר' על הכלי שכותבים עמו, שהרי מן הדין אפשר לכתוב אפילו באצבעות, ועוד שלא נשאר בכתב שום דבר מהקולמוס. אכן בחתם סופר (שם) מבואר, שיש ענין של 'מן המותר בפיר' גם בכלי הכתיבה, שכתב שיש מעלה לכתוב בנוצת עוף טהור אף יותר מקנה, מפני שהעוף מותר באכילה ועומד לכך, ונחשב 'מן המותר בפיר', ואילו הקנה אינו מין שנאכל והוא רק 'אינו אסור בפיר'. וכן כתב הערוך השלחן (שם) שהמנהג לכתוב בנוצת עוף טהור.

כתיבת ס"ת בקולמוס מברזל

ולכתוב בקולמוס מברזל, כתב הבני יונה שכותבים בו מפני שהוא חזק. וכן כתב הקסת הסופר (שם) שאפשר לכתוב בו. מאידך, הערוך השלחן (שם) כתב, שאין כדאי לכתוב בו מפני שהוא עלול לעשות נקבים בקלף, ועוד, שהתורה מארכת ימים והברזל מקצר. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רטו) לגבי כתיבה בעט הנקרא רפידוגרף [עט קליגרפי שעשוי מברזל], שאין לכתוב בו מטעמים אלו, ובפרט לפי מה שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קלו) שלכתחילה אין לשנות מהמנהג לכתוב בנוצה, ומפני שבנוסף לכך חסרים ברפידוגרף המעלות של דיו [ראה לעיל (סי' ד"ה כתיבת ס"ת)]. אכן, לענין עשיית התגים בעט זה כדי להקפיד על דקותם, כתב שיש ללמד זכות על העושים כן, אף שברור שבדורות הקודמים היו צדיקים ואנשי מעשה מהדרים לעשות גם את התגים בכל הדקדוקים שנוהגים בכתב עצמו. ודעת הגרי"ש אלישיב (משנת מרדכי עמ' א) להקל להשתמש בעט זה באופן שממלאים בו דיו כשר.

ועיקר ההקפדה על כתיבה בברזל, הורה הגר"מ פיינשטיין (מסורת משה ח"א עמ' שלד) הוא שהחוד של העט יהיה מנוצה, אך אין קפידא אם העט עצמו ממתכת.

השתמשות בקולמוס לתשמישים אחרים

ולהשתמש בקולמוס שכתב בו סת"ם לתשמיש אחר, כתב הספר חסידים (סי' תתצב-תתצד) שאין לזלזל בו ולהשתמש עמו תשמיש מגונה, כגון לחך בגופו, ואם נשבר אין לזרוקו לארץ שמא ידרכו עליו, והביאו המקדש מעט (שם).

כתיבת ס"ת ע"י דפוס

ולכתוב ס"ת ע"י דפוס, כתב הפתחי תשובה (ס"ק כ) שמשמע בט"ז שאפשר, מפני שדינו ככתיבה לכל דבר, מאידך, החוות יאיר (סי' קפד) כתב שלא יעלה על הדעת שאפשר [אף שהביא את הט"ז], וכתב הבני יונה שהדין עמו, לפי שדפוס אינו נחשב כתיבה. וכן כתב הדעת קדושים (כ"א) שבכתיבה הסופר מושך את הדיו כצורת האות, ואילו בדפוס הדיו נשפך בבת אחת על הקלף כצורת האות, ושפיכה אינה נחשבת כתיבה [וראה מקדש מעט (ס"ק מה) וגדולי הקדש (ס"ק יח)]. ובמג"א (סי' לב ס"ק גז) משמע שהבין בט"ז שאף הוא החמיר בזה, והביא מהרמ"ע מפאנו שאף שמעיקר הדין כשר בס"ת, לא רצה לכתוב כן.

ודפוס של ימינו, כתב שו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קמג וח"ה סי' קנח) שאין שייכת בו סברת הט"ז שהדפוס ככתיבה מחמת שדחיקת הנייר לעופרת היא כדחיקת העט על הנייר, מפני שבזמננו כל מעשה הדפוס נעשה כמעט מאליו ע"י דחיקת כפתורים וחשמל, ואינו מעשה האדם בכתיבה, משא"כ בדפוס שלהם שהיו עושים ביד.

קדושת ספרים הנדפסים בדפוס של זמננו

וקדושת ספר הנדפס בדפוס של ימינו, כתב בשו"ת שבט הלוי (שם) שכיון שאינו נחשב ככתיבה של אדם [ראה קטע קודם], על כן קדושת ספר בזמננו קלה יותר, ואם נדפס ע"י מין אינו טעון שריפה, אך מ"מ הוא טעון גניזה. וכן פסקו הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ [נגזי הקדוש פ"א הע' ד] שספרי דפוס של זמננו טעונים גניזה. ולגבי תש"מ, הורה הגר"ח קניבסקי (שם עמ' רס תש' כז) שנכון שיהיה מכוסה בשני כיסויים. ולענין

קריאה בספרי תנ"ך שלא נכתבו בדיו

וספר מספרי התנ"ך שנכתב כולו בלשון הקדש שלא בדיו, כתבו המג"א (סי' שלד ס"ק יח) והמשנ"ב (שם ס"ק לב ו-לט) שאסור לקרוא בו, מפני שההיתר לכתוב ספרים אלו שלא כפי הלכות כתיבת כתבי הקדש [על קלף ובלשון הקדש] אינו אלא משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', דהיינו מפני שקשה לכתוב כן, אך דיו שאפשר לקנותו בקל, אין היתר שלא לכתוב בו. וכתב השעה"צ שם (ס"ק לז), שהא"ר נחלק והתיר לכתוב שלא בדיו, והוכיח כן מהשו"ע שם, אלא שיש ליישב שהשו"ע היקל בזה רק כשנכתב על נייר, אך כשנכתב על קלף יש לכתוב דוקא בדיו.

כה. ומה שכתבו הב"ח והט"ז והלבוש (או"ח סי' לב ס"ה) על פי הגהות מיימוניות (תפילין פ"ב אות א) שנלמד מהגמ' שכתבה 'מה קשירה בימין אף כתיבה בימין', תמהו בשו"ת אמרי אש (או"ח סי' ב) ובלשכת הסופר (סי' ג אות ו) שבגמ' שלפנינו כתוב להיפך, וראה מה שיישב בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ט).

סופר איטר

ואיטר הכותב סת"ם, הביא הש"ך (ס"ק יב) את דברי השו"ע (או"ח סי' לב ס"ה) ששמאל שלו כימין, ולפיכך כתב המשנ"ב שם (ס"ק יח-יט) שאם כתב בימין הרי הם פסולים, ורק אם אי אפשר למצוא אחר ישתמשו בהם, אך לא יברכו עליהם. ובשו"ת רב פעלים (שם) כתב שיש מקום להחמיר על פי קבלה שאיטר לא יכתוב אפילו ביד שמאל, אך זהו רק בתפילין ולא בס"ת [וראה הערה הבאה]. והגרי"ש אלישיב לא חשש לזה אף בתפילין (משנת מרדכי סי' לב ס"ה, עמ' יא).

סופר השולט בשתי ידי

והשולט בשתי ידיו, כתב השו"ע (שם) שיכתוב בימין. ומ"מ אם כתב בשמאל, כתב המשנ"ב שם (ס"ק יח) שכשר הוא.

סופר הכותב ביד אחת ועושה את כל מלאכתו ביד השנייה

ואם כותב ביד אחת ועושה את כל מלאכתו ביד השנייה, כתב המשנ"ב (שם) בשם הפמ"ג (שם א"א ס"ק ה), שנכון לכתחילה שלא לקבלו להיות סופר, מפני שהוקשה כתיבה לקשירה ולענין קשירת תפילין נחלקו הפוסקים באיזה יד יקשור, אך בדיעבד אין לאסור. וכן נקטו הדעת קדושים (שם) והמקדש מעט שם (ס"ק יח) כפמ"ג [ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' יג) נחלק עליו, וראה גם שו"ת סת"ם (לגרש"ק, סי' מב)].

אכן אם צריך תפילין ואינו מוצא מהודרים כשל סופר זה, כתב בשו"ת אמרי אש (או"ח סי' ב) שיקנה ממנו, מפני שהדין לכתוב בימין אינו מפני ההיקש של כתיבה לקשירה, אלא מפני שכך דרך כתיבתו ועליה חייב אם כותב בשבת, כמבואר בספר התרומה (סי' רה), וכיון שסופר זה כותב ביד שדרכו לכתוב בה אין בכך חיסרון, וסיים שאף שחושש לחלוק על הפמ"ג, מ"מ נראה שאף הפמ"ג יודה באופן כזה שהאחרים אינם מהודרים כל כך.

ואם הרגיל הסופר את עצמו לעשות את מעשיו הקבועים ולכתוב בימין ורק כמה מעשים עושה בשמאל, כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ד) שאף הפמ"ג יודה שכשר הוא לכתיבת סת"ם בידו הימנית, וראה דעת קדושים (סי' לב ס"ה).

סופר הכותב באופן משונה

ומי שטבעו לכתוב באופן משונה או שהרגיל את עצמו לכך, כגון שמחזיק את הקולמוס בגב האצבעות, כתב בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' כה) שפסול לכתוב סת"ם מפני שאינו כותב בדרך כתיבה. אכן סופר שמחזיק את הקולמוס באצבעות שאין הדרך להחזיק בהם [כגון באגודל ואמה], דעת הגרי"ש אלישיב (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' כד) שאין בכך חיסרון.

כט. ס"ת שנכתב בשמאל

ואם כתב את הס"ת בשמאל, כתב בשו"ת רב פעלים (שם) שמכך שהשו"ע כאן לא כתב שאם כתב בשמאל פסול, כפי שכתב לגבי תפילין (או"ח סי' לב ס"ה), משמע שבס"ת אין הכתיבה בימין מעכבת. אכן בספר התרומה (סי' רה) מבואר שהס"ת פסול אפילו בדיעבד, והביאו הב"י (או"ח שם).

ואם אין אפשרות למצוא ס"ת אחר, כתב השו"ע (שם) לענין תפילין, שיש להשתמש בתפילין שנכתבו בשמאל, ובטעם הדבר ביאר הלבוש (שם), שהמקור שיש לכתוב בימין אינו דרשה גמורה אלא רק אסמכתא, ולפיכך אין לפסול במקום שאין אפשרות אחרת. אכן במשנ"ב שם (ס"ק יח) כתב שלא יברך עליהם, וראה שעה"צ שם (ס"ק טו).

תיקון הכתב והפרדת האותיות והארכתן בשמאל

ולתקן את הכתב ביד שמאל, כתב המשנ"ב שם (ס"ק יז) שהוא פסול בדיעבד, ורק להפריד נגיעות של אותיות בשמאל נראה שכשר. ואם היה הפסק גדול בין האותיות

אליבא דהלכתא

שבט הלוי (ח"א סי' ט-י) שאינו נחשב כתב כלל, ואינו דומה לדפוס שדנו בו הפוסקים להקל, שהיה כעין חותמת שבשעה שחותם בה עושה הגברא מעשה כתיבה בכך שמצמיד את האותיות לקלף, משא"כ בהדפסת משי [ובדפוס שלנו] שאינו עושה מעשה כתיבה בדרך כתיבה כלל. וכן כתב הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ב סי' ה) שפסול הוא לחלוטין, שמלבד התקלות והמכשולים שעלולים להיגרם מכתובה כזו, יש לדון שהוא בכלל דברי הירושלמי (גיטין פ"ב ה"ג) 'וכתב - ולא ושפך', לפי ששופך את הדיו, וכן ישנה בעיה בקידוש השמות. וכן הורה הגר"מ פיינשטיין (מסורת משה ח"א עמ' שלג) שאין לכתוב בזה.

כניסה עם ספר שנדפס בזמננו לבית הכיסא, דעת הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר (שם פ"ד הע' כז) שטעון שני כיסויים, ודעת הגר"ח פ"י שיינברג והגר"נ קרליץ (שם) שדי בכיסוי אחד. וראה מה שכתבנו בענינים אלו לקמן (סי' רפב ס"ו ו-ח).

כתיבת ס"ת בדפוס משי

והדפסת משי, הנעשית ע"י חתיכת משי שיש בה נקבים כצורת האותיות, ומניחים אותה על הקלף ושופכים דיו מלמעלה באופן שעובר דרך הנקבים לקלף, כתב בשו"ת

המשך מעמוד 15

לאסוקי שמעתתא

סעיף ו. צריך שיכתבנו בדיו. והוא הלכה למשה מסיני³⁶ ד. וגדר ההלכה למשה מסיני שצריך דיו, יש שכתב, שה"ה כל צבע שחור המתקיים, ולא נאמר דיו אלא למעט שאר צבעונים, ומ"מ לכתחילה צריך כתב היכול להמחק ולכן אין לעשות דיו ממי עפצים וקנקנתום שאינו נמחק³⁷. ויש שכתב, שגדר ההלכה שצריך דוקא דיו ואין מועיל בכל צבע שחור, אכן יכול לעשות את הדיו ממי עפצים וגומא³⁸. ויש שכתב, שצריך דוקא דיו אלא שדיו הוא הנעשה משרף מיני עצים הידועים לעושי הדיו, וכמבואר בגמ'³⁹ שכל השרפים יפים לדיו, ואם עשאו ממי עפצים פסול⁴⁰.

וכוונת לשמה בשרטוט, יש שכתבו שאין צריך לעשותו לשמה²⁸, ויש שכתב שצריך לעשותו לשמה, והוא מעכב אף בדיעבד²⁹, ונכון לחשוש לדבריו עכ"פ לכתחילה³⁰, וכן התפשט המנהג³¹ במזוזה, ס"ת ומגילה³².

ואם כתבו בלא שרטוט פסול³³.

ולא ישרטט בעופרת וכיוצא בו שצובע. יש שביאר, שע"י הצבע הכתב שעליו אינו ניכר יפה³³, ויש שכתב, שאין להוסיף בגליון צבע או דיו מיותר³⁴, ועוד, שלשון שרטוט בהלכה הוא גומא וחרץ ולא צבע³⁵.

28. טור, ש"ך ס"ק ב. 29. בני יונה ס"א. 30. ביה"ל סי' לב ס"ח ד"ה בתחלת. 31. ערוך השלחן סי"ב. 32. משנת מרדכי עמ' שצו, בשם הגרי"ש אלישיב. 33. פרישה אות יז, מקדש מעט ס"ק לד. 34. לבוש או"ח סי' לב ס"ו, פמ"ג שם א"א ס"ק ח. 35. לבוש כאן, וראה ב"י ד"ה כתב עוד המרדכי. 36. ב"י בשם ירושלמי מגילה פ"א ה"ט, לבוש. 37. רמב"ם הל' תפלין פ"א הלכה ד-ה ובפיה"מ סוטה פ"ב מ"ד וכשו"ע כאן. 38. רא"ש הלכות קטנות הל' ס"ת סי' ו. 39. שבת כג, א. 40. הובא בתוס' גיטין יט, א ד"ה דיו.

אליבא דהלכתא

כ. שרטוט ע"י מכונה

ולשרטט ע"י מכונת גלגלים, דהיינו שאדם מסובב גלגל וע"י זה דוחק את הברזל שמשרטט בו, ובשעה זו חושב שיהיה לשמה, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קמח) שיש להקל בזה כיון שאין מעכב לעשות השרטוט לשמה [וראה לעיל (סוף ס"א ד"ה עיבוד ע"י מכונה)].

שרטוט בכוונה שלא לשמה

ואם כיוון שהשירטוט יהא שלא לשמה, דן הפמ"ג (סי' לב משב"ז ס"ק ד) שמא הוא פסול, והביאוהו בחי' רעק"א (לעיל ס"א) והביה"ל (שם ס"ח ד"ה בתחלת).

כא. שרטוט בדיעבד לאחר הכתיבה

ולשרטט לאחר הכתיבה כשכתב בלא שרטוט, כתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' ג) שמשמע מלשון השו"ע שהס"ת פסול ואין לו תקנה. וכן הביא המקדש מעט (ס"ק לה) משו"ת התשב"ץ (ח"א סוף סי' ב) ומהברכי יוסף (סוף סי' רפח).

כב. שרטוט בצבע בין השורות

וכן לשרטט בצבע בין השורות, כתב המשנ"ב (שם) בשם הפמ"ג שאסור לכתחילה.

עשיית סימנים ואותיות בלא דיו וצבע

ולחקוק סימנים ואותיות בקלף בלא דיו, וכגון לזיהוי ושמירה מגניבה או לשם אישור על כשרות וההגהה שעבר, כתבו בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קמ) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' ו) שאסור. והוסיפו, שאין לכתוב אותיות אפילו מהצד השני של הקלף, וכן מבואר במקדש מעט (סי' רעד ס"ק נה) לגבי אותיות מדיו שבצד השני.

כג. שירטט בעופרת או דיו

ואם עבר ושירטט בעופרת או בצבע, כתב הבני יונה בשם המעדני מלך, שאין זה פוסל בדיעבד, והפתחי תשובה (ס"ק טו) כתב שדבריו צ"ע, ושבו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' ג) משמע שפסול. והמקדש מעט (ס"ק לד) כתב שהדבר תלוי בטעמי הדיו, שלפרישה שהטעם הוא מפני שהכתב אינו נאה ע"ג הצבע של השרטוט, אין זה טעם לפסול, וכשר בדיעבד, ואילו לטעם של הלבוש ששרטוט הוא דוקא חריץ, שרטוט בצבע [כשלא דחק אותו בקלף ועשה בו חריץ] אינו כלום, והס"ת פסול. והוסיף, שי"א שהחסרון הוא רק בעופרת מפני שהוא עתיד להימחק, וצריך שיהא שרטוט המתקיים, והביא שלדעת קדושים והרעק"א שרטוט המתקיים מעכב, ולאחלי יעקב אינו מעכב.

והמשנ"ב (סי' לב ס"ק כב) כתב שהא"ר (שם ס"ק יג) נקט כדברי חמודות (מעדני מלך), ובדבר שמואל פקפק בזה מאד כשמשורטט בצבע שחור, מחמת נגיעת אות באות ע"י הצבע השחור, ולא הכשיר אלא כשכתב מתחת לשרטוט מבלי לנגוע בו. והמקדש מעט (שם) כתב, שכשהצבע של השרטוט אינו שחור כ"כ וניכר עליו היטב הדיו של האותיות שהוא מובדל בפני עצמו, כשר.

כד. עשיית הדיו לשמה

ולעשות את הדיו לשמה, כתבו המשנ"ב (סי' לב ס"ק ח) והקסת הסופר (סי' ג ג"ג) בשם באר עשק, שאין צריך. ובמקדש מעט (ס"ק לח) כתב, שלפי שיטת הבעל המאור (סוכה ד, ב מדפי הרי"ף) יש לעשותו לשמה, וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רטו) שמן הזהירות להדר על כך [וראה עוד בהע' הבאה ולהלן (ס"ז ד"ה כתיבת ס"ת בקולמוס)].